

บทที่ 4 ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง แนวทางการส่งเสริมการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว เป็นการศึกษาแม่คนเดียวเป็นรายกรณีจำนวน 14 ราย และจัดสนทนากลุ่มแม่คนเดียวกับบุคคลที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นผู้มีหน้าที่ในการดูแลพัฒนาครอบครัวแม่คนเดียวและผู้ที่มีความรับผิดชอบในระดับผู้บริหาร โดยเฉพาะในประเด็นการเสริมสร้างการเรียนรู้และการศึกษาทั้งใน ส่วนของผู้ปฏิบัติงานตรง ผล การวิจัยสามารถนำเสนอเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 สภาพชีวิตของครอบครัวแม่คนเดียว

- 1.1 ข้อมูลพื้นฐานของกรณีศึกษา 14 ราย
- 1.2 สภาพชีวิตและผลกระทบของการเป็นครอบครัวแม่คนเดียว
  - 1.2.1 ลักษณะความสัมพันธ์หญิง-ชาย และการเป็นครอบครัวแม่คนเดียว
  - 1.2.2 แหล่งที่พักอาศัยของครอบครัวแม่คนเดียว
  - 1.2.3 สภาพการณ์ที่ครอบครัวแม่คนเดียวเผชิญ

ตอนที่ 2 การวิเคราะห์ความต้องการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวและ ความต้องการด้านการศึกษาของแม่คนเดียว

- 2.1 ความต้องการการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว
- 2.2 ความต้องการการศึกษาของแม่คนเดียวเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว

ตอนที่ 3 แนวทางการส่งเสริมการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว แม่คนเดียว

- 3.1 แนวนโยบาย กลไกการดำเนินงานของภาคส่วนต่าง ๆ
- 3.2 การส่งเสริมการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียว

ตอนที่ 1 สภาพชีวิตของครอบครัวแม่คนเดียว

1.1 ข้อมูลพื้นฐานของกรณีศึกษา 14 ราย

ครอบครัวแม่คนเดียวเป็นกรณีศึกษาที่พักอาศัยในจังหวัดกรุงเทพฯ และสมุทรปราการ โดยผู้เป็นแม่คนเดียว มีอายุไม่เกิน 25 ปี ณ ขณะที่เป็นครอบครัวแม่คนเดียวและยังมีสภาพของ การไร้คู่ชีวิต ณ ขณะที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูล เนื่องจากการมีชีวิตคู่ครอบครัวเป็นวิถีชีวิตที่มีการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของสามี-ภรรยา การใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันโดยมิได้แต่งงาน จัดพิธีหรือผ่าน

การรับรู้ของผู้ใหญ่ ได้รับการมองในเชิงค่านิยมของสังคมไทยในยุคปัจจุบันว่ามีใช้เรื่องผิดปกติ หรือสังคมมีการลงโทษตามชนบประเพณีกับทัศนคติของคนที่เปลี่ยนแปลงไปจากในอดีต โดยเฉพาะในช่วงที่เรียกว่า วัยรุ่น ทั้งในส่วนของวัยเด็กตอนปลายและวัยรุ่นตอนต้นที่ยังอยู่ในช่วงของรอยต่อการเจริญเติบโตผู้การเป็นผู้ใหญ่ที่พร้อมจะมีครอบครัวเป็นพ่อแม่ตามพัฒนาการครอบครัว เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้วัยรุ่นซึ่งเป็นวัยที่ต้องการกลุ่มเพื่อน มีการเปลี่ยนคูครองหรือการคบหาใจได้ในช่วงเวลาไม่นานนัก การศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงต้องกำหนดกรอบของผู้ให้ข้อมูล ในช่วงเวลาการดำเนินการว่าผู้ให้ข้อมูลยังคงเป็นครอบครัวแม่คนเดียวอยู่ในปัจจุบัน

กลุ่มตัวอย่างที่ผู้วิจัยได้ขอสัมภาษณ์เก็บข้อมูลต้องเป็นผู้มีคุณสมบัติตรงตามเกณฑ์ดังกล่าวข้างต้น และเป็นผู้ที่พร้อมให้ข้อมูล และเป็นผู้ที่ผู้วิจัยสามารถตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งข้อมูลอื่น ๆ เช่น เอกสาร บุคคล เป็นต้น เพื่อให้ได้ข้อมูลมีความน่าเชื่อถือมากที่สุดโดยมีการตรวจสอบซ้ำ การเปลี่ยนการใช้คำถาม และการใช้วิธีการต่าง ๆ เช่น การสัมภาษณ์สถานที่ เวลา การเตรียมความพร้อมและรอจนผู้ให้ข้อมูลพร้อมที่จะพูดคุยให้สัมภาษณ์ในสถานที่ที่มีความเป็นส่วนตัวหรือมีความปลอดภัยและเป็นธรรมชาติสำหรับการพูดคุยสัมภาษณ์ เป็นต้น

ข้อมูลของแม่คนเดียวซึ่งเป็นกรณีศึกษา 14 ราย ผู้วิจัยใช้นามสมมติในการนำเสนอข้อมูล โดยข้อมูลทั่วไปมีดังนี้

กรณีศึกษาที่ 1: ผักนึ่ง

ผักนึ่ง อายุ 18 ปี ลูกชายอายุขวบกว่า ชีวิตครอบครัวพ่อกับแม่แยกทางกันตั้งแต่ผักนึ่งยังเด็ก ๆ และทั้งพ่อและแม่ต่างก็มีครอบครัวใหม่ ผักนึ่งเติบโตมากับแม่และตา เมื่ออายุ 9 ปี ได้ย้ายมาอยู่กับน้ำ อายุ 11 ปี จึงมาอยู่กับพ่อ ผักนึ่งพักอยู่กับพ่อ แม่เลี้ยงและลูก ๆ น้องคนละแม่ ซึ่งพ่อและแม่เลี้ยงได้มอบหมายให้ผักนึ่งดูแลน้อง ๆ เพราะหลังเลิกงานก็จะขับรถส่งของไปกันทั้งพ่อและแม่เลี้ยง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับผักนึ่ง คือ คนงานชายที่ทำงานเดียวกันซึ่งเป็นคนต่างด้าวและพักที่ห้องพักคนงานที่อยู่ติดกันกับผักนึ่ง ได้พยายามลวนลามผักนึ่ง เมื่อผักนึ่งบอกคนอื่น ๆ ก็ไม่มีใครเชื่ออย่างไรก็ตามผักนึ่งไม่กล้าบอกพ่อ เนื่องจากพ่อเป็นคนอารมณ์ร้ายโมโหรุนแรง จนมาวันหนึ่งที่คนงานชายดังกล่าวได้ข่มขืนผักนึ่งในช่วงที่พ่อกับแม่เลี้ยงไปส่งของช่วงเย็น ความผิดปกติของร่างกายทำให้ผักนึ่งจำเป็นต้องสารภาพกับพ่อ พ่อจึงพาไปแจ้งความดำเนินคดี และพ่อได้ลาออกจากงานซึ่งเป็นที่ทำงานเดียวกับที่ผักนึ่งทำงานชั่วคราวอยู่ พ่อไปทำงานที่ต่างประเทศพร้อมแม่เลี้ยงและลูก และส่งผักนึ่งมาพักรอคลอดที่บ้านพักฉุกเฉิน หลังคลอดแล้ว พ่อติดต่อมาให้ผักนึ่งยกมอบบุตรและให้ไปอยู่ด้วยกันที่ต่างประเทศ แต่ผักนึ่งเกิดความผูกพันและอยากเลี้ยงลูก จึงไม่ได้ยกมอบ จวบจนปัจจุบัน พ่อขาดการติดต่อมาประมาณ 1 ปีแล้ว และผักนึ่งยังคงอยู่กับลูกที่บ้านพักฉุกเฉินเป็นเวลาเกือบ 2 ปี

กรณีศึกษาที่ 2: คิทตี้

คิทตี้ อายุ 14 ปี ลูกสาวอายุ 3 เดือน พ่อและแม่คิทตี้แยกทางกันตั้งแต่เมื่อพ่อรู้ว่าแม่ท้อง ช่วงวัยเด็กคิทตี้อยู่กับยายที่ต่างจังหวัด แม่ส่งค่าเลี้ยงดูไปให้ เมื่อคิทตี้ อายุ 9 ปี จึงย้ายมาอยู่กับแม่ที่กรุงเทพฯ และย้ายไปอยู่กับยายซึ่งคิทตี้บอกว่าเป็นน้องของยายอีกที คิทตี้ย้ายเข้ากรุงเทพฯ อีกครั้ง ในวัย 13 ปี เพื่อเรียนต่อ และถูกโรงเรียนเชิญออกเนื่องจากก่อการวิวาทและทำร้ายครูได้รับบาดเจ็บ คิทตี้เริ่มใช้ยาเสพติด หลังออกจากโรงเรียนก็ไปอยู่กับแฟนเนื่องจากคิทตี้เบื่อกับแม่ชอบบ่น พุดกันเป็นไม่ได้ต้องทะเลาะกัน เมื่อเลิกกับแฟนคนแรกคิทตี้ก็คบแฟนอีกคนซึ่งใช้ยาเสพติดเช่นกันและเป็นตัวแทนจำหน่ายยาเสพติด ในช่วงนี้คิทตี้ใช้ยาเพิ่มขึ้นและหลายชนิดมากขึ้นรวมทั้งเป็นผู้ค้ายาเสพติดเหมือนแฟน ต่อมาเมื่อคิทตี้ตั้งท้อง แฟนไม่ต้องการบุตรจึงทำร้ายคิทตี้ แม้ว่าคิทตี้จะพยายามปฏิเสธว่าตนเองไม่ได้ท้อง จนกระทั่งทนอยู่ด้วยกันไม่ไหวคิทตี้จึงกลับบ้านไปหาแม่ ในเวลานั้นแม่ของคิทตี้เองก็กำลังตั้งท้องอยู่เหมือนกัน คิทตี้มีอาการเครียดและทำร้ายตนเอง กระทั่งแม่ได้พามาพักที่บ้านพักฉุกเฉิน ระหว่างที่อยู่ที่บ้านพักฯ คิทตี้ลละเลิกการใช้ยาเสพติดและเริ่มฝึกการทำงานอาชีพ อย่างไรก็ตามการสื่อสารพูดคุยระหว่างแม่และคิทตี้ยังคงเป็นไปอย่างขัดแย้งและทะเลาะกัน จนคิทตี้คิดสั้นฆ่าตัวตาย และฝากลูกไว้กับเพื่อน ๆ พอแม่รู้เรื่องแม่ก็ป่วยต้องเข้าพักรักษาที่โรงพยาบาล ต่อมาวันแม่คิทตี้จึงติดต่อไปขอพรแม่ หลังจากนั้นแม่ได้มาเยี่ยมที่บ้านพักฯ ซึ่งเป็นช่วงที่คิทตี้มีปัญหาเกี่ยวกับเพื่อน ๆ ที่บ้านพักฯ คิทตี้บอกว่าตั้งแต่อยู่มายังไม่เคยมีปัญหารุนแรงอย่างนี้มาก่อน คิทตี้ต้องการย้ายออกจากบ้านพักฯทันที ซึ่งแม่ก็บอกว่าหากคิทตี้ต้องการออกไปตอนนี้ก็ต้องขอมอบลูก คิทตี้ต้องการเลี้ยงดูลูก ดังนั้นจึงวางแผนว่าต้องอยู่ต่ออีกประมาณ 2-3 เดือน เพื่อให้หมูลูกครบ 6 เดือนก่อน จึงย้ายกลับไปอยู่กับแม่ที่บ้าน

กรณีศึกษาที่ 3: นำฝน

ฝนอายุ 19 ปี ลูกชายอายุ 10 เดือน พ่อและแม่ของฝนแยกทางกันและต่างก็มีครอบครัวใหม่ ฝนเติบโตมากับย่า เมื่อฝนอายุ 14 ปี แม่ซึ่งอยู่ต่างจังหวัดก็มารับไปอยู่ด้วย โดยจ้างคนข้างบ้านดูแล เพราะแม่อยู่กับพ่อเลี้ยงและลูก ๆ เมื่ออยู่ได้ไม่นานฝนก็หนีกลับกรุงเทพฯ เนื่องจากมีปัญหาเกี่ยวกับครอบครัวที่ดูแล ฝนมาอยู่กับย่า ป้าและน้า แฟนน้ำก็ลวนลามฝน ทำให้น้ำไม่พอใจจึงมีปัญหากัน ฝนจึงอยู่อย่างไม่เป็นหลักแหล่งและไม่ได้เรียนต่อจากชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ต่อมา มีแฟน ฝนก็อยู่ด้วย แฟนคิดยาเสพติด ฝนก็ใช้ยาเป็นบางครั้งที่ฝนบอกว่าเครียดคิดมาก จากนั้นก็มีแฟนที่คบกัน จนแฟนคนที่ 3 ซึ่งเป็นพ่อของลูก เคยต้องขังและใช้ยาเสพติด เมื่อฝนตั้งครรภ์แฟนก็แยกไป ฝนยังคงไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่งเนื่องจากจะพักที่บ้านก็จะถูกน้ำขังไล่ ย่าซึ่งอายุมากแล้วก็มีรายได้ไม่มากนักซึ่งได้จากการเก็บขยะ และรับจ้างทั่วไป ขณะตั้งครรภ์นั้น ฝนสุขภาพไม่แข็งแรง จนกระทั่งครูของมูลนิธิเอกชนแห่งหนึ่งลงเยี่ยมชุมชน และมาเยี่ยมน้องเลี้ยงของฝนซึ่งอยู่

ในความดูแลของมูลนิธิฯ ครูจึงสอบถามแม่เลี้ยงของฝนเมื่อครูพบฝน ครูได้คุยกับฝนและแนะนำไปพักรอคลอดที่บ้านพักฉุกเฉิน เมื่อฝนไปอยู่ที่บ้านพักฯ ได้ไม่กี่วัน ฝนก็หนีออกมาเนื่องจากปรับตัวให้เข้ากับระเบียบปฏิบัติของบ้านพักฯ ไม่ได้และคิดถึงบ้านที่เคยอยู่ ขณะนั้นยังไม่คลอดบุตร จนกระทั่งฝนคลอดก็ดูแลลูกชายมาโดยตลอดและมีรายได้ประจำบ้างไม่ประจำบ้าง และแม้ว่าฝนจะได้รับการสนับสนุนทุนการศึกษาต่อในโครงการ World childhood แต่ฝนก็ไม่ได้เรียนต่อหรือฝึกอาชีพ ยังคงอยู่ที่บ้านเช่าร่วมกับลูกพี่ลูกน้องและน้องฝน โดยที่ย่าไม่ได้อยู่ดูแลแล้ว ขณะที่ทำการเก็บข้อมูล ฝนได้เริ่มอาชีพใหม่ คือการทำงานกลางคืนเป็นพนักงานเสิร์ฟที่ในร้านอาหารแห่งหนึ่ง

กรณีศึกษาที่ 4: แนนนี่

แนนนี่ ปัจจุบันอายุ 25 ปี เป็นคนกรุงเทพฯ โดยกำเนิด ช่วงวัยเด็กเล็ก ย่าเป็นคนเลี้ยงดู และมาอยู่กับพ่อแม่ช่วงประถมศึกษา พอมัธยมศึกษาพ่อกับแม่ก็แยกทางกัน แนนนี่เป็นพี่สาวคนโต มีน้องสาว 1 คน และน้องชาย 1 คน หลังจากจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น แนนนี่ได้รับจ้าง เมื่อนายจ้างเลิกกิจการจึงย้ายไปอยู่กับแม่ ซึ่งมีครอบครัวใหม่ที่จังหวัดนครสวรรค์ หลังจากนั้นจึงกลับกรุงเทพฯ มาหางานทำ ได้งานเป็นคนทำความสะอาดในบริษัทแห่งหนึ่ง จึงพบกับแฟนซึ่งอายุน้อยกว่า 1 ปี ในที่ทำงานเดียวกัน การแต่งงานและจดทะเบียนสมรสเกิดขึ้น เนื่องจากแนนนี่ตั้งครรภ์ประมาณ 4-5 เดือน หลังจากนั้นจึงย้ายมาอยู่กับครอบครัวสามี ระหว่างที่อยู่กัน แนนนี่ได้สร้างภาระหนี้สินให้กับตนเองโดยการกู้ยืมเงินมาให้ทางครอบครัวสามีใช้จ่าย โดยที่ครอบครัวสามีไม่ทราบว่าเป็นการกู้มา ระหว่างที่อยู่กันก็มีเรื่องทะเลาะกัน ส่วนมากเป็นเรื่องผู้หญิง และในช่วงก่อนแยกทางกันต่างคนต่างอยู่ที่ทะเลาะตบตีกัน และเพราะสามียังคงมีผู้หญิงที่คบหากันไม่เลิก การงานก็ไม่ค่อยได้ทำ แนนนี่จึงมาอยู่กับพ่อ ย่าและเครือญาติ และรับจ้างเลี้ยงเด็กเป็นอาชีพ โดยลูกคนโตอยู่กับสามี ส่วนคนเล็กอยู่กับแนนนี่ ตอนนี้อายุประมาณ 3 เดือน ซึ่งภาระหนี้สินที่ก่อหนี้ไว้ก็ต้องตามส่งเจ้าหน้าที่ ในขณะที่แยกกันอยู่ แต่ทะเบียนสมรสของทั้งคู่ยังมีได้มีการจดทะเบียนหย่าจนในปัจจุบัน

กรณีศึกษาที่ 5: ดาว

ดาว เกิดและเติบโตในวัยเด็กที่จังหวัดนครราชสีมา กับแม่และยาย และย้ายมาอยู่กับพ่อและแม่ที่กรุงเทพฯ ในเวลาต่อมา ปัจจุบันดาวอายุ 21 ปี เป็นพี่คนโต และมีน้องชายอีก 2 คน ดาวเจอแฟนซึ่งต่อมาก็คือสามีของลูกสาว 2 คน ในงานแต่งงานของเพื่อนในช่วงที่ดาวเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย สามีอายุมากกว่า 10 ปี ด้วยเหตุที่ดาวย้ายมาอยู่กับพ่อและแม่หลังจากอยู่กับยายมาหลายปี ทำให้ช่วงวัยรุ่นดาวรู้สึกเบื่อบ้าน พ่อที่คิดว่ารุนแรงแบบที่ดาวไม่เคยเจอ ดาวจึงชอบออกเที่ยว

กลางคืน และพอมานเจอแฟนซึ่งพาความมานั่งรถเล่นเวลากลางคืน ทั้งคู่จึงคบหากัน ในขณะที่ระหว่างนั้นก็มีเพื่อนของดาวซึ่งชอบพอกับแฟนของดาว จึงเป็นเรื่องของชั้นเรียนที่กล่าวกันว่าดาวแย่งแฟนเพื่อน ระหว่างนั้นดาวก็ทะเลาะกับพ่อจึงหยุดเรียนระยะหนึ่ง อย่างไรก็ตามแม่และพ่อบอกให้ดาวเรียนให้จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ก่อน เรื่องอื่นๆ ค่อยพูดกันหลังจากที่ดาวเรียนจบ ม.6 ก็ย้ายเข้าไปอยู่บ้านสามี สามีของดาวเคยมีภรรยาและลูก 3 คน ซึ่งต่อมาภรรยาแยกไป ลูก 3 คนจึงอยู่กับสามีของดาว ดาวเข้าไปอยู่ในบ้านของสามี โดยช่วยแม่สามีซึ่งรับเลี้ยงเด็กและดูแลลูกของสามี อยู่ไปดาวก็ตั้งครรภ์ ดาวมีปัญหาทะเลาะกับสามี เพราะสามีจะไม่ค่อยอยู่บ้านมีผู้หญิงเยอะ กับภรรยาเก่า ดาวก็เห็นไปรับไปส่ง เมื่อดาวถามก็จะทะเลาะกัน จนคลอดบุตรได้ประมาณ 2 เดือน ดาวก็กลับมาบ้านของพ่อแม่ดาว สามีไม่ได้ติดต่อเกือบ 3 เดือน เพราะก่อนหน้านี้สามีเมาเหล้าและไปอาละวาดที่บ้านดาว จึงบาดหมางกับพ่อแม่ของดาว และช่วงที่ลูกป่วยตอน 4 เดือน สามีก็ไม่มาดูแล แต่การติดต่อมาอีกครั้งของสามีก็ทำให้ดาวรู้สึกดีใจว่ายังเหมือนเดิม สามีมาขอสร้อยที่เป็นของพ่อสามีที่เคยให้ดาวไว้คืน จากนั้นทั้งคู่ก็พบกันบ้าง โดยสามีจะมาหาและค้างคืนกับดาวบ้างบางครั้ง โดยพยายามไม่พบบอกกับแม่ของดาว ต่อมาดาวตั้งครรภ์จึงไปหาสามีที่บ้านเพราะติดต่อไม่ได้ ก็พบว่าสามีมีภรรยาใหม่ ซึ่งก็คือ เพื่อนของดาวสมัยมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งก็ตั้งครรภ์เหมือนกัน ดาวจึงตัดสินใจกลับบ้านปรึกษาแม่ และเขียนจดหมายบอกพ่อถึงการมาพักที่บ้านพักขององค์กรเอกชนแห่งหนึ่ง ซึ่งดาวได้ข้อมูลจากการสืบค้นในอินเทอร์เน็ต ปัจจุบันดาวคลอดลูกคนเล็กแล้วอายุประมาณ 1 เดือนและยังคงพักอยู่บ้านพักฯ ระยะเวลาหนึ่งต่อไป

กรณีศึกษาที่ 6: โฟโต้

โฟโต้เป็นคนสกลนคร ปัจจุบันอายุ 17 ปี เป็นลูกสาวคนโต มีน้องอีก 2 คน แต่คนละพ่อ กับโฟโต้แม่กับพ่อแท้ ๆ ของโฟโต้แยกทางกันตั้งแต่แม่ตั้งครรภ์โฟโต้ จากนั้นแม่ก็ย้ายมาอยู่กับยายให้ยายเลี้ยงโฟโต้ ส่วนแม่มาทำงานที่กรุงเทพฯ ต่อมาแม่มีครอบครัวใหม่ พ่อเลี้ยงและลูกซึ่งก็คือ น้อง 2 คน คนหนึ่งไปอยู่กับแม่ อีกคนอยู่กับยายของโฟโต้ โฟโต้รู้จักกับแฟนในงานปีใหม่ ซึ่งก่อนหน้านี้โฟโต้มีแฟนมาสามสี่คน แต่คนนี้เป็นคนแรกที่มีความสัมพันธ์ลึกซึ้ง เนื่องจากอายุที่มากกว่าเกือบ 10 ปีของฝ่ายชาย ทำให้โฟโต้เห็นถึงความแตกต่างจากคนอื่น ความคิดที่ไม่เหมือนเด็ก การเอาใจและเวลาไม่รู้จะไรก็สอน แฟนของโฟโต้มีอาชีพก่อสร้าง เคยมีครอบครัวมาก่อน แต่ก็เลิกร้างกับภรรยาไป การมีเพศสัมพันธ์กันไม่ได้ป้องกัน แต่แฟนก็บอกให้โฟโต้ไปซื้อยามากิน แต่โฟโต้ไม่ได้ซื้อเพราะร้านยา อนามัย หมู่บ้านทุกคนรู้จักกันหมด ปกติโฟโต้จะเป็นเด็กที่ตั้งใจเรียนเกรดประมาณ 3, 4 ไม่เคยทำให้ยายผิดหวังมาก่อน มารู้ว่าตั้งครรภ์เมื่อเดือนที่ 3 ก็บอกแฟน แฟนก็บอกว่าให้โฟโต้ไปพูดกับยาย บอกพ่อ(เลี้ยง) กับแม่ แต่โฟโต้ ไม่กล้า จนอายุครรภ์เข้าเดือนที่ 5 ยายสังเกตเห็นและถาม โฟโต้ก็เลยบอกความจริง ยายจึงส่งให้มาอยู่กับป้าที่

กรุงเทพฯ ทางแม่ พ่อเลี้ยง ขยายและน้ำ อยากให้โฟโต้ยุติการตั้งครรภ์จะได้เรียนต่อ ม.ปลาย แต่อายุครรภ์มากอาจเป็นอันตราย จึงได้รับคำแนะนำส่งต่อมายังบ้านพัก ซึ่งเป็นขององค์กรเอกชนแห่งหนึ่ง ปัจจุบันลูกอายุได้ 1 สัปดาห์

กรณีศึกษาที่ 7: ถั่วเหลือง

ถั่วเหลืองมีภูมิลำเนาอยู่จังหวัดชัยภูมิ มีพี่ ๆ อีก 4 คน เป็นน้องคนสุดท้อง อยู่กับพ่อและแม่ปัจจุบันถั่วเหลืองอายุ 24 ปี และคลอดลูกได้ประมาณ 1 เดือน อาชีพเดิมของครอบครัวเป็นเกษตรกรและรับจ้างนอกฤดูทำนาทำไร่ ถั่วเหลืองเข้ากรุงเทพฯ เพื่อมาศึกษาต่อในระดับปริญญาตรี โดยก่อนหน้านี้อั่วเหลืองมีแฟน ซึ่งเป็นชายหนุ่มหมู่บ้านเดียวกัน แฟนจะอายุน้อยกว่าประมาณ 3 ปี แต่ในการคบหากันของหนุ่มสาวคู่นี้ ทางครอบครัวถั่วเหลืองไม่ทราบ หลังจากที่ถั่วเหลืองสำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรี โดยช่วงที่เรียนในมหาวิทยาลัยเปิดของรัฐ ถั่วเหลืองก็ทำงานไปด้วยเรียนไปด้วยจนจบการศึกษา ได้งานทำเป็นเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานราชการแห่งหนึ่ง แต่ด้วยการเป็นอัตราจ้างและภาระงานที่ต้องรับผิดชอบมาก ถั่วเหลืองจึงกลับไปบ้านที่จังหวัดชัยภูมิ และอีก 2 ปีต่อมา จึงเข้ามาหางานทำที่กรุงเทพฯ โดยเป็นพนักงานบริษัทแห่งหนึ่ง หลังจากนั้น 1 ปี แฟนของถั่วเหลืองซึ่งเรียนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นได้ตามมาอยู่ด้วยที่กรุงเทพฯ ถั่วเหลืองได้ฝากงานให้แฟนมีงานทำและเรียน กศน. ม. ปลาย การตั้งครรภ์ของถั่วเหลือง เธอบอกว่าเป็นความผิดพลาดของยาคุมกำเนิด และโดยปกติแล้วประจำเดือนเธอก็จะมาบ้างเว้นบ้างไม่สม่ำเสมอ มาทราบเมื่อตั้งครรภ์ได้ 4 เดือนจึงบอกแฟน แฟนก็ดีใจ แต่หลังจากนั้นแฟนก็ไปมีความสัมพันธ์กับผู้หญิงอีกคนที่ทำงานเดียวกัน และปฏิเสธความรับผิดชอบ ถั่วเหลืองลาออกจากงานในช่วงที่อายุครรภ์มากแล้ว กลับบ้านทางบ้านก็รับไม่ได้ จึงกลับมารอคคลอดที่บ้านพักขององค์กรเอกชนแห่งหนึ่ง

กรณีศึกษาที่ 8: ขนมปัง

ขนมปังเป็นคนจังหวัดสกลนคร เดิมโตมากับยาย สนิทกับยาย ส่วนแม่กับพ่อเลิกร้างกัน พ่อยายเสียชีวิต แม่ของขนมปังก็มีครอบครัวใหม่ ขนมปังกับน้อง สองพี่น้องก็เลยมาอยู่กับแม่และพ่อเลี้ยง ขนมปังปัจจุบันอายุ 16 ปี จบการศึกษามัธยมศึกษาปีที่ 3 แต่ตั้งครรภ์จึงยังไม่ได้ศึกษาต่อ ขนมปังรู้จักกับแฟน เพราะแฟนเป็นเพื่อนของแฟนลูกพี่ลูกน้อง ญาติของขนมปัง ทางครอบครัวขนมปังคือ แม่จะไม่ชอบเรื่องที่จะมีแฟน หรือการใช้โทรศัพท์มือถือ แต่ขนมปังก็จะแอบใช้ ซึมเพื่อน เพราะอยากมีเหมือนคนอื่น ความรู้สึกกับแม่แล้วเหมือนแม่รักน้องมากกว่า ขนมปังเวลาจะขอสตางค์แม่ก็จะพูดลอย ๆ พูดผ่านหูน้อง น้องก็จะไปบอกแม่ หรือแม่ นั่งอยู่ แม่ก็จะบอกน้อง น้องก็บอกขนมปังต่อ ดังนั้นการที่ขนมปังมีแฟน ทางบ้านจึงมิได้รับรู้ การมี

เพศสัมพันธ์กับแฟนนั้น ขนมหึงบอกว่าแฟนขู่ว่าจะมาบิครด ตะโกน ขนมหึงกลัว เกรงใจพ่อเลี้ยง จึงยอมนั่งรถไปด้วย การป้องกันด้วยถุงยาง แต่ยาคุมไม่ได้ใช้ ขนมหึง ไม่กล้าถามผู้ใหญ่หรือคนอื่น เพราะเกรงคนที่ถามจะทราบว่าเป็นอะไรมา การตั้งครรภ์รู้ในช่วง 6 เดือนแล้ว แฟนไม่พอใจให้ยุติการตั้งครรภ์ โดยบอกว่าขนมหึงก็มีงานทำ (หลังจบ ม. 3 ขนมหึงทำงานในช่วงรอเรียน ปวช.) และชอบท้องทำร้ายทุบตีเพื่อให้เด็กออก ซึ่งช่วงที่คบเป็นแฟนกัน ขนมหึงเคยขอเลิกแต่แฟนก็ขู่ว่าจะทำร้าย ขนมหึงกลัวเพราะเคยตามกลุ่มเพื่อนของแฟนไป เคยพบเห็นกรณีพาผู้หญิงมา รุมโทรม แฟนของขนมหึงก็มีผู้หญิงอีกคนที่บ้าน และโดยปกติขนมหึงจะเป็นคนออกเงินทุกครั้ง บางครั้งแฟนก็ขอเงินใช้ เมื่อแฟนปฏิเสธเรื่องการตั้งครรภ์ ขาดความรับผิดชอบ ประกอบแม่เองก็ ซักคิดสังเกตุ ขนมหึงจึงตัดสินใจบอกแม่ แม่จึงไปตกลงกับฝ่ายชาย แต่แฟนของขนมหึงปฏิเสธ แม่จึงพาขนมหึงซึ่งอายุ 15 ปี เข้าแจ้งความดำเนินคดี คดีเข้าสู่ชั้นอัยการและนั่งไปจนปัจจุบัน หลังจากแฟนปฏิเสธ แม่ได้พาขนมหึงไปโรงพยาบาลตรวจ ขนมหึงอยากยุติการตั้งครรภ์ เพราะฝ่ายชายก็ไม่รับผิดชอบ แต่อายุครรภ์มากอาจเป็นอันตราย จึงได้รับการแนะนำให้มาพักรอคลอดที่บ้านพักขององค์กรเอกชนแห่งหนึ่ง ปัจจุบันบุตรอายุประมาณ 1 เดือน หลังจากเกิดเหตุการณ์ดังกล่าว แม่คุยกับขนมหึงมากขึ้น ระหว่างที่ขนมหึงพักอยู่บ้านพัก แม่ก็มาเยี่ยมสม่ำเสมอ และหลังคลอดขนมหึงก็ปรึกษากับแม่ว่าอยากดูแลลูกเอง คงจะไม่ยอมมอบลูกอยากที่คิดไว้ในตอนแรก เพราะเธอบอกว่า “เห็นหน้าลูกก็ทิ้งไม่ลง”

กรณีศึกษาที่ 9: ดันหมาก

ดันหมากเป็นชาวจังหวัดร้อยเอ็ด โดยกำเนิด มีน้องสาว 1 คน พ่อและแม่เป็นเกษตรกรและรับจ้างนอกฤดูทำนา แม่เป็นหัวหน้าครอบครัว และมีเรือญาติพักอยู่ไม่ห่างกันในหมู่บ้านเดียวกัน โดยดันหมากสนิทกับยายเพราะยายตามใจ แม้ว่าต่อมาจะอยู่อาศัยห่างกันแต่ก็ยังรู้สึกสนิท ว่างจากแม่ซึ่งดันหมากบอกว่าดีมาก แม่ได้หาผู้ครองให้ดันหมากแต่งงานด้วยตอนเรียนจะจบ ปวช. ซึ่งดันหมากไม่ชอบ จึงพักที่หอพักโดยไม่กลับบ้าน ก่อนหน้านี้ดันหมากเคยไปเที่ยวเล่นบ้านเพื่อนทั้งที่ต้องทำงานบ้าน หุงข้าวช่วงเย็น ทำให้แม่ต้องมาตามและดูว่า คำที่ดันหมากจำได้ว่าแม่ว่าคือ “ทำตัวแบบนี้ไม่ใช่ลูกแม่” ทำให้ดันหมากร้องไห้ หลังการปฏิเสธการแต่งงาน ดันหมากได้เข้ากรุงเทพฯ มาเรียนต่อระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยเปิดแห่งหนึ่ง ดันหมากรู้สึกมีความสุขกับเพื่อนและกรุงเทพฯ ที่ไม่เคยหลับยามราตรี ทำให้เลิกคบหากับแฟนที่เคยคบหากันมา ต่อมาดันหมากได้รู้จักกับรุ่นพี่ที่เรียนที่เดียวกันและชอบพอกัน ไปมาหาสู่และสุดท้ายได้ย้ายมาพักที่เดียวกัน โดยญาติทางฝ่ายชายทราบ แต่ญาติของดันหมากไม่ทราบ การมีเพศสัมพันธ์โดยไม่มีการป้องกัน ทำให้ดันหมากตั้งครรภ์ ซึ่งเธอต้องการยุติการตั้งครรภ์ทั้งใช้ยากิน ยาเหน็บ ฯลฯ มีผลให้รู้สึกอ่อนเพลีย หายใจไม่ออก อึดอัด ฯลฯ ดันหมากทราบแหล่งที่จะยุติการตั้งครรภ์จากเพื่อน และเมื่อ

การยุติการตั้งครรภ์ไม่เป็นผล ก่อนคลอดเพื่อนก็ให้ข้อมูลเรื่องบ้านพัก ซึ่งต้นหมากเข้าพักก่อนคลอด หลังคลอดบุตรต้นหมากได้ติดต่อกับไปบอกแม่ แม่ปฏิเสธ ซึ่งก่อนที่จะติดต่อไป ต้นหมากบอกว่ารู้สึกผิดและอึดอัด แต่ก็กลัว โดยผ่านการให้กำลังใจและคำปรึกษาจากเจ้าหน้าที่บ้านพัก เธอจึงกล้าติดต่อไปบอกแม่ ต้นหมากบอกว่าที่ตัดสินใจบอกแม่เพราะทราบแล้วว่ารักของแม่นั้นยิ่งใหญ่ เมื่อวันที่เธอเป็นแม่คน ต้นหมากคาดหวังว่าหลังจากนี้จะไปอยู่ทางภาคใต้จังหวัดบ้านเกิดของสามีและอยู่กับลูก แล้วจึงค่อยกลับมาทำพิธีแต่งงานที่บ้านเกิดของเธอให้แม่หายโกรธ ขณะนี้ลูกของเธอมีอายุประมาณ 1 เดือน ต้นหมากยังคงพักอยู่บ้านพักและทางเจ้าหน้าที่ของบ้านพักก็ประสานกับทางสามีให้มาดูแลรับผิดชอบต้นหมากและลูกต่อไป

กรณีศึกษาที่ 10: เดิมรัก

เดิมรักหรือเดิม ปัจจุบันอายุ 17 ปี เป็นคนขอนแก่นโดยกำเนิด พ่อกับแม่ของเดิมแยกทางกัน โดยเดิมอยู่กับพ่อ ปู่ ย่าและอา คนที่เลี้ยงดูคือ ปู่กับย่า ซึ่งเดิมเรียกว่าพ่อและแม่ และเรียกอาคนเล็กว่าพี่สาวคนเล็ก ซึ่งเป็นคนดูแลรับผิดชอบค่าใช้จ่ายของครอบครัวร่วมกับปู่ย่า โดยพ่อของเดิมมีภรรยาใหม่และลูกชายคือน้องคนละแม่กับแทน เดิมเริ่มเที่ยว หนีเรียนไม่กลับบ้านช่วงมัธยมศึกษาตอนต้น เนื่องจากรู้สึกว่าการรักที่พ่อกับแม่(ปู่กับย่า) เคยมีให้ไปอยู่ที่หลาน ตนเองเป็นเหมือนคนนอกครอบครัว จึงเริ่มเที่ยว ไม่เชื่อฟัง และเรียนไม่จบ ออกมาอยู่บ้านและเข้ากรุงเทพฯ ทำงาน เข้า ๆ ออก ๆ การศึกษาสูงสุดคือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เดิมรู้จักกับแฟนคนแรกที่คบหากัน แฟนจะมารับส่งเดิมที่ทำงาน และเดิมาก็มาค้างบ้านแฟนทุกวัน เมื่อแฟนสาวของแฟนซึ่งอยู่คนละจังหวัดมา เดิมก็จะถอยออกมา หลังจากคบหากันระยะหนึ่ง และมาพบแฟนคนปัจจุบันที่เที่ยวผับ และอยู่ด้วยกันแต่ทำงานคนละที่ แฟนคนนี้อายุมากกว่าประมาณ 4 ปี รายได้ไม่แน่นอน และชอบเที่ยว ซึ่งเดิมาก็ชอบเหมือนกัน อยู่กันมาพอเดิมตั้งครรภ์ แฟนก็ให้ไปยุติการตั้งครรภ์ แต่เดิมบอกว่าลองใจเลขบอกปฏิเสธว่าจะเอาเด็กไว้ ซึ่งเดิมาก็ต้องการยุติการตั้งครรภ์ จึงทั้งใช้ยากินต่าง ๆ จนคิดว่าแท้งแล้วเพราะอาเจียนเป็นเลือด แต่ก็ไม่สามารถยุติการตั้งครรภ์ จนมาคลอดในที่สุด เดิมทะเลาะกับแฟนมีมากในช่วงเดือนที่ 4 ของการตั้งครรภ์และอยู่กันมาจนเดือนที่ 7 จึงแยกทางกัน เนื่องจากระหว่างตั้งครรภ์เดิมบอกว่าจะหงุดหงิดและตามโทรหาแฟน แฟนก็บอกให้ทำตัวเหมือนภรรยาทั่วไปหน่อยได้ไหม ช่วงที่แยกกันแรก ๆ เดิมโทรศัพท์ทำส่วนมากจะมีผู้หญิงมารับสายแทนแฟน ซึ่งเดิมาก็บอกถึงความสัมพันธ์ของตนเองกับแฟน มาเดือนที่ 8 และจนคลอดในปัจจุบันนี้ ลูกอายุประมาณ 1 สัปดาห์ เดิมพักที่บ้านพักแห่งหนึ่ง ซึ่งตลอดเวลาที่ผ่านมา เดิมและแฟนก็ยังติดต่อกัน ทำให้เดิมลังเลใจว่าหากทางครอบครัวของแฟนได้เข้ามาช่วยเหลือก็จะดี แต่หากเดิมต้องดูแลเลี้ยงลูกต่อไปเพียงลำพัง ก็จะไม่ทำให้ลูกขาดความอบอุ่น ถึงไม่มีพ่อ เดิมซึ่ง

เป็นแม่ก็สามารถทำให้ลูกได้ทุกอย่างและสิ่งนั้นต้องเป็นประโยชน์ อย่างไรก็ตามก็คิดถึงคนที่คุณแฟนคนนี้ทำให้สิ่งที่มีค่าที่สุดในชีวิต คือ “ลูก”

กรณีศึกษาที่ 11: ไม้หวาย

ไม้หวาย เกิดจังหวัดสกลนคร ปัจจุบันอายุ 21 ปี เดิมโตมากับพ่อแม่และมีพี่ชาย 1 คน ในปัจจุบันไม้หวายไม่ได้ติดต่อกับพ่อแม่ ส่วนพี่ชายหากเจอโดยบังเอิญก็ทักทาย แต่ไม่ได้ไปมาหาสู่ในลักษณะญาติ ตอนเด็ก ๆ ไม้หวายเรียนหนังสือที่บ้านเกิด จนมามีพฤติกรรมหนีเรียนและปัญหาช่วงประถมศึกษาตอนปลาย เนื่องจากแม่มีพี่ พ่อกับแม่ทะเลาะกัน แม่ย้ายออกไปอยู่กับพ่อใหม่ ไม้หวายจึงไม่ยอมไปโรงเรียน เมื่อแม่รู้จึงบอกให้ไม้หวายเรียนให้จบ ป.6 ปกติแล้วแม่จะเป็นคนหาเงินเข้าบ้าน พ่อเป็นพ่อบ้าน หลังจากนั้นไม้หวายและคนอื่น ๆ ในอำเภอเดียวกันประมาณ 5 – 6 คน จึงถูกพามาทำงานกับนายจ้าง ไม้หวายบอกว่ทำอยู่หลายอย่าง เมื่อมาอยู่กรุงเทพฯ ทำงานโรงงาน ก็มีเพื่อนผู้ชายมาเที่ยวห้อง คือ มิได้เข้าพักร่วมกัน แต่มาพักค้างคืน มานั่งเล่นเป็นครั้งคราว แฟนคนแรกก็ทำงานคล้าย ๆ กัน การมีเพศสัมพันธ์นั้นไม้หวายบอกว่า ไม่ได้ป้องกัน เพราะคิดว่าไม่ท้อง แต่พ่อตั้งครร์กับแฟน แฟนก็บอกให้ไปยุติการตั้งครร์ ตอนนี้ประมาณ 3 เดือน ไม้หวายไม่ได้ทำตามเพราะไม่มีเงิน ส่วนเงินที่มีพอซื้อยากิน ยาขับก็ไม่ได้ซื้อเพราะกลัวตกเลือด หลังคลอดไม้หวายไปหาแม่ที่จังหวัดสกลนคร แม่ไม่รับ เลยพาไปที่สถานสงเคราะห์ของรัฐแห่งหนึ่ง หลังจากนั้นก็มีแฟนคนต่อมา มีการเวะท้องเที่ยวห้องและมีเพศสัมพันธ์กัน ไม้หวายก็ไม่ได้ป้องกันเพราะคิดว่าไม่ท้อง และไม่คิดว่าจะเร็วขนาดนั้น แต่พอรู้ว่าท้อง ไม้หวายไม่ได้บอกแฟนในตอนแรก เพราะกลัวถูกแฟนปฏิเสธเหมือนคนแรก แต่ก็บอกในที่สุด แฟนก็เจ็บและค่อย ๆ ห่างไป ไม้หวายจึงเข้าบ้านพักสำหรับผู้หญิงที่ตั้งครร์และประสบภาวะยากลำบากเป็นหน่วยงานของภาครัฐแห่งหนึ่ง ซึ่งปัจจุบันได้คลอดบุตรคนที่ 2 ประมาณ 1 สัปดาห์ ในขณะที่บุตรคนแรกประมาณ 1 ขวบ ไม้หวายได้เวะไปเยี่ยมประมาณ 1 ครั้ง การที่ไม้หวายยังคงติดต่อและดูแลลูก เธอบอกว่า “เป็นแม่ต้องเลี้ยงลูก”

กรณีศึกษาที่ 12: น้ำส้ม

น้ำส้มปัจจุบันอายุ 20 ปี มีลูก 2 คน คนโตปัจจุบันอยู่กับสามีคนแรก ซึ่งพาถูกไปจากน้ำส้มตอนที่ลูก 3 เดือน จนกระทั่งมาเจอกันโดยบังเอิญตอนอายุ 4 ปี ส่วนคนเล็กอายุเกือบ 1 ขวบที่น้ำส้มดูแลเองเป็นลูกที่เกิดจากผู้ชายที่เป็นเพื่อนวางยานอนหลับและมีเพศสัมพันธ์กัน ซึ่งฝ่ายชายเสียชีวิตแล้วในปัจจุบัน ชีวิตครอบครัวน้ำส้มมีพ่อและแม่ กับน้องสาวอีก 1 คน และปัจจุบันพ่อกับแม่ก็แยกทางกันแล้ว น้ำส้มรู้จักสามีคนแรกเพราะได้เป็นผู้ช่วยเหลือจากสถานการณ์ที่น้ำส้มจะถูกข่มขืน เพราะน้ำส้มหนีเรียน หนีออกจากบ้านอยู่หลายครั้ง เพราะมีความขัดแย้งกับพ่อแม่ที่น้ำส้ม

บอกว่ารักแต่น้อง ทำดีเท่าไรก็โดนว่า ต่ำหนิไม่มีคำชม โดยเฉพาะแม่ เวลาตีน้ำส้มถ้าไม่ไม่หักก็ไม่หยุด ตีจนเอือมรู้ว่าอะไรเป็นอะไร ความจำสั้น ในขณะที่โรงเรียนน้ำส้มก็ไม่สนิทกับเพื่อน เพราะเวลาที่กล้าแสดงออก เพื่อนก็จะว่า ครูก็ไม่สนิท น้ำส้มจะเข้าเรียนเฉพาะวิชาที่ชอบ แต่ก็สามารถเรียนจบ ม.3 มาได้ หลังจากที่เจอกับสามีคนแรก น้ำส้มได้ติดต่อและไปหาพูดคุย ซึ่งฝ่ายชายก็ติดต่อกันและต่อมาน้ำส้มทะเลาะกับพ่อก็ย้ายมาพักบ้านฝ่ายชาย และมีเพศสัมพันธ์จนตั้งครรภ์ หลังคลอดบุตร ทั้งคู่ก็ยังอยู่ด้วยกัน จนมาเลิกร้างกันและสามีได้พาลูกกลับบ้านต่างจังหวัดโดยไม่บอกน้ำส้ม เนื่องจากความขัดแย้งเรื่องนี้น้ำส้มคบหาเพื่อนชายหลายคน ซึ่งสามีไม่ชอบ จากนั้นน้ำส้มก็กลับมาอยู่กับพ่อก็มีปัญหาขัดแย้งกัน น้ำส้มจึงหนีออกจากบ้านและไปทำงานร้านคาราโอเกะ และตั้งใจว่าจะพิสูจน์ตนเองโดยพยายามเก็บเงินเพื่อเรียนต่อ ในระหว่างนั้นเพื่อนได้วางยาเสพติดและให้น้ำส้มมีเพศสัมพันธ์กับเพื่อนชาย ซึ่งน้ำส้มเคยชอบสมัยเรียนจึงตั้งครรภ์ ซึ่งน้ำส้มพยายามทำทุกอย่างเพื่อยุติการตั้งครรภ์ ทั้งใช้ยา คบขันไค หกล้ม ฯลฯ เพราะเธอต้องการทำฝันของเธอให้เป็นจริง ก็ต้องการใส่ชุดนักศึกษาให้พ่อเห็น อย่างไรก็ตามน้ำส้มตั้งครรภ์และคลอดบุตรในที่สุด และย้ายมาอยู่บ้านพักเด็กและสตรีของหน่วยงานภาครัฐแห่งหนึ่ง

กรณีศึกษาที่ 13: ทริปเปิ้ล

ทริปเปิ้ลเป็นคนกรุงเทพฯ โดยกำเนิด ปัจจุบันอายุ 31 ปี เริ่มแยกกันอยู่กับสามีช่วงที่มีลูกคนที่ 2 ปัจจุบันมีลูก 3 คน คือ 11 ขวบ, 7 และ 4 ขวบตามลำดับ ทริปเปิ้ลเติบโตมากับพ่อแม่และพี่น้อง แม่จะคอยปรึกษาได้ในแทบทุกเรื่อง แต่จะไม่ค่อยสนิทกับพ่อ เพราะคู่มักไม่ค่อยกล้าคุยด้วย ทริปเปิ้ลรู้จักสามีตอนเรียน ปวช. สามีอายุน้อยกว่า 1 ปี และเป็นญาติห่าง ๆ หลังคบหากัน ไปเที่ยวและการมีเพศสัมพันธ์ขยขาดการป้องกัน ทำให้เกิดการตั้งครรภ์ ซึ่งเครือญาติแนะนำให้ยุติการตั้งครรภ์ แต่เนื่องจากทริปเปิ้ลแพ้ยาและอายุครรภ์ 4 เดือนแล้ว จึงตั้งครรภ์และคลอดลูก หลังจากนั้นจึงทำพิธีให้ญาติทั้งสองฝ่ายรับรู้ ช่วงนั้นทริปเปิ้ลจบ ปวส. แล้ว และย้ายมาอยู่บ้านสามี ขณะนั้นสามียังเรียนหนังสืออยู่ ปวช. ทริปเปิ้ลช่วยดูแลให้สามีไปเรียน หรือเวลาไปกินเหล้ากับเพื่อนก็ไปด้วย เพราะสามีจะเที่ยวตีก สูบบุหรี่ กินเหล้า จึงทำให้ขาดงาน พอลูกคนโต 2 ขวบ จึงพากันย้ายมาอยู่บ้านทริปเปิ้ล สองสามีภรรยาเปิดท้ายขายของ ทำไปสักพัก สามีก็เริ่มกลับไปติดเพื่อน มีปากเสียงความขัดแย้งกัน สามีกลับบ้านบ้างไม่กลับบ้าน บ้างมีลูกคนที่ 2 ค่าใช้จ่ายก็มากขึ้น หลังคลอดจึงกลับไปพักที่บ้านสามี เนื่องจากยาของเด็กช่วยดูแลอีกแรงหนึ่ง ทางยาย แม่ของทริปเปิ้ลช่วยไม่ไหว ขณะนี้ทริปเปิ้ลเริ่มจะเลิกตามให้สามีไปเรียนหรือทำงาน ก็ห่างกันไปเรื่อย ๆ บางทีไม่กลับบ้าน วนมา 2-3 วัน หลังจากนั้นทริปเปิ้ลก็ย้ายกลับมาอยู่กับพ่อแม่ที่บ้านพร้อมลูกอีก 2 คน และได้เข้าทำงานเป็นพนักงานข้าราชการของหน่วยงานรัฐแห่งหนึ่ง สามีจะมาหาบ้าง

นาน ๆ ที่ มาพักอาทิตย์ละวันสองวัน จนมีลูกคนที่ 3 เนื่องจากเข้าใจว่าสามีทำหมันแล้ว หลังคลอดทริปเปิ้ลก็เลี้ยงดูลูก ทางญาติของสามีคือยาก็ส่งเงินมาช่วยสมน้ำเสมอ

กรณีศึกษาที่ 14: เกียร์

เกียร์เป็นคนกรุงเทพฯ ปัจจุบันอายุ 24 ปี มีพี่น้อง 3 คน เป็นคนโต ครอบครัวมีพ่อ แม่ และมีน้ำและลูกของน้ำ และมีคุณยายซึ่งปัจจุบันเสียชีวิตไปแล้ว เกียร์ปัจจุบันกำลังเรียน กศน. ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น และช่วยแม่ขายของที่บ้าน เกียร์รู้จักกับแฟนที่สนามแข่งรถ หลังจากนั้นจึงได้ติดต่อกัน ต่อมาแฟนซึ่งอายุรุ่นเดียวกันและยังเรียนหนังสืออยู่ก็มาพักค้างที่บ้านเกียร์เป็นครั้งคราว การตั้งครรถ์เกิดจากการไม่ได้ป้องกันเพราะไม่คิดว่าจะตั้งครรถ์ เมื่อตั้งครรถ์แฟนปฏิเสธความรับผิดชอบ เกียร์บอกว่าเครียดมากแต่ไม่เคยคิดยุติการตั้งครรถ์เนื่องจากกลัวบาป และยายเคยสอนไว้ ก่อนคลอดเกียร์ก็ยังทำงานอยู่ พอคลอดแล้วพอกับแม่ของเกียร์ก็ช่วยดูแลหลาน ซึ่งให้เรียกว่าพ่อแม่ และให้ลูกของเกียร์เรียกเกียร์ว่าพี่ แต่ลูกของเกียร์ก็จะรู้ว่าเกียร์คือแม่ ปัจจุบันเด็ก 4 ขวบแล้ว หลังจากแฟนคนแรกเจ็บหายไป และติดต่อบ้างเป็นครั้งคราวตอนที่คลอด หลังจากนั้นก็มีคดีเรื่องยาเสพติด เกียร์คบหาแฟนใหม่ ซึ่งในครั้งนี้อายุได้ลงไปอยู่บ้านของฝ่ายชายในลักษณะทดลองอยู่ แฟนอายุน้อยกว่าประมาณ 4-5 ปี และยังเรียนหนังสืออยู่ และเกียร์ก็พบว่าตนเองรู้สึกไม่สบายใจกับการอยู่กับครอบครัวของแฟนคนที่สอง หลังจากนั้นจึงเลิกรักกัน ส่วนคนปัจจุบันที่คบหานี้รู้จักกันทางอินเทอร์เน็ต อยู่คนละจังหวัด อายุต่ำกว่าประมาณ 3 ปี และยังเรียนหนังสืออยู่ เกียร์บอกว่าอนาคตไม่แน่นอน การคบหาเพื่อนในลักษณะแฟน เธอไม่เคยปิดกั้นตัวเอง แต่ก็ จะบอกว่าตนเองมีลูกแล้ว ต้องดูแลหลาย ๆ อย่าง การเข้ากับลูกของตนเองได้ ไม่ใช่เจอกันก็จะมาอยู่เป็นสามีภรรยากันเลย ปัจจุบันเกียร์บอกว่ากำลังเรียนให้ได้วุฒิ ม.3 จะได้ทำงานหาเงินเลี้ยงดู ซึ่งตอนนี้พ่อของตนดูแลอยู่เรื่องค่าใช้จ่าย และลูกก็โตขึ้นเรื่อย ๆ

ข้อมูลพื้นฐานของกรณีตัวอย่าง แม่คนเดียวจำนวน 14 ราย เช่น ภูมิลำเนาเดิม อายุ การศึกษา อาชีพ สถานภาพสมรสของครอบครัวชีวิตรุ่นพ่อ-แม่ จำนวนบุตรและลักษณะความสัมพันธ์กับฝ่ายชายที่เป็นพ่อของลูก ดังแสดงในตาราง 4.1

ตาราง 4.1 ข้อมูลพื้นฐานกรณีศึกษาแม่คนเดียว

ชื่อ (สมมติ)	อายุ (ปี)	ระดับการศึกษา	อาชีพปัจจุบัน	จำนวนบุตร (คน)	ความสัมพันธ์กับ ฝ่ายชาย (พ่อของลูก)	ที่พักอาศัย (ปัจจุบัน)	ภูมิลำเนา	สถานภาพสมรส รุ่นพ่อแม่ (ครอบครัวเดิม)
1. ผักนึ่ง	18	ม.3	นักเรียน	1	คนรู้จัก (ข่มขืน)	บ้านพัก (เอกชน)	นนทบุรี	พ่อ-แม่ แยกทางกัน (พ่อและแม่เลี้ยง)
2. คิตตี้	14	ป.6	นักเรียน	1	แฟน	บ้านพัก (เอกชน)	กรุงเทพฯ	พ่อละทิ้งแม่ (อยู่กับแม่)
3. น้ำฝน	18	ไม่จบประถมศึกษา	รับจ้าง (ทั่วไป)	1	แฟน	บ้านเช่า	กรุงเทพฯ	พ่อ-แม่ทิ้งไป (อยู่กับเครือญาติ/อยู่เอง)
4. แนนนี่	25	ม.3	รับจ้าง (เลี้ยงเด็ก)	2	สามี (แยกทางกัน)	บ้าน (พ่อ)	กรุงเทพฯ	พ่อ-แม่ แยกทางกัน (อยู่กับพ่อและแม่เลี้ยง)
5. ดาว	21	ม.6	ว่างงาน	2	สามี (แยกทางกัน)	บ้านพัก (คริสต์ 2)	นครราชสีมา	พ่อแม่อยู่ด้วยกัน
6. โฟโต้	17	ม.3	นักเรียน	1	แฟน	บ้านพัก (คริสต์ 2)	สกลนคร	พ่อ-แม่ แยกทางกัน (อยู่กับแม่และพ่อเลี้ยง)
7. ถั่วเหลือง	24	ป.ตรี	ว่างงาน	1	แฟน	บ้านพัก (คริสต์ 2)	ชัยภูมิ	พ่อแม่อยู่ด้วยกัน
8. ขนมห้าง	16	ม.3	นักเรียน	1	แฟน	บ้านพัก (คริสต์ 2)	สกลนคร	พ่อ-แม่ แยกทางกัน (อยู่กับแม่และพ่อเลี้ยง)
9. ต้นหมาก	22	ม.6	ว่างงาน	1	แฟน	บ้านพัก (คริสต์ 1)	ร้อยเอ็ด	พ่อแม่อยู่ด้วยกัน
10. เต็มรัก	17	ป.6	ว่างงาน	1	แฟน	บ้านพัก (คริสต์ 1)	ขอนแก่น	พ่อ-แม่ แยกทางกัน (อยู่กับพ่อและเครือญาติ)
11. ไม้หวาย	21	ป.6	ว่างงาน	2	แฟน / แฟน	บ้านพัก (รัฐ)	สกลนคร	แม่ละทิ้งพ่อ (อยู่เพียงลำพัง)
12. น้ำส้ม	20	ม.3	ว่างงาน	2	สามี(แยกทางกัน)/ เพื่อนชาย (วางยา)	บ้านพัก (รัฐ)	กรุงเทพฯ	แม่ละทิ้งพ่อ (บ้านพ่อ/แยกมาอยู่เอง)
13. ทริปปี้	31	อนุปริญญา	พนักงานการเงิน	3	สามี (แยกทางกัน)	บ้านของพ่อแม่	กรุงเทพฯ	พ่อแม่อยู่ด้วยกัน
14. เกียร์	24	ป.6	ขายของที่บ้าน	1	สามี (แยกทางกัน)	บ้านของพ่อแม่	กรุงเทพฯ	พ่อแม่อยู่ด้วยกัน

ข้อมูลพื้นฐานกรณีศึกษา 14 ราย จะเห็นได้ว่า กลุ่มตัวอย่างมีอายุอยู่ระหว่าง 14 – 31 ปี (ปัจจุบัน) โดยเฉลี่ยอายุของแม่คนเดียวอยู่ในช่วงวัย 20 ปี ระดับการศึกษามีตั้งแต่ยังไม่จบประถมศึกษา ถึงระดับปริญญาตรี โดยมีความถี่ของกลุ่มตัวอย่างอยู่ที่ระดับการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และประถมศึกษาปีที่ 6 ตามลำดับ อาชีพของกลุ่มตัวอย่างเกือบครึ่งหนึ่งอยู่ระหว่างงาน เนื่องจากประสบปัญหาวิกฤตครอบครัว จึงต้องเข้าพักที่บ้านพักชั่วคราวทั้งของภาครัฐ เอกชน และองค์กรทางศาสนา ประมาณ 1 ใน 3 ของจำนวนทั้งหมดยังเป็นนักเรียน ซึ่งมีผลให้การเรียนรู้ต้องหยุดชะงักกัน จำนวน 1 ใน 4 ของกลุ่มตัวอย่างมีอาชีพอิสระ ขาดสวัสดิการรองรับและมีรายได้ไม่แน่นอน คือ การรับจ้าง และขายของซึ่งขาดความมั่นคงและไม่มีสวัสดิการรองรับเช่นกัน มีเพียง 1 ราย ที่มีอาชีพประจำและสังกัดหน่วยงาน ทำให้มีสวัสดิการรองรับ อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่า กรณีดังกล่าวซึ่งเมื่อยังอยู่ในช่วงอายุประมาณ 24 ปีที่เป็นแม่คนเดียว ก็ยังมีอาชีพอิสระคือ ขายของ หากแต่เมื่ออายุเพิ่มขึ้นและมีการช่วยเหลือเกื้อกูลจากเครือญาติและเพื่อน ๆ ทำให้เข้าสู่การทำงานในหน่วยงานราชการ ซึ่งสร้างความมั่นคงในเรื่องของรายได้และสวัสดิการแก่ตัวเธอและลูก ๆ

ความสัมพันธ์ระหว่างกรณีศึกษากับฝ่ายชายที่เป็นพ่อของลูก โดยส่วนมากจะเป็นความสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดการมีเพศสัมพันธ์ที่ยินยอมพร้อมใจกัน เกือบทุกรายคือเป็นแฟน หรือสามี ยกเว้น กรณีของผักบุ้งและน้ำส้ม ที่เกิดจากความไม่ยินยอมพร้อมใจและการขาดความสัมพันธ์ในความรักใคร่ชอบพองจนก่อให้เกิดการมีเพศสัมพันธ์และการตั้งครรภ์ให้กำเนิดบุตรตามมา ส่วนลักษณะความสัมพันธ์หรือสถานภาพชีวิตคู่ของรุ่นพ่อ-แม่ จะเห็นได้ว่า แม่คนเดียวในกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา 3 ใน 4 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดเป็นเด็กที่มาจากครอบครัวแตกแยก หลายรายมีพ่อเลี้ยงหรือแม่เลี้ยง และสิ่งที่น่าสังเกตคือ กรณีที่แม่ละทิ้งพ่อไป เป็นส่วนหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อลูก ซึ่งก็คือ แม่คนเดียวในปัจจุบันที่แยกตัวเองมาอยู่ลำพัง และมี 1 รายที่เติบโตมากับเครือญาติที่ให้การดูแลโดยที่ไม่รู้ว่าพ่อแม่คือใคร แต่เมื่ออยู่ในสภาพครอบครัวพ่อ-แม่ในปัจจุบัน โครงสร้างของครอบครัวรุ่นพ่อ-แม่ของแม่คนเดียว โดยส่วนใหญ่จะมีทั้งพ่อและแม่ (ซึ่งอาจเป็นพ่อเลี้ยง/แม่เลี้ยง) และประมาณ 1 ใน 3 ของแม่คนเดียวที่เติบโตมากับพ่อและแม่ที่อยู่ด้วยกันมาตลอด โดยกลุ่มตัวอย่างครึ่งหนึ่งมีภูมิลำเนา คือ เป็นคนกรุงเทพฯ และอีกครึ่งหนึ่งเป็นคนต่างจังหวัด โดยส่วนใหญ่มาจากทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

1.2 สภาพชีวิตและผลกระทบเมื่อเป็นครอบครัวแม่คนเดียว

1.2.1 ลักษณะความสัมพันธ์หญิง – ชาย และการกลายมาเป็นครอบครัวแม่คนเดียว

แม่คนเดียวกรณีวัยรุ่นที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง มีสามีหรือแฟนที่เป็นพ่อของลูกประมาณครึ่งหนึ่งจะเป็นผู้ชายที่มีอายุมากกว่าตนเอง 3 – 10 ปี และในกลุ่มนี้พบว่า จะเป็นคนที่เคยมีภรรยา

และบางรายก็มีลูก รองลงมาจะเป็นกลุ่มที่มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกันคือ แม่วัยรุ่นและแฟนหรือสามีห่างกัน 1 – 2 ปี ส่วนที่เหลือที่แฟนอายุน้อยกว่าแม่วัยรุ่นมากกว่า 2 ปีขึ้นไป นับว่าเป็นส่วนน้อย

ลักษณะความสัมพันธ์ของหญิง-ชาย ก่อนจะเป็นครอบครัวแม่คนเดียว อาจจัดแบ่งเป็น 3 ลักษณะคือ 1. ใช้ชีวิตร่วมกัน อาจจะแต่งงานหรือมาอยู่ด้วยกันอย่างเป็นทางการ เป็นสามี-ภรรยา 2. มีความสัมพันธ์ทางเพศ โดยคบหาเป็นแฟนหรือเพื่อนชาย และ 3. เป็นกรณีอื่นๆ เช่น การข่มขืน เป็นต้น โดยส่วนใหญ่ฝ่ายชายจะบอกเลิก / ปฏิเสธความรับผิดชอบในขณะที่ผู้หญิงตั้งครรภ์ และการยุติครรภ์ไม่เป็นผลหรือไม่สามารถยุติได้จึงรอกตลอด รายละเอียดของลักษณะความสัมพันธ์ของฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย และสาเหตุของการกลายมาเป็นครอบครัวแม่คนเดียว ดังตาราง 4.2

ตาราง 4.2 ลักษณะความสัมพันธ์ของหญิง – ชาย และสาเหตุการเป็นครอบครัวแม่คนเดียว

ชื่อ	ลักษณะความสัมพันธ์ของหญิง – ชาย	สาเหตุการเป็นครอบครัวแม่คนเดียว
1. ผักบุ้ง	เพื่อนที่ทำงานเดียวกันกับพ่อ	การข่มขืนโดยคนรู้จักที่เป็นเพื่อนที่ทำงานเดียวกันกับพ่อ พ่อพาแจ้งความแล้วส่งเข้าบ้านพักชั่วคราว
2. กิตติ	หลังคบหาเป็นแฟนกัน กิตติได้ย้ายเข้าไปอยู่บ้านสามี (ซึ่งเคยมีภรรยาแล้วเลิกกัน) พอกิตติตั้งครรภ์จึงถูกทำร้ายทุบตี จนกิตติต้องย้ายกลับไปบ้านแม่ของตนเองในที่สุด	การตั้งครรภ์ ที่สามีต้องการให้ยุติครรภ์ และทำร้ายร่างกาย เมื่อกิตติย้ายกลับไปที่บ้านแม่ แม่จึงช่วยหาที่พักชั่วคราวให้
3. น้ำฝน	เป็นแฟนกัน ซึ่งผู้ชายขมกาว ดิศบาบ้า พอรู้ว่าน้ำฝนตั้งครรภ์ก็เลิกกัน และมีผู้หญิงคนใหม่ ซึ่งก็อาศัยทะเลาะเดียวกัน ปัจจุบันฝ่ายชายต้องขังอยู่	เมื่อแฟนรู้ว่าน้ำฝนตั้งครรภ์ ก็บอกเลิก น้ำฝนจึงต้องดูแลตัวเอง
4. แนนนี่	สามีทำงานที่เดียวกัน เมื่อดังครรภ์ประมาณ 4 -5 เดือน จึงทำพิธีแต่งงานให้ญาติผู้ใหญ่รับรู้ จดทะเบียนสมรส (ปัจจุบันก็ยังไม่ได้จดทะเบียนหย่า) มีเรื่องทะเลาะเบาะแว้ง สามีเจ้าชู้ไม่เลิก แนนนี่จึงย้ายกลับมาบ้านพ่อ ขณะตั้งครรภ์ลูกคนที่ 2 ได้ประมาณ 6 – 7 เดือน	ความขัดแย้ง ปัญหาต่างๆ พฤติกรรมเจ้าชู้ ปัญหาหนี้สิน และการทะเลาะตบตีกันรุนแรง ทำให้แนนนี่ย้ายแยกออกมา กลับมาอยู่บ้านพ่อ โดยลูกอีกคนอยู่กับสามีและคนเล็กอยู่กับแนนนี่
5. ดาว	ดาวย้ายมาอยู่กับครอบครัวฝ่ายชาย โดยช่วยแม่แฟนเลี้ยงเล็ก (รับจ้าง) และดูแลลูกของสามี (สามีมีลูกติดภรรยาเก่า 3 คน) เกิดเหตุการณ์ทะเลาะกัน ดาวจึงย้ายกลับมาบ้านพ่อแม่ ตอนมีลูกคนแรก หลังจากนั้นสามีได้แหวะมาหาเป็นครั้งคราวและมีการตั้งครรภ์ลูกคนที่ 2 จึงเลิกกันไป	ขณะที่ดาวตั้งครรภ์ลูกคนที่สองประมาณ 5 เดือน จึงไปที่บ้านฝ่ายสามีทางครอบครัวและสามีปฏิเสธ โดยสามีได้พาภรรยาใหม่ซึ่งก็ตั้งครรภ์อยู่เช่นกันมาอยู่ในบ้าน ดาวจึงไปพักบ้านพักชั่วคราวและคลอดบุตรเลี้ยงดูเอง

ตาราง 4.2 (ต่อ) ลักษณะความสัมพันธ์ของหญิง – ชาย และสาเหตุการเป็นครอบครัวแม่คนเดียว

ชื่อ	ลักษณะความสัมพันธ์ของหญิง – ชาย	สาเหตุการเป็นครอบครัวแม่คนเดียว
6. โฟโต้	แฟนเป็นที่ของเพื่อน มีเพศสัมพันธ์กัน และตั้งครรภ์ ขณะที่คบหากัน ญาติ พ่อแม่ของโฟโต้ไม่ทราบ	แฟนไม่สามารถดูแลได้ และทางแฟนกับน้ำของโฟโต้มีความขัดแย้งกัน โฟโต้ตั้งครรภ์เกินจะยุติได้ แม่จึงพามาพักที่บ้านพักชั่วคราวและคลอดบุตร
7. ถั่วเหลือง	แฟนและถั่วเหลืองเป็นคนหมู่บ้านเดียวกัน และตามกันมาอยู่กันเองที่กรุงเทพฯ โดยปิดบังทางบ้านของถั่วเหลือง จนถั่วเหลืองตั้งครรภ์ แฟนจึงละทิ้งไป	ฝ่ายชายมีผู้หญิงคนใหม่ในที่ทำงานเดียวกัน และปฏิเสธความรับผิดชอบ ถั่วเหลืองจึงเข้าพักที่บ้านพักชั่วคราวในระยะเวลาที่ไม่สามารถทำงานได้แล้วและคลอดบุตร
8. ขนมหิง	ขนมหิงและแฟนคบหากันและมีเพศสัมพันธ์กัน โดยฝ่ายชายคบหาผู้หญิงที่เป็นแฟนกันหลายคน การทะเลาะและนำมาสู่การเลิกกัน เพราะฝ่ายชายทำร้ายร่างกาย และไม่รับผิดชอบ มารดาฝ่ายหญิงจึงแจ้งความดำเนินคดี	หลังจากที่ฝ่ายชายปฏิเสธความรับผิดชอบ ทางมารดาของขนมหิงจึงแจ้งความดำเนินคดี ฝ่ายชายได้หลบหนีไปขาดการติดต่อ ซึ่งขณะนั้นไม่สามารถยุติการตั้งครรภ์ได้ มารดาของขนมหิงจึงให้เข้าพักเพื่อคลอดที่บ้านพักฯ และพักอยู่ช่วงระยะหนึ่ง
9. ดันหมาก	ดันหมากและแฟน คบหากันแบบเพื่อนและเป็นแฟนกัน ต่อมาจึงได้ย้ายเข้าพักอยู่ร่วมกัน โดยค่าใช้จ่ายส่วนมากฝ่ายชายจะรับผิดชอบเนื่องจากทำงานแล้ว โดยทั้งคู่ยังเรียนระดับอุดมศึกษาของมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง การทะเลาะและแยกทางกันส่วนหนึ่งเกิดจากการที่ฝ่ายชายมักคิดเพื่อน รวมถึงเรื่องการนับถือต่างศาสนา และการตั้งครรภ์ของดันหมากที่ปิดบังครอบครัวที่อยู่ต่างจังหวัด	การแยกทางกันมา ดันหมากในระยะเวลาที่จะใกล้คลอดต้องการคนดูแล จึงตัดสินใจติดต่อทางบ้านพักชั่วคราวฯ และขอเข้าอยู่อาศัย หลังคลอดบุตรดันหมากได้ติดต่อกับทางบ้านที่ต่างจังหวัด แต่ครอบครัวปฏิเสธ ทางบ้านพักจึงประสานไปยังฝ่ายชาย
10. เดิมรัก	เดิมรักมีแฟน ซึ่งแฟนของเดิมรักก็มีแฟนอยู่แล้ว และเลิกกันมาคบเดิมรักแทน และมาพักอยู่ร่วมกัน ต่อมาเดิมรักตั้งครรภ์จึงทะเลาะกัน การประชดประชันและขัดแย้งกัน ทำให้แฟนของเดิมรักจากไป เมื่อเดิมรักติดต่อไปก็ทราบว่าแฟนมีผู้หญิงอื่น	การทะเลาะและความขัดแย้งกัน ทำให้แฟนไปจากเดิมรัก เดิมรักตั้งครรภ์และได้เข้าพักอาศัยที่บ้านพักชั่วคราวแห่งหนึ่งจนคลอดบุตร และดูแลอยู่ระยะเวลาหนึ่ง
11. ไม้หวาย	ไม้หวายเป็นสาวโรงงาน และแฟนแะมาพักค้างที่ห้องพักเป็นครั้งคราว ที่เรียกว่า “แะเที๊วห้อง” หลังจากที่ไม่หวายตั้งครรภ์ แฟนก็หายไปไม่ติดต่อกัน	ไม้หวายเข้าพักที่บ้านพักชั่วคราวในช่วงที่ใกล้จะคลอด เนื่องจาก ไม่สามารถทำงานได้ จึงไม่มีที่อยู่ และพักต่อไปอีกช่วงหนึ่งเพื่อตั้งตัวในการดูแลลูกต่อไป

ตาราง 4.2 (ต่อ) ลักษณะความสัมพันธ์ของหญิง – ชาย และสาเหตุการเป็นครอบครัวแม่คนเดียว

ชื่อ	ลักษณะความสัมพันธ์ของหญิง – ชาย	สาเหตุการเป็นครอบครัวแม่คนเดียว
12. น้ำส้ม	ฝ่ายชายเคยเป็นเพื่อนของน้ำส้ม แต่เนื่องจากห่างหายกันไปนาน และที่มีเพศสัมพันธ์กันเพราะเพื่อนของน้ำส้มอีกคนวางยานอนหลับ ทำให้เกิดการมีเพศสัมพันธ์และตั้งครรภ์ โดยฝ่ายชายไม่รับผิดชอบใดๆ	การตั้งครรภ์และคลอดบุตรของน้ำส้ม โดยพักที่บ้านพักชั่วคราวแห่งหนึ่ง และน้ำส้มได้พาบุตรไปฝากไว้ที่บ้านรับเลี้ยงเด็ก โดยตนเองออกหางานทำ ซึ่งน้ำส้มบอกว่าปัจจุบันฝ่ายชายเสียชีวิตแล้วด้วยโรคที่ไม่มียารักษา
13. ทริปเปิ้ล	ทริปเปิ้ลและแฟนคบหากัน และตั้งครรภ์จึงทำพิธีให้ผู้ใหญ่รับรู้ หลังจากนั้นจึงไปอยู่บ้านสามี และย้ายกลับมาบ้านทริปเปิ้ล ไปเช่าอยู่กันต่างหาก และสุดท้ายทริปเปิ้ลและลูกๆ ก็มาอยู่กับครอบครัวฝ่ายญาติของทริปเปิ้ล ความขัดแย้งเป็นปัญหาการกินเหล้า สูบบุหรี่ ซึ่งทำให้เสียงาน รวมถึงความเจ้าชู้ของสามี ช่วงที่มีลูกคนที่ 2 ก็เริ่มห่างกันไป อยู่คนละที่ แยกทาง แต่ยังคงมาหากันบ้าง จนมีลูกคนที่ 3 เนื่องจากทริปเปิ้ลเข้าใจว่าแฟนทำหมันแล้ว ปัจจุบันแยกกันอยู่แล้ว	การดูแลครอบครัวและลูกในระบะที่มีลูกคนที่ 2 ที่สามีและทริปเปิ้ลเริ่มแยกห่างกันไป มีทริปเปิ้ลและญาติๆ ที่ดูแลลูกของทริปเปิ้ล จนสามีมีลูกคนที่ 3 สามีไม่ได้รับผิดชอบ แต่ญาติทางฝ่ายสามีช่วยค่าเลี้ยงดูหลาน ซึ่งสามีก็มีผู้หญิงอีกคน
14. เกียร์	เกียร์และแฟนพบกันที่สนามแข่งรถ หลังจากนั้นจึงคบหากัน โดยแฟนแวะมาพักค้างที่บ้านเกียร์ คบกันได้ 2 – 3 เดือนก็ห่างกันไป เกียร์เริ่มตั้งครรภ์จึงไปถาม แต่ฝ่ายชายปฏิเสธความรับผิดชอบจึงเลิกกันไป	หลังการตั้งครรภ์ และแฟนปฏิเสธความรับผิดชอบ ทางพ่อแม่ของเกียร์จึงช่วยดูแล

จากกรณีศึกษา 14 ราย จะเห็นได้ว่า ช่วงระยะที่เลิกร้างแยกจากฝ่ายชายซึ่งเป็นพ่อของลูก จะเป็นระยะที่ตั้งครรภ์ ในรายที่ไม่มีงานทำจึงไม่มีที่อยู่ รวมถึงทางบ้านปฏิเสธหรือปิดกั้นทางบ้าน ทำให้ต้องเข้าพักที่บ้านพักชั่วคราวเพื่อรอคลอด และเมื่อคลอดบุตรแล้วจึงพักอาศัยต่อระยะเวลาหนึ่ง การตั้งครรภ์ไม่พร้อมของวัยรุ่นทำให้เกิดกรณีของการใช้ความรุนแรงทั้งเพื่อยุติและปัญหา ระหว่างฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย ก่อนที่จะเลิกร้างกันไป ดังเช่น

“...เขานัดให้หนูไปเจอ เขาก็แบบ ทำร้ายหนู ทุบตี แล้วก็ข่มขืน หนูนะที่ จะเอาเด็กออกให้ได้ หนูบอกว่า ถ้ามันไม่ต้องมาคุยแล้ว เดี่ยวรับผิดชอบเอง ...” (ชนมปึง)

“...เวลาทะเลาะกันก็คือ เค้าจะลงมือลงไม้ ก็คือตีกันจนหัวแตก ระยะเวลา หลังๆ ถ้า ไม่เข้าใจกันก็จะทำร้ายกันแล้วอะ จนกระทั่งครั้งนั้นแรงมาก ก็ เลยบอก เออ ต่างคนต่างไปเถอะ...” (จิตติ)

“...กินยา... ไม่ได้ผลอะไรเลย แต่อ้วกออกมาเป็นเลือด... ทะเลาะกับแฟนก็บ่อย ตีกัน คือหนูเป็นคนอารมณ์ร้อน พอโกรธปั๊บ หนูจะประชด หนูไม่ได้ตั้งใจกินเหล้าหรืออะไร แต่ตั้งใจประชดเค้า... แล้วหนูก็ชอบพูดประชดว่า ถ้าไม่มากก็ไปหาคนอื่นได้ หนูไม่เอาแล้ว เขาเป็นคนที่ไม่จ้อใครแล้วเขาก็ไปจริง ๆ ....” (เค็มรัก)

การเริ่มต้นของความสัมพันธ์ระหว่างหญิง – ชาย อันนำมาสู่การมีเพศสัมพันธ์และการตั้งครรภ์ที่ไม่พึงประสงค์จากกลุ่มตัวอย่าง 14 ราย จะเห็นได้ว่า มีเพียง 2 รายที่มีใด้ยินยอมพร้อมใจ และส่วนใหญ่ของกลุ่มที่ศึกษาจะเกิดจากความยินยอมพร้อมใจ และช่วงของการเลิกร้างเป็นระยะที่ฝ่ายหญิงตั้งครรภ์ สาเหตุที่ต้องกลายมาเป็นครอบครัวแม่คนเดียว เนื่องด้วยการละทิ้ง แยกทางกัน แม้ว่าจะมี 1 รายที่ฝ่ายชายเสียชีวิตในเวลาต่อมา แต่การละทิ้ง ปฏิเสธความรับผิดชอบเกิดขึ้นตั้งแต่ทราบว่าฝ่ายหญิงตั้งครรภ์ และ 1 รายที่ยังมิได้จดทะเบียนหย่าร้างกับสามี แต่ก็แยกกันอยู่โดยลูกคนโตอยู่กับครอบครัวทางฝ่ายชาย ส่วนคนเล็กอยู่กับแม่และครอบครัวเครือญาติฝ่ายหญิง และจากกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษามีเพียง 1 รายที่ยังคงได้รับความช่วยเหลือด้านการเงินจากครอบครัวฝ่ายชายในการดูแลลูก และมีการติดต่อเป็นครั้งคราว ส่วนที่เหลืออีก 13 รายนั้นเป็นการได้รับความช่วยเหลือจากองค์กร/หน่วยงานสวัสดิการสังคม และจากครอบครัวเครือญาติของตนเอง และแม้ว่าแทบทุกรายจะไม่ใช่เป็นการตั้งใจที่จะมีบุตร แต่เมื่อการยุติการตั้งครรภ์ไม่เป็นผล บางรายคิดที่จะยกมอบบุตร แต่ก็เปลี่ยนใจ ทั้งในส่วนของตนเองหลังจากที่คลอดบุตรแล้วเกิดความรักหรือรู้สึกถึง “ความเป็นแม่” และบางรายก็เป็นเพราะพ่อ แม่ ผู้ปกครองต้องการให้เลี้ยงหลานไว้ ซึ่งการเลือกที่จะเป็นครอบครัวที่มีแม่กับลูก หรือครอบครัวแม่คนเดียว ย่อมมีทางที่ต้องก้าวเดินต่อไปในอนาคต ขณะที่การศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้พบกับกลุ่มตัวอย่างที่ค่อนข้างหลากหลาย บางรายยังคงอยู่ในภาวะการตั้งหลักที่บ้านพักชั่วคราว บางรายก็ย้ายที่อยู่ เปลี่ยนอาชีพที่ยังไม่ลงตัวกับชีวิต และบางรายก็พักอาศัยกับครอบครัวประกอบอาชีพและเลี้ยงลูกไปตามปกติตามวิถีชีวิตประจำวัน

1.2.2 แหล่งที่พักอาศัยของครอบครัวแม่คนเดียว

กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาวิจัย มีสภาพความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน ในขณะที่ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลในหลายพื้นที่ การสังเกต สัมภาษณ์และเยี่ยมบ้าน เพื่อให้เข้าใจในสภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของครอบครัวแม่คนเดียวมากขึ้น การจำแนกกลุ่มของครอบครัวแม่คนเดียวตามลักษณะที่พักอาศัย อาจจำแนกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่

1.2.2.1 ครอบครัวแม่คนเดียวที่พักอาศัยในบ้านพักชั่วคราว

1.2.2.2 ครอบครัวแม่คนเดียวที่พักอาศัยกับพ่อแม่ (และเครือญาติ)

1.2.2.3 ครอบครัวแม่คนเดียวที่แยกออกมาอยู่ต่างหาก

1.2.2.1 ครอบครัวแม่คนเดียวที่พักอาศัยในบ้านพักชั่วคราว

การเข้าพักอาศัยที่บ้านพักชั่วคราวของแม่และลูกในครอบครัวแม่คนเดียว บางรายก็มาพักตั้งแต่ยังไม่คลอด เนื่องจากการถูกปฏิเสธจากฝ่ายชายและเครือญาติ หรือกรณีอื่น ๆ ทำให้ไม่สามารถพึ่งพิงมีที่อยู่อาศัย เนื่องจากขาดรายได้ในระยะของการตั้งครรภ์ใกล้คลอด ตลอดจนสุขภาพของมารดาและเด็ก อีกส่วนหนึ่งที่มาพักบ้านพักชั่วคราว คือ กรณีของเด็กนักเรียนที่ต้องหาสถานที่ในการพักและรอคลอด ซึ่งผู้ที่มาพักหลาย ๆ ราย มีภาวะปัญหาที่มากกว่าปัญหาการเป็นมารดานอกสมรส ด้วยความหลากหลายของปัญหาเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้บ้านพักชั่วคราวให้บริการกับผู้มาพักหลากหลายกลุ่มในเวลาเดียวกัน และเมื่อจัดจำแนกกลุ่มของผู้ใช้บริการจะเห็นได้ว่าขึ้นกับวัตถุประสงค์และขอบเขตของการให้บริการกับกลุ่มเป้าหมาย ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าครอบครัวแม่คนเดียวที่ประสบปัญหาสามารถเข้าพักในบ้านพักชั่วคราวเหล่านี้ สถานที่ตั้งของบ้านพักชั่วคราวที่ผู้ศึกษาใช้เป็นพื้นที่ในการเก็บข้อมูล เริ่มจากองค์กรภาคเอกชนไปสู่องค์กรทางศาสนาที่ให้บริการบ้านพักฯ และหน่วยงานของภาครัฐ ซึ่งจะได้กล่าวถึงสภาพและกิจกรรมที่ดำเนินไปในแต่ละบริบทสังคมของหน่วยงาน/องค์กร

องค์กรภาคเอกชน : บ้านพักฉุกเฉิน (ดอนเมือง)

บ้านพักฉุกเฉิน เป็นส่วนหนึ่งของสมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรีฯ ขอบเขตการดำเนินการเป็นการเน้นความช่วยเหลือผู้หญิงและเด็กที่เดือดร้อนจากปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม โดยให้ความช่วยเหลือด้านที่พักอาศัย อาหาร สุขภาพอนามัยรวมทั้งการให้คำปรึกษาแนะนำ การให้ทักษะชีวิตและให้กำลังใจ โดยใช้หลักสังคมสงเคราะห์และกระบวนการจัดกลุ่มบำบัดทางจิตเพื่อนำไปสู่ความเชื่อมั่นในตนเอง สามารถออกไปใช้ชีวิตในสังคมได้ด้วยปกติสุขและช่วยเหลือตนเองได้ นอกจากนี้ มีโครงการคลินิกผู้หญิง ได้เปิดบริการทางโทรศัพท์ให้คำปรึกษาแนะนำปัญหาด้านสุขภาพอนามัยเจริญพันธุ์ เช่น ท้องเมื่อไม่พร้อม โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ ปัญหาโรคเอดส์และการหมกขังเจริญพันธุ์ ฯลฯ การที่แม่คนเดียวเข้ามาพัก จะมีบ้านเด็กเป็นสถานที่ดูแลเด็กและรับเลี้ยงเด็กในช่วงอายุวัย 2 – 6 ขวบ ซึ่งมีครูและพี่เลี้ยงเด็ก และมีศูนย์เลี้ยงเด็กอ่อนเป็นสถานที่ดูแลเด็กทารก ซึ่งเป็นบุตรผู้เดือดร้อนที่ประสบปัญหาท้องเมื่อไม่พร้อมที่ต้องการยกบุตรเพื่อหาพ่อแม่อุปถัมภ์หรือมารดาของเด็ก ผากเลี้ยงชั่วคราวเพื่อไปให้งานทำหรือศึกษาต่อ มีพี่เลี้ยงดูแลเด็กทารก และมีศูนย์กนิษฐนารีเป็นสถานที่ให้ความช่วยเหลือผู้หญิงและเด็กที่ถูกข่มขืน ซึ่งให้บริการโดยทีมงานสหวิชาชีพอย่างครบวงจร การให้ความช่วยเหลือประสานงานเพื่อดำเนินคดีทางกฎหมาย และมีบริการทางโทรศัพท์แก่ผู้ประสบปัญหาทุก ๆ ประเภท (เมทินี พงษ์เวช, บรรณาธิการ, 2551)

กิจกรรมสำหรับครอบครัวแม่คนเดียว มีกิจกรรมกลุ่มใหญ่รวมและกิจกรรมกลุ่มย่อย เช่น การสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องการเลี้ยงดูลูกที่ถูกต้อง การพัฒนาทักษะการสื่อสาร การให้

กำลังใจกันและกัน เป็นต้น การอบรมและบรรยายเพื่อเสริมสร้างความรู้ด้านอนามัยเจริญพันธุ์ เช่น การปฏิบัติตนระหว่างตั้งครรภ์ การดูแลเด็กและทารก และประเด็นกฎหมายเบื้องต้นและสิทธิของผู้หญิง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมทัศนศึกษานอกสถานที่ ระหว่างที่แม่คนเดียวพักอาศัยในบ้านพักฉุกเฉินฯ ก็สามารถเรียน กศน. ได้ 3 ระดับ ได้แก่ ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งเด็กที่เรียนต้องมีอายุครบ 16 ปีบริบูรณ์ ในกรณีที่ยังไม่ถึง อาจมีการทำหนังสือแจ้งไปทาง กศน. ให้พิจารณาเป็นกรณีเฉพาะรายไป นอกจากนี้หากเด็กมีความสนใจอื่น ๆ เช่น อยากรียนคอมพิวเตอร์ ซึ่งไม่มีการจัดการเรียนการสอนภายในบ้านพักฯ ก็สามารถรวมกลุ่มและจัดจ้างวิทยากรจากภายนอกมาสอน รวมทั้งมีโครงการอื่นเนื่องมาจากการขอทุนฯ สนับสนุนจากภายนอก เช่น โครงการ World Childhood สนับสนุนให้แม่ดูแลลูก เป็นโครงการที่ให้การช่วยเหลือด้านต่าง ๆ ในลักษณะของทุนการศึกษา ค่านมลูก และค่าของใช้อุปโภคบริโภคต่าง ๆ โดยเน้นการให้ความรู้สำหรับเด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี ที่เข้าร่วมโครงการฯ เป็นต้น การจัดกิจกรรมร่วมกับโรงเรียนและโรงพยาบาลละแวกใกล้เคียง การแนะนำอาชีพและการให้คำปรึกษาเฉพาะราย ซึ่งจะมีนักจิตวิทยาประจำ และเมื่อผู้ประสบปัญหาออกจากบ้านพักฯ ทางบ้านพักฯ ก็มีการติดตามเยี่ยมบ้าน

องค์กรทางศาสนา : บ้านสุขฤทัยและบ้านพระคุณ

บ้านสุขฤทัยและบ้านพระคุณ ต่างก็เป็นองค์กรทางศาสนาคริสต์ที่เปิดบ้านพักชั่วคราวให้กับผู้หญิงที่ประสบปัญหาการตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์ โดยบ้านพักฯ ดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของภารกิจ บทบาทของหน่วยงานหลักของแต่ละแห่ง ซึ่งจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

บ้านสุขฤทัย โครงการมารดาและเด็กบ้านสุขฤทัย ดินแดง อยู่ภายใต้มูลนิธิคณะศรีชุมพาบาล กรุงเทพฯ กลุ่มเป้าหมาย คือ สตรีที่ตั้งครรภ์โดยไม่มีความพร้อม หรือไม่พึงประสงค์ และไม่ได้รับการยอมรับจากสามี ครอบครัวหรือสังคม พื้นที่การดำเนินการทั่วประเทศ โครงการมีวัตถุประสงค์และกิจกรรม ดังนี้ (<http://www.aidsatholic.com/thasukruthai.htm> 13 ธันวาคม 2551) วัตถุประสงค์ของโครงการ เพื่อช่วยเหลือสตรีที่ตั้งครรภ์โดยไม่พึงประสงค์และไม่ได้รับการยอมรับจากสามี ครอบครัว หรือสังคม ให้ได้มีที่พักชั่วคราว และได้รับการดูแลเอาใจใส่ในระหว่างตั้งครรภ์และหลังคลอด การป้องกันการติดเชื้อจากมารดาสู่ทารก ช่วยเหลือมารดาที่ติดเชื้อ โดยติดตามให้ความช่วยเหลือในด้านความรู้ การรักษาพยาบาลทั้งแก่มารดาและทารกที่ติดเชื้อฯ อย่างต่อเนื่อง การป้องกันการทำแท้งและป้องกันการทอดทิ้งทารก โดยช่วยให้มารดามีโอกาสพบทวน การตัดสินใจ รวมทั้งมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่ออนาคตบุตรของตน การช่วยประสานความสัมพันธ์ระหว่างสตรีกับครอบครัวเหล่านั้น รวมถึงจัดหาที่พักและให้เขามีโอกาสทำงานช่วยเหลือตนเองได้ และการช่วยติดต่อประสานงานกับหน่วยงานรัฐ องค์กรเอกชนและหน่วยงานคาทอลิก ที่เกี่ยวข้อง ในกรณีที่ต้องการความช่วยเหลือ

ลักษณะกิจกรรม ได้แก่ การจัดเตรียมที่พัก เครื่องใช้ส่วนตัว ให้โภชนาการอาหาร สำหรับสตรีที่ตั้งครรภ์และทารก การให้คำปรึกษาและแนะนำเป็นรายบุคคล และเป็นกลุ่ม กิจกรรมกลุ่ม กิจกรรมบำบัดทั้งฝ่ายกาย ใจ และจิตวิญญาณ การให้ความรู้เกี่ยวกับการป้องกันการติดเชื้อ HIV จากมารดาสู่ทารกแก่ผู้เข้ารับบริการและให้ความช่วยเหลือในด้านป้องกันการติดเชื้อ HIV จากมารดาสู่ทารก การประสานงานนำฝากครรภ์ ตรวจครรภ์และตรวจสุขภาพเป็นระยะ จนกว่าจะคลอด และการจัดฝึกอบรมอาชีพเพื่อเตรียมความพร้อมก่อนออกไปสู่สังคม เพื่อให้สามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัว เช่น เรียนเสริมสวย ตัดเย็บเสื้อผ้า งานประดิษฐ์ งานฝีมือ เรียนประกอบอาหาร

ครอบครัวแม่คนเดียวที่พัก ณ บ้านสุขฤทัย หลาย ๆ ราย จึงเข้าพักตั้งแต่มิใช่คลอดบุตร หลังคลอดจึงต้องพักฟื้นและเตรียมความพร้อมก่อนกลับไปสู่สังคม บริการที่เด่นชัดของบ้านสุขฤทัยที่เป็นการทำงานกับผู้ที่พักฯ คือ การให้คำปรึกษาเป็นรายบุคคล เพื่อให้เกิดการทบทวน การเข้าใจในตนเองอันมีส่วนสำคัญในการเป็นส่วนร่วมสำคัญในการรับผิดชอบตนเอง และบุตร ลักษณะการอยู่อาศัยร่วมกันของผู้ใช้บริการในบ้าน มีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบกัน การจัดกิจกรรมอบรมและให้ความรู้ การเคารพสิทธิซึ่งกันและกัน และผู้ที่จะเข้ามาเก็บข้อมูลหรือพูดคุยสัมภาษณ์ผู้ที่พักที่บ้านสุขฤทัยจะได้รับการคัดกรองตรวจสอบในเรื่องทัศนคติและความเสี่ยงที่อาจสร้างความเสียหาย หรือสร้างผลกระทบใด ๆ ตามมาแก่ผู้บริการที่บ้านพัก ผู้วิจัยเองก็เช่นกัน ก่อนจะได้เข้าเก็บข้อมูล ได้มีการพูดคุยและสัมภาษณ์โดยผู้รับผิดชอบโครงการฯ ได้สอบถามเกี่ยวกับทัศนคติในเรื่อง “การทำแท้ง” ตลอดจนประสบการณ์งานที่เกี่ยวข้องของผู้วิจัย และเมื่อได้รับอนุญาตแล้ว จึงได้เข้าสัมภาษณ์เก็บข้อมูล โดยทางเจ้าหน้าที่โครงการฯ ได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

บ้านพระคุณ

โครงการพันธกิจบ้านพระคุณ เป็นพันธกิจหนึ่งซึ่งอยู่ภายใต้แผนกคริสเตียนสงเคราะห์ ซึ่งเป็นแผนกหนึ่งของมิชชันนารีเรน มูลนิธิสภาคิสต์จักรกูเธอร์เรน

บ้านพระคุณ เป็นที่พักสำหรับผู้หญิงที่ประสบปัญหาดังครรถ์ขณะที่ยังไม่พร้อม การเข้าพักที่บ้านพระคุณจะได้รับบริการให้คำปรึกษาแนะนำ และ การทำให้ผู้เข้าพักได้เข้าใจในทิศทางารเลี้ยงดูบุตรในอนาคต นอกจากนี้บ้านพระคุณได้ให้ความช่วยเหลือผู้รับบริการที่เลี้ยงดูบุตรเอง โดยสนับสนุนเกี่ยวกับของใช้เด็กอ่อน เช่น เสื้อผ้า, ผ้าเช็ดตัว, ผ้าอ้อม, ขวดนม ฯลฯ ค่าครองชีพเบื้องต้น รวมทั้งค่าใช้จ่ายในการเดินทางกลับบ้านที่ต่างจังหวัดตามความจำเป็นของแต่ละราย กิจกรรมที่ผู้เข้าพักมีส่วนร่วม คือ ช่วงเช้าเป็นการนมัสการ บทเพลงชีวิต และการแบ่งปันประสบการณ์ร่วมกัน วันพุธและศุกร์ มีอาจารย์อาสาสมัครชาวต่างประเทศมาสอนงานฝีมือ เช่น เย็บกระเป๋า แต่งการ์ดอวยพร เป็นต้น วันอังคารเรียนพระคัมภีร์ ส่วนวันอาทิตย์ไปนมัสการที่

คริสตจักร ในแต่ละวันช่วงค่ำจะเป็นกลุ่ม “เสริมสร้างกำลังใจกันและกัน” การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การยกตัวอย่างการฝ่าวิกฤตปัญหาต่าง ๆ ไปได้อย่างไร

ผู้ที่พักบ้านพระคุณ มีการแบ่งหน้าที่ช่วยกันภายในบ้าน กิจกรรมที่มีความสำคัญคือ การให้คำปรึกษาแนะนำ การมีคริสต์ศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตผ่านบทเพลง คำสอนพระคัมภีร์ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ให้เกิดการทบทวนการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง รู้จักคุณค่าในตนเอง การมีความระมัดระวังในการใช้ชีวิตทั้งกาย วาจา และจิตใจ บ้านพระคุณมีการประสานการทำงานกับชุมชน โรงพยาบาล และหน่วยงานต่าง ๆ ในการให้ความช่วยเหลือกับผู้ที่พักที่บ้าน เพื่อให้สามารถกลับไปดำเนินชีวิตในสังคมได้ตามปกติ

บริบทที่พักอาศัยในลักษณะของบ้านพักชั่วคราว ภายใต้การดำเนินการขององค์กรทางศาสนา เช่น บ้านสุขฤทัย และบ้านพระคุณ นี้ จะเห็นได้ว่าเป็นองค์กรศาสนาคริสต์ที่แตกต่างในสาขาหรือนิกายความเชื่อ แต่ก็เชื่อในสิ่งเดียวกัน คือ “พระเจ้าเป็นเจ้า” มีการใช้หลักของ “การให้คำปรึกษา” ราชกรณีย์เข้ามาใช้ในการทำงานที่ชัดเจน โดยผู้รับผิดชอบโครงการฯ มีการศึกษาที่ผ่านการอบรมฯ หรือการเพิ่มความรู้ในการทำงาน และผู้ที่พักมีกิจกรรมในการทำงานฝีมือต่าง ๆ เพื่อหารายได้ในส่วนหนึ่ง เพื่อให้มีกิจกรรมนันทนาการ ผ่อนคลายความเครียดในอีกส่วนหนึ่ง

หน่วยงาน ภาครัฐ : บ้านพักเด็กและครอบครัว กทม.

บ้านพักเด็กและครอบครัว กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ สำนักป้องกันและแก้ไขปัญหาค้าหญิงและเด็ก กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ มีบริการให้ที่พักในลักษณะบริการบ้านพักฉุกเฉินสำหรับเด็ก เยาวชน สตรี และบุคคลในครอบครัวที่ประสบปัญหาความเดือดร้อนเฉพาะหน้า และเป็นสถานแรกรับเด็กหญิงตามพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 โดยให้บริการด้านที่พักอาศัย อาหาร สิ่งของ เครื่องใช้ที่จำเป็น พร้อมประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการรักษาพยาบาล กรณีเจ็บป่วยหรือตั้งครุฑและดำเนินการคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กกรณีเร่งด่วน และมีการสงเคราะห์ครอบครัว การทำงานเปิดบริการตลอด 24 ชั่วโมง มีนักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยาให้คำปรึกษาและให้ความช่วยเหลืออย่างใกล้ชิด นอกจากนี้การดำเนินงานของบ้านพักเด็กและครอบครัว ยังทำงานในส่วนของการปฏิบัติงานการสร้าเครือข่ายการดำเนินงานกับองค์กรที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อให้เกิดความร่วมมือและประสานการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง เป็นศูนย์ประสานงานนักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยาเข้าร่วมตามปากคำเด็กตาม พ.ร.บ. ป.วิ อาญา พ.ศ. 2542 และการให้ความรู้แก่ครอบครัว ชุมชน ในเรื่องการดูแลเด็กและบริการช่วยเหลือต่าง ๆ ของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการให้กับชุมชนที่เป็นชุมชนเสี่ยง/รณรงค์สร้างจิตสำนึกให้สังคมตระหนักถึงภารกิจในการคุ้มครองและปกป้องการละเมิดสิทธิเด็ก

ครอบครัวแม่คนเดียวนับเป็นกลุ่มเป้าหมายหนึ่งในการใช้บริการบ้านพักเด็กและครอบครัว ซึ่งอยู่ร่วมกับกลุ่มเป้าหมายอื่น ๆ ในส่วนของกิจวัตรประจำวันจะมีผู้ดูแลและการทำกิจกรรมร่วมกันของกลุ่มการทัศนศึกษาสถานศึกษาที่ ตารางกิจกรรมมีความยืดหยุ่นและวางกรอบกิจกรรมกว้าง ๆ เช่น งานประดิษฐ์ศิลปะ ทำอาหาร คนตรี นาฏศิลป์ ทักษะชีวิต กีฬา เป็นต้น ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าในส่วนของครอบครัวแม่คนเดียวที่เข้าพักในบ้านพักและครอบครัวเผชิญกับสภาพปัญหาที่ไม่สามารถอยู่ด้วยตนเอง จึงต้องเข้าพักที่บ้านพัก เพื่อให้สามารถหางานทำและกลับไปใช้ชีวิตตามปกติ ในระหว่างการหางานทำ แม่คนเดียวสามารถฝากลูกไว้กับสถานสงเคราะห์เพื่อช่วยดูแลลูก ซึ่งทางบ้านพักเด็กและครอบครัวได้ดำเนินการประสานติดต่อเครือข่ายบ้านเด็กทั้งของภาครัฐและเอกชน ตลอดจนการเร่งดำเนินการต่อไป เนื่องด้วยการเป็นสถานแรกรับที่ผู้ใช้บริการอาจต้องจัดการชีวิตตนเองและลูกด้วยตนเองต่อไปไม่อาจอยู่ในระยะยาวได้

1.2.2.2 ครอบครัวแม่คนเดียวที่พักอาศัยกับพ่อแม่ (และเครือญาติ)

กรณีที่ครอบครัวแม่คนเดียวพักอาศัยอยู่บ้านของพ่อแม่ และเครือญาตินั้น การใช้ชีวิตประจำวัน ก็จะเป็นการดำเนินชีวิตตามปกติ โดยแบ่งเวลาในการดูแลลูก และการดูแลลูกก็มีเครือญาติให้การช่วยเหลือช่วยเหลือกัน ทั้งนี้บางครอบครัวจะให้ลูกเรียกตนเองว่าพี่ และให้ตากับยายเป็นพ่อ-แม่ ในความเข้าใจของชาวบ้าน คนในชุมชนที่พักอาศัย การเป็นแม่คนเดียวทำให้ต้องบริหารจัดการเวลาในเรื่องส่วนตัวและการดูแลลูกในเวลาเดียวกัน ซึ่งกรณีจำนวนบุตรหลายคนก็ต้องจัดสรรเวลาให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ทั้งนี้ครอบครัวแม่คนเดียวกรณีศึกษาอาชีพเสริมธุรกิจในระดับกลางถึงล่าง บางครอบครัวมีภาระหนี้สิน ทำให้ต้องทำมาหากินหารายได้เป็นเรื่องสำคัญ และแม่คนเดียวในกรณีศึกษาที่อยู่กับครอบครัวพ่อแม่นี้ ต่างก็กำลังศึกษาต่อ เพื่อให้มีวุฒิการศึกษาที่สูงขึ้น อันส่งผลต่อการมีอาชีพและรายได้ที่ดีขึ้นในอนาคต

1.2.2.3 ครอบครัวแม่คนเดียวที่แยกตัวออกมาอยู่ต่างหาก

ครอบครัวแม่คนเดียวที่แยกตัวออกมาอยู่ต่างหากและมีที่อยู่ไม่เป็นหลักแหล่งแน่นอนจากกรณีศึกษา พบว่า ในระยะของการตั้งครุฑและแพนละทิ้งไป จนกระทั่งปัจจุบันที่ลูกเกือบ 1 ขวบ ในขณะที่ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูล แม่คนเดียวเคยพักอยู่กับเครือญาติ ซึ่งไม่ต้อนรับและไม่ให้อยู่ด้วย เคยอาศัยบนท้องถนนและเข้าสู่บ้านพักชั่วคราว และมาอยู่บ้านเช่าร่วมกับเพื่อนและญาติ อาชีพในปัจจุบัน คือ การรับจ้างทั่วไป ที่พักอาศัยเป็นชุมชนแออัดคลองเตย ซึ่งมีปัญหา ยาเสพติดและวัยรุ่นที่ตั้งครุฑไม่พึงประสงค์ ตลอดจนการเข้าสู่ครอบครัววัยรุ่นในละแวกชุมชนมีให้เห็นอยู่หลายราย อย่างไรก็ตามในความเป็นชุมชน ทำให้คนแปลกหน้า เช่น ผู้วิจัยจำเป็นต้องเข้าสู่ชุมชน โดยมีเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิฯ เอกชนที่ทำงานกับคนในชุมชนลงพื้นที่ด้วย เพื่อสร้างความรู้จักในเบื้องต้นและเพื่อสวัสดิภาพของผู้วิจัยอีกประการหนึ่ง

.... เส้นทางตรงเข้าไปเป็นทางแคบ ๆ ลาดด้วยซีเมนต์ ระหว่างทางเดินสองข้างทางมีเด็กชายวัยรุ่นเป็นกลุ่ม ๆ นั่งดมกาวตรงทางโค้งหัวมุมชอกหลืบ ผู้หญิงสองคน คือครูของมูลนิธิและผู้วิจัยที่คนในชุมชนให้ความสนใจ ด้วยว่าครูมากับคนแปลกหน้า ครูยิ้มและแหวะทักทายเด็กและผู้ใหญ่ตามบ้านเป็นระยะๆ จนทะลุมาถึงทางรถไฟที่เป็นห้องเช่า...จุดหมายปลายทางคือการมาเยี่ยมบ้านน้ำฝน
(ผู้วิจัย: ชุมชนคลองเตย)

ซึ่งกรณีศึกษาก็ให้ข้อมูลและเป็นส่วนร่วมหนึ่งของการวิจัยครั้งนี้ในเวลาต่อมา หลังจากช่วงเวลาหนึ่งผ่านไป แม้ว่าจะมีทุนการศึกษาและการช่วยเหลือต่าง ๆ เครื่องอุปโภคบริโภคสำหรับตัวเธอและลูก แต่กรณีศึกษารายนี้ยังคงเลือกที่จะจ้างคนเลี้ยงลูกในช่วงเวลาที่เธอไปทำงานในช่วงค่ำ และเปลี่ยนจากอาชีพรับจ้างเข้าสู่การเป็นพนักงานเสิร์ฟซึ่งเป็นงานกลางคืน

1.2.3 สภาพการณ์และสิ่งที่เผชิญเมื่อเป็นครอบครัวแม่คนเดียว

การเป็นครอบครัวแม่คนเดียวของกลุ่มแม่ที่ยังก้าวไม่พ้นวัยรุ่นหรือในช่วงของเด็กและเยาวชน ขณะที่ต้องเลี้ยงดูลูก บางรายไม่ได้เกิดจากการตัดสินใจของตนเอง แต่เป็นความเห็นชอบและการประคับประคองจากผู้ที่ เป็นพ่อ แม่ ซึ่งอาจเป็นพ่อเลี้ยง หรือเครือญาติ บางรายของกลุ่มแม่คนเดียวก็ยังมี ความหวังที่จะกลับมาใช้ชีวิตคู่กับแฟนหรือสามี ดังนั้นจะเห็นว่าสถานะของการเป็นครอบครัวแม่คนเดียวจึงค่อนข้างมีความเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา โดยเฉพาะความเป็นวัยรุ่นที่หลาย ๆ คนยังคิดเพื่อนและการมีคู่ชีวิตใหม่ก็ค่อนข้างจะเป็นเรื่องปกติ อย่างไรก็ตามเมื่อก้าวมาสู่การเป็นครอบครัวแม่คนเดียวย่อมต้องเผชิญกับอีกสภาพหนึ่ง ของชีวิต บางรายอาจเคยมีบุตรและเลิกร้างกับสามี/แฟน ในขณะที่บางรายอาจเป็นเด็กนักเรียนและก้าวผ่านมาสู่การเป็นแม่คน โดยยังไม่เคยใช้ชีวิตคู่ร่วมกับแฟนในลักษณะของคู่สมรสและบางรายก็เลี้ยงดูลูกโดยมิได้มีความผูกพันรักใคร่กับแฟนหรือชายผู้เป็นพ่อของลูก แต่ด้วยความ เป็น “แม่” ที่หลาย ๆ ราย กล่าวว่าจะต้อง “รับผิดชอบ” และ “อดทน” ทำให้สภาพชีวิตของการเป็นครอบครัวแม่คนเดียวมีสิ่งที่ต้องเผชิญในสภาพการณ์ต่าง ๆ ดังนี้

- 1) การทำบทบาทของแม่ในการเลี้ยงดูลูก
- 2) ปัญหาด้านสุขภาพ อารมณ์และความเครียด
- 3) ความยากลำบากด้านเศรษฐกิจ
- 4) การปฏิเสธหรือการได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวเดิม (รุ่นพ่อ – แม่)
- 5) บริการและสวัสดิการจากหน่วยงาน/องค์กรทางสวัสดิการสังคม
- 6) การปรับตัวเมื่อต้องเข้าพักที่บ้านพักชั่วคราว
- 7) ชีวิตคู่และการอยู่เป็นครอบครัว (พ่อ – แม่ – ลูก) ในอนาคต

8) การเป็นแม่คนเดียวกับสิ่งที่เผชิญและเรียนรู้ในช่วงวัยไม่เกิน 25 ปี

8.1) การศึกษา อาชีพและรายได้

8.2) มุมคิดและชีวิตที่เปลี่ยนไปเมื่อเป็นแม่คนเดียว

1) การทำบทบาทของแม่ในการเลี้ยงดูลูก

เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างบางราย เคยมีบุตรมาก่อนจึงเลี้ยงดูจากประสบการณ์ บางรายก็อ่านหาความรู้จากหนังสือ บางรายก็มีประสบการณ์ในการเลี้ยงเด็กแถวบ้าน รับจ้างเลี้ยงเด็กและหลายราย ก็มีบุคคลที่ตนเองจดจำมาเป็นต้นแบบ หรือดูเป็นตัวอย่างในการเลี้ยงดูเด็ก

“...ย่าเค้าก็สอน หนูก็เลี้ยงอย่างที่ย่าสอน...” (น้ำฝน)

“...สะคือเลือกออก หนูกลัว ถามซิสเตอร์ ซิสเตอร์บอกว่าไม่เป็นไร ให้เช็ดเข้าไปข้างใน หนูก็เลยโอเค ฝึกตัวเองไปเรื่อย ๆ ก็ดีขึ้น” (เต็มรัก)

“...คือ เราก็ดูจากแม่ แล้วก็มาทำ... บางครั้งเราอาจจะเคยเลี้ยงหลานเลี้ยงน้อง เวลาเรามีลูก เราก็กินสิ่งที่เราเลี้ยงอาจจะเป็นเล็กน้อย แต่เรากลับมาใช้กับลูกได้...” (คิดดี)

การมีลูกที่แตกต่างกันในช่วงวัย รวมถึงมากกว่า 1 คน อาจทำให้ผู้เป็นแม่ต้องมีการบริหารจัดการเวลา รวมถึงการเป็นแม่มือใหม่ที่ต้องปรับตัวยังเด็กมาก

“...ลูกนอนไม่เป็นเวลา เราก็กินไม่ได้นอน ทำให้ผู้ที่เป็นแม่ต้องอดทน” (ถั่วเหลือง)

“ตอนลูกอยู่ต้องทำโน่นทำนี่ตลอด...บางทีมีครั้งหนึ่งไปอยู่บ้านย่ากันหมด เราอยู่คนเดียวในห้องที่บ้าน ทำอะไรคินะ คือ มันว่างมาก...เราไม่ค่อยมีเวลาขนาดนี้ เลยตกลง ปกติไปโรงเรียน 3 คน ก็ส่งเองหมด...” (ทริปเปิ้ล)

สิ่งที่เป็นอุปสรรค หรือข้อกังวลใจในการเป็นแม่ที่ต้องเลี้ยงลูกโดยไร้คู่ ส่วนหนึ่งคือบางรายยังมีหน้าที่ในการศึกษาเล่าเรียน การไปโรงเรียนทำให้ไม่สามารถให้นมลูกได้ หรือบางรายก็ไม่มีน้ำนม ต้องพึ่งนมผงทำให้มีภาระเรื่องค่าใช้จ่ายตามมา ในขณะที่ตนเองก็ยังไม่มียาได้ประจำ หรือยังต้องพึ่งครอบครัวพ่อแม่อยู่ รวมถึงการเป็นวัยรุ่น บางรายจึงใช้เรื่องอารมณ์และความรุนแรงกับลูก

“ความกังวล คือ จะเลี้ยงลูกอย่างไร ถ้าไม่มีงานทำ” (แนนนี่)

“...เราจะใช้ของพ่อไปตลอดไม่ได้ บางทีอยากจะขอตั้งค้ก็ต้องคิดแล้ว คิดอีก ...ไหนเขาจะต้องเลี้ยงลูกหนู หนูไม่ได้ทำงาน เขาก็ต้องหาตั้งค้ไปจ่ายที่โรงเรียนลูกอีก...” (เกียร์)

“...แบบ เวลาร้อง หนูไม่รู้จะทำอย่างไร บางทีแทบจะจับท่อม ใจร้อน เกือบไปแล้วละ เมื่อคืนนี้ ก็มีพี่เขามาช่วยอุ้ม...” (ชนมปิง)

2) ปัญหาด้านสุขภาพ อารมณ์และความเครียด

การตั้งครรถที่ไม่พึงประสงค์ของแม่คนเดียวหลาย ๆ ราย นำสู่การกระทำต่าง ๆ ที่พยายามยุติการตั้งครรถ อย่งไรก็ดีหลังคลอด เด็กบางคนจึงมีสุขภาพที่ไม่แข็งแรงนัก ส่วนผู้เป็นแม่นั้น บางรายก็มีโรคประจำตัวอยู่ก่อน บางรายอยู่ในช่วงที่ถูกปฏิเสธจากแฟน/สามี และครอบครัวเดิม ตลอดจนการไม่มีงานทำ ขาดรายได้และไม่มีที่พักอาศัย ล้วนแล้วแต่นำมาซึ่งปัญหาทางด้านอารมณ์จิตใจ รวมถึงภาวะความเครียดหลังคลอดบุตร

“...ลูกหนูออกมาปั๊บน มันทุคหายใจ อยู่ห้องไอซียู ประมาณ 6 วัน หนูเลยโทรไปบอกพ่อและแม่” (เดมรัก)

“...เค้าไม่ยอมให้หนูอยู่ ข้างบนมันไม่มีหน้าต่าง แล้วลูกหนูก็อ่อนอยู่ หนูจะให้มาตากลมอะไรบ้าง... เค้าบอกว่าถ้าไม่จำเป็นไม่ต้องลงมาหรรอกหาทางแก้งสารพัด...” (น้ำฝน)

“...ระหว่างอยู่ (บ้านพักชั่วคราว) ก็ต้องทำใจ เหมือนไม่มีใคร ต้องมาอยู่คนเดียว” (ถั่วเหลือง)

ปัญหาด้านอารมณ์ความรู้สึก สภาพจิตใจของกลุ่มที่ยังคงอยู่บ้านพักชั่วคราว จะมีหลายสาเหตุ ทั้งเรื่องของปัญหาก่อนที่จะมาพักอาศัย และการพักอาศัยรวมกันซึ่งต่างที่มา ตลอดจนระเบียบหรือกติกาในแต่ละบ้าน ซึ่งสมาชิกที่เข้าพักต้องปฏิบัติตาม ล้วนแล้วแต่ต้องการการปรับตัวปรับใจ แต่ในรายที่มีที่อยู่อาศัย โดยเฉพาะที่พักกับครอบครัวพ่อแม่และเครือญาติ 2 – 3 ราย และผ่านการเป็นแม่คนเดียวมาระยะหนึ่ง โดยการแยกทางกับแฟน/สามี นั้นสภาวะความสับสน และความบอบช้ำทางจิตใจจะไม่หนักเท่าผู้ที่ยังอยู่ในระยะแรก ๆ ของการเผชิญสภาวะการเป็นครอบครัวแม่คนเดียวที่ต้องพึ่งพิงบริการบ้านพักชั่วคราว

3) ความยากลำบากด้านเศรษฐกิจ

กลุ่มตัวอย่างครอบครัวแม่คนเดียวที่เป็นผู้ให้ข้อมูล ครั้งหนึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ต่างจังหวัด และอีกประมาณครึ่งหนึ่งเป็นคนกรุงเทพฯ ซึ่งมีระดับเศรษฐกิจสังคมระดับกลางถึงล่าง เมื่อพิจารณาจากรายได้/อาชีพและลักษณะงาน รวมถึงสภาพครอบครัวที่หลาย ๆ ราย พ่อกับแม่ หรือ

พ่อเลี้ยงกับแม่ หรือแม่กับพ่อเลี้ยงต้องทำมาหากินจนไม่มีเวลาในการดูแลดู ครอบครั้วแม่คนเดียวบางครอบครั้วก็ไม่มีเครือญาติที่คอยให้ความช่วยเหลือ ประกอบกับแม่คนเดียวของกลุ่มตัวอย่างมีวุฒิการศึกษาที่ไม่สูง ส่วนมากอยู่ในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 และประถมศึกษาปีที่ 6 ทำให้สามารถประกอบอาชีพได้ค่อนข้างจำกัด และรายได้ไม่มั่นคง มีผลต่อภาวะเศรษฐกิจ ที่ต้องเป็นไปอย่างยากลำบากในการดำรงอยู่ของครอบครั้ว

“...ย่าเค้ามาเยี่ยม แต่เค้าไม่มีเงิน... หมอเค้าก็ถาม เค้าบอกว่าคิดค่าอะไรแบบนี้... ทางบ้านพักๆ ก็เลยพาไปคุยกับสงเคราะห์...” (น้ำฝน)

“...ย่าเขาจะส่งเงินมาช่วย ทางย่า ทางปู่เขาจะให้ แต่หลัก ๆ ก็ ตรีปเปิ้ล ต้องเต็มที เราคืออย่างที่ว่าอยู่บ้านพ่อแม่ เราก็จะสบาย ค่าเช่าไม่ต้องเสีย บางทีค่าน้ำค่าไฟก็ไม่ต้องออกเลย... จะมีแต่เรื่องนมที่ต้องใช้เยอะ...” (ตรีปเปิ้ล)

นอกจากนี้แม่คนเดียวบางรายก็มีภาระหนี้สินคิดตัวมาก่อนที่จะแยกทางกับแฟน/สามี กรณีตัวอย่าง แนนนี่และคิตตี้ ซึ่งสร้างความลำบากหรือปัญหาเชิงเศรษฐกิจของครอบครั้วมากยิ่งขึ้น

4) การปฏิเสธหรือการได้รับความช่วยเหลือจากครอบครั้วเดิม (รุ่นพ่อ – แม่)

ครอบครั้วแม่คนเดียวของการศึกษารั้งนี้อยู่ในช่วงวัยไม่เกิน 25 ปี ณ ขณะที่มีบุตรที่ต้องเลี้ยงดูโดยไม่มีคู่อยู่ด้วย ทำให้ส่วนใหญ่ยังคงอยู่กับพ่อแม่ของตนเอง มีบางรายที่แยกออกมาอยู่เอง โดยครอบครั้วเดิมรุ่นพ่อแม่ค่อนข้างจะมีความสำคัญในการประคับประคองช่วยในการดูแลหลาน การได้รับความช่วยเหลือมักเกิดจากการร่วมรับรู้ตั้งแต่การตั้งครรภ์และคลอดบุตร รู้จักฝ่ายชายหรือพ่อของเด็กในช่วงที่หนุ่มสาวคบหากัน บางรายอนุญาตให้มาพักค้างที่บ้านได้ บางรายก็มีการแต่งงานและย้ายไปมาระหว่างการพักอาศัยกับครอบครั้วฝ่ายชายและฝ่ายหญิง

“พ่อแม่เขามาช่วย ญาติ ๆ ก็มาหา ซื้อโน่น ซื้อนี่มาฝาก... ลูกเลี้ยงง่าย ไม่ง้อง่า” (เกียร์)

“...ทางบ้านเราก็ช่วยบ้าง แม่บ้าง น้ำบ้าง พี่ก็ช่วย...และทางบ้านย่า พี่น้อง ย่าเขาก็ช่วย เขาก็สงสารหลาน เวลาเจอหลาน ๆ ไปหา หรือเขามาหา เขาก็จะให้...” (ตรีปเปิ้ล)

“...แม่อีกก็กับหนูมาก คือ เมื่อก่อนไม่คุยกัน เขาก็มาคุย...” (ขนมปัง)

“...เรายังมีพ่อแม่ที่ยังอยู่กับเรา แม้ว่าเขาจะช่วยอะไรไม่ได้ ก็เป็นกำลังใจให้กับเรา ตรงนี้จะช่วยเราได้” (ดาว)

บางครอบครัวที่ถูกสาวมีลูก โดยแฟน/สามีละทิ้ง หรือแยกทางไป ก็ทำให้ครอบครัวพ่อแม่ปฏิบัติที่จะให้ความช่วยเหลือในเบื้องต้นที่รับรู้ ในบางรายก็คบหาและอยู่กินกับฝ่ายชายโดยปกปิดที่บ้าน และบางรายก็มีความขัดแย้งระหว่างครอบครัวฝ่ายชายกับฝ่ายหญิง ซึ่งการปฏิบัติการให้ความช่วยเหลือจากครอบครัวทำให้หลาย ๆ รายต้องเข้าใช้บริการสวัสดิการสังคม หาที่พักและอยู่ชั่วคราวเพื่อการประสานปรับความเข้าใจกับครอบครัว หรือเพื่อให้ลูกโอรสคนหนึ่งเพื่อตนเองจะได้หางานทำ หาที่อยู่ต่อไป

“... โกรธมาก คือ แม่ไม่เคยขึ้นลูกกับลูก ตั้งแต่ไหนแต่ไร... มึงไม่ต้องกลับมาให้กูเห็นหน้าอีกเลยนะ ไม่ต้องเรียนแล้วไม่ต้องการปริญญา...”
(คันทมาก)

“...คนบ้านนอกเค้ารับเรื่องอย่างนี้ไม่ได้...” (ถั่วเหลือง)

“...เขาบอกว่า.. มันเอาผู้หญิงคนใหม่เข้าบ้านแล้ว...พ่อเขาว่า อย่ามาพูดเลยว่าท้องกับ(ชื่อฝ่ายชาย)...มึงร้านจะตาย กลางคืนก็เที่ยว ๆ ๆ คาวถามว่า คาวเที่ยวตอนไหน เพราะว่าคาวทำงานเซเว่นกะกลางคืนด้วย” (คาว)

5) บริการและสวัสดิการจากหน่วยงาน/องค์กรทางสวัสดิการสังคม

บริการและสวัสดิการสังคมจากหน่วยงาน/องค์กรต่าง ๆ จะเป็นแหล่งทรัพยากรที่รองรับทางสังคมในการช่วยเหลือด้านปัจจัยขั้นพื้นฐานที่จำเป็น ผู้ที่ประสบวิกฤติปัญหาครอบครัว เพื่อให้การช่วยเหลือในระยะเร่งด่วน การประคับประคองในระยะกลางและจุดหมายคือการพึ่งตนเองได้ของครอบครัวต่อไป กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ของการศึกษาวิจัยชิ้นนี้ เป็นผู้ที่พักอยู่ที่บ้านพักชั่วคราวทั้งของภาครัฐ เอกชนและองค์กรทางศาสนา ซึ่งแหล่งที่พักอาศัยเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้แม่คนเดียวและลูกมีเวลา โอกาสและสถานที่เอื้ออำนวยต่อการให้ข้อมูลได้ อย่างไรก็ตามการพักอยู่ที่บ้านพักชั่วคราว หลาย ๆ รายยังคงอยู่ในสภาวะอารมณ์และปัญหาต่าง ๆ ที่ยังไม่ได้รับการคลี่คลาย สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้ขาดความพร้อมในการบอกเล่าเรื่องราวชีวิต หรือการตอบคำถามในลักษณะของการสัมภาษณ์พูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับผู้วิจัย แต่ผู้ที่ได้รับสวัสดิการความช่วยเหลือสำหรับครอบครัวแม่คนเดียวอีกกลุ่มหนึ่ง ไม่ได้เข้าพักอาศัย ที่บ้านพักฯ อาจเคยมาพักแต่ย้ายออกแล้ว หรือไม่เคยเค็ดรื้อนในด้านที่อยู่อาศัย แต่มีความลำบากขาดแคลนด้านอื่น ๆ ที่จำเป็นต้องได้รับบริการสวัสดิการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาตนเองและครอบครัว

ลักษณะบริการและสวัสดิการสังคมสำหรับครอบครัวแม่คนเดียวอาจจัดแบ่งเป็น 2 ลักษณะตามที่ตั้ง(setting)ระยะความวิกฤติของสภาพปัญหาครอบครัวที่บริการและสวัสดิการสังคมจะเข้าไปมีบทบาทในการบรรเทาและพัฒนาครอบครัว กล่าวคือ 1. บริการความช่วยเหลือภายนอกบ้านพักชั่วคราว และ 2. บริการความช่วยเหลือภายในบ้านพักชั่วคราว

บริการความช่วยเหลือนอกบ้านพักฯ

อาจเป็นหน่วยงาน/องค์กรด้านสวัสดิการสังคม หรืออาจเป็นลักษณะสวัสดิการสำหรับเจ้าหน้าที่บุคลากรของหน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือ ซึ่งสวัสดิการดังกล่าวอาจเป็นสวัสดิการทั่วไป สวัสดิการด้านการศึกษาหรือสวัสดิการครอบครัว

“...ก็จะมีโครงการฯ ที่เค้าจะช่วยเรื่องลูก เป็นโครงการเกี่ยวกับแม่และลูก ช่วยให้เราเรียนหนังสือแล้วก็เลี้ยงลูกไปด้วย...” (ผกนึ่ง)

“...ทุกวันอังคาร บ้านฯ (องค์กรเอกชนแห่งหนึ่ง) เค้าก็ส่งของ บางทีเค้ามาเยี่ยมบ้าน เอาข้าว เอาน้ำมัน เอาแอมเพิส แป้ง สบู่ ของใช้แบบนี้มาให้” (น้ำฝน)

“...เขาจะให้ทุนอุดหนุนบุตร ทางสหกรณ์ออมทรัพย์ก็จะมีทุนเรียนดี เกรด 4 หมด.. และถ้าเงินเดือนไม่ถึง เขาจะให้ทุนตัวนี้ปีละครั้ง และก็มีการประกันสุขภาพกลุ่ม ทำปีละครั้ง ก็จะทำให้ตัวเองและลูกด้วย...” (ทริปเปิ้ล)

บริการความช่วยเหลือในบ้านพักชั่วคราว

หน่วยงาน/องค์กร รัฐบาล เอกชนและองค์กรทางศาสนา จะมีบริการพื้นฐานคือ ที่อยู่อาศัย ของใช้ส่วนตัว การฝึกงานฝีมือ การให้คำปรึกษา และกิจกรรมกลุ่มต่าง ๆ นอกจากนี้ บางแห่งก็มีพาไปทัศนศึกษานอกสถานที่ การทำกิจกรรมทางศาสนาเรียนพระคัมภีร์

“...คิดว่าเป็นมูลนิธิฯ คิดว่าต้องใส่เสื้อผ้าเหมือนกัน...ต้องเข้าแถวกินข้าว... อ้าวไม่ใช่ มันเป็นกันเอง เขาดูแลเราดี มีพาออกไปเที่ยวข้างนอก...” (ดาว)

“...ที่เคยอยู่ก่อนมาที่นี่ เค้าก็กักริเวณ 6 โมงเช้าก็ล็อกกุญแจ มีกับข้าว 1 อย่างถึงมือเย็น แล้วน้ำก็เปิดให้ใช้เป็นเวลา อย่าง ตี 5 ต้องรีบมาซัก... ที่นี้ค่าใช้จ่ายเค้าออกให้หมด เวลาไปเรียนหนังสือก็เอาลูกไปฝากไว้ที่เนิสเซอร์ไม่ต้องเสียเงิน” (ผกนึ่ง)

“...มีครอสติสให้ปึก แผ่นละ 20 บาท และเลี้ยงน้องเดือนละ 300 บาท ถ้าเราทำได้เราก็ได้ตั้งค์ใช้ ถ้าทำไม่ได้จะเอาตั้งค์ที่ไหนซื้อผ้าอ้อม ซื้อขนมข้างนอกเหมือนทุกคน...” (เดมรัก)

6) การปรับตัวเมื่อต้องเข้าพักที่บ้านพักชั่วคราว

ผู้ที่เป็นแม่คนเดียวมักเข้าพักที่บ้านพักฯ ขณะที่ยังตั้งครรถ์ และรอคลอด หลังการคลอดจะมีการให้คำปรึกษาในกรณีที่ต้องการยกมอบบุตร หรือการเลี้ยงดูบุตรเองก็ตาม ซึ่งการตัดสินใจโดยส่วนมากจะขึ้นกับผู้ปกครอง พ่อ แม่ ของแม่วัยรุ่น ด้วยว่ามีความพร้อมหรือสนับสนุนให้

เลี้ยงดูหรือต้องการยกมอบบุตรด้วยเหตุผลต่าง ๆ กันไป ผู้วิจัยเลือกจากผู้ที่ตกลงใจที่จะเลี้ยงดูบุตรเองในการคัดเลือกเข้าเป็นกลุ่มตัวอย่าง ดังนั้นแม่บางรายที่พักอยู่บ้านพักฯ แต่ตัดสินใจที่จะยกมอบบุตรด้วยเหตุผลใดก็ตาม จึงอยู่นอกขอบเขตของกลุ่มตัวอย่าง อย่างไรก็ตาม การจากบ้าน จากสิ่งแวดล้อมที่พักอาศัยเดิมของแต่ละคนมาอยู่ร่วมกันในที่แห่งหนึ่ง ซึ่งมีกติกาในการอยู่ร่วมกันนี้ ทำให้ครอบครัวแม่คนเดียวแต่ละครอบครัวล้วนมีการปรับตัว โดยเฉพาะผู้ที่เป็นแม่คนเดียวที่ต้องดูแลตนเองและบุตรในเวลาเดียวกัน บางรายมีการปรับตัวที่ดี บางรายก็มีการปรับตัวที่ไม่เหมาะสม ซึ่งการพักอาศัยในบ้านพักชั่วคราวก็เป็นอีกหนึ่งประสบการณ์การเรียนรู้ที่แม่คนเดียวที่ประสบปัญหาวิกฤตต้องเผชิญ ตัวอย่างการปรับตัวลักษณะต่าง ๆ ของการพักในบ้านพักชั่วคราว

“...แรก ๆ ที่มาอยู่ก็รู้สึกทำใจไม่ได้ อยู่ ๆ ไปต่างคนที่ต่างปัญหากัน ระบายเล่าสู่กันฟัง ก็รู้สึกโล่งขึ้น ปัญหาคนโน้นคนนี้ มีปัญหาเหมือนกัน ไม่ใช่เราที่เป็นทุกข์คนเดียว...” (ถั่วเหลือง)

“...เพราะเราเคยอยู่คนเดียวกับแฟนใจร้อน ไม่มีใครสนใจ แต่อยู่แบบนี้เราต้องใช้ความอดทน มันไม่ได้ดีกับทุกคน เล่าสอนให้เราอดทนเยอะ อย่างกินข้าวต้องรอ ต้องสวด ต้องกินพร้อมกัน หนูคิดว่าความเป็นแม่ต้องอดทนนะ...” (เดิมนัก)

“...จะเรียนก็ได้ ฝึกอาชีพก็ได้ เล่าจะมีให้ทำหรือจะไม่อยู่ที่นั่นแล้ว ก็ดูถูกไปฝึกอาชีพไปด้วย... แต่หนูไม่อยากไปอยู่เพราะเค้ามีกฎของเค้า จะให้ตื่นเช้าหนูก็ตื่นไม่ไหว เพราะถูกหนูกินนมตลอด 24 ชม” (น้ำฝน)

การเข้าพักอาศัยในบ้านพักชั่วคราว มาจากการทราบข้อมูลจากหลายแหล่ง เช่น หนังสือ เพื่อน ครูของมูลนิธิฯ ที่ลงเยี่ยมบ้านตามชุมชน โรงพยาบาลส่งต่อมายังบ้านพักชั่วคราว และสื่ออินเทอร์เน็ต เป็นต้น

7) ชีวิตคู่และการอยู่เป็นครอบครัว (พ่อ – แม่ – ลูก) ในอนาคต

แม่คนเดียวของครอบครัวในวัยที่ยังเป็นเด็กและเยาวชน จะเห็นได้ว่าหลาย ๆ รายมีความคาดหวังกับการมีคู่ชีวิตทั้งกับพ่อของลูก และคู่ชีวิตคนใหม่ เห็นได้จากส่วนหนึ่งที่คบหากับเพื่อนชายคนใหม่ บางรายก็ยังคงติดต่อกับแฟน/สามีอยู่ โดยที่ฝ่ายชายไม่ได้ดูแลรับผิดชอบใดใด

“...หนูอยากไปอยู่กับแฟน และไม่อยากให้ลูกมีปมด้อย ไม่มีพ่อ ตัวหนูเองเป็นอย่างนั้นแล้ว แต่ยังไม่รู้ว่าจะได้ยูรีเปลา ขึ้นอยู่กับแม่เขาจะให้ไปหรือเปลา” (โพโต้)

“...แฟนใหม่ มีแน่นอน เพราะอนาคตไม่แน่นอน ส่วนเรื่องลูกต่อไปจะคิด
ขาคุม” (ไม้หวาย)

“...ก็ต้องดูกันไปเรื่อย ๆ นิสัยใจคอ เข้ากับที่บ้านกับลูกเราได้ไหม ก็มีที่เข้า
มาจับหนู... เป็นคนจังหวัด..... เด็กรุ่นน้องโทรคุยกันทุกวัน แต่ยังไม่เคย
เห็นหน้ากันนะจ๊ะ เจอกันในเน็ตคะ คบมาปีกว่าแล้ว” (เกียร์)

8) การเป็นแม่คนเดียวกับสิ่งที่เผชิญและเรียนรู้ในช่วงวัยไม่เกิน 25 ปี

8.1) การศึกษา อาชีพและรายได้

กลุ่มตัวอย่างมีระดับการศึกษาตั้งแต่ไม่มีวุฒิการศึกษา จนถึงระดับปริญญาตรี โดย
ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 และประถมศึกษาปีที่ 6 ตามลำดับ การหลุดออกจาก
ระบบการศึกษาในหลาย ๆ ราย เนื่องจากมีปัญหาครอบครัว การย้ายถิ่นตามพ่อแม่ ทำให้เข้าเรียน
ชั้นเดิม ตลอดจนพฤติกรรมการณ์เรียน การใช้ความรุนแรง และการตั้งครุฑทำให้ต้องหยุดการ
เรียนในโรงเรียนไว้ ณ ช่วงเวลาหนึ่ง การมีวุฒิการศึกษาน้อย ทำให้โอกาสในการประกอบอาชีพ
และการมีรายได้เป็นไปอย่างมีขีดจำกัด กล่าวคือ อาจเป็นงานที่ใช้เวลามาก ค่าแรงน้อย งานที่ขาด
ความมั่นคงและไม่มีสวัสดิการรองรับ

“...คือ ยังไงก็ต้องเรียน เพราะว่าวุฒิ ม.3 ทำอะไรไม่ได้มาก แต่แม่บอกให้
เรียน กศน. ทำงานไปด้วย เพราะถ้ากลับไปเรียนอย่างเดียว ไม่มีใครเลี้ยง
ไม่มีใครดูแลลูก เพราะแม่ก็ต้องทำงาน...” (โพโต้)

“...หนูกะว่าจะโอนให้มันรีบจบ เก็บไม่กี่ตัวก็จะจบ เพราะว่าเพื่อนน่าจะ
ฝากเข้างานที่.... ต้องใช้วุฒิ มอ 3” (เกียร์)

การที่ยังอยู่ในช่วงของวัยรุ่น และความจำเป็นด้านการเรียนและการทำงานตลอดจนการ
เป็นแม่ที่ต้องดูแลลูก ทำให้แม่วัยรุ่นมีความสับสนและหลายครั้งที่พูดถึงคำว่า “อดทน”

“ช่วงนี้หนูยังตกงานอยู่ เมื่อก่อนทำงานร้าน... แล้วมีปัญหากัน คือ เงินเดือน
น้อยไม่ว่า แต่ที่ใช้เยอะมาก จู้จี้ หนักขึ้นๆ หนูอยู่กับคนจู้จี้ไม่ทนก็เลย
ลาออก” (เกียร์)

“กศน. มอ.3 ก็แค่ 2 ปี ถ้าเรียนต่อ ม.4 ก็ 4 ปี รวมอย่างละ 2 ปี ก็คือ ถ้าหนูมี
ความอดทนพอนะจ๊ะ เราจะเรียนถึงจบปริญญาก็ได้ เท่าที่เราทน” (กิตติ)

8.2) มุมคิดและชีวิตที่เปลี่ยนไปเมื่อเป็นแม่คนเดียว

การผ่านประสบการณ์ทั้งในการตั้งครรภ์ที่หลาย ๆ รายพยายามยุคแต่ก็ไม่สำเร็จ การถูกปฏิเสธจากฝ่ายชายซึ่งเป็นพ่อของลูก หรือการที่ฝ่ายชายไม่แสดงความรับผิดชอบใดใด การมีบุตรกับชายที่ไม่ได้รัก (กรณีการข่มขืน วาจา) และความรู้สึกโดดเดี่ยวในยามที่แม่แต่ครอบครัวพ่อแม่ก็ปฏิเสธ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นประสบการณ์การเรียนรู้ที่ทำให้ผู้หญิงที่เป็นแม่คนเดียว มีมุมมองต่อชีวิตตัวเองและลูกที่เปลี่ยนไป

“มันคงเป็นเพราะ เรื่องแย่ ๆ ที่มันเกิดกับเรา ที่ทำให้เราได้คิด เรามีลูก เราต้องรับผิดชอบ ต้องรู้จักปรับตัว คือ ต้องเป็นผู้ใหญ่ให้มากกว่านี้ ต้องคอยดูแลเขา เราเป็นแม่ จะมาทำตัวเหมือนแต่ก่อนไม่ได้” (ดาว)

“...หนูพยายามเข้มแข็ง คิดว่า หนูต้องเลี้ยงลูกให้รอด ถ้าหนูไม่มีลูก ป่านนี้ก็คงไปไหนต่อไหน ไม่มีดั่งค์เก็บ ไม่คิดถึงพ่อแม่ อยู่ไปเรื่อย ๆ “ (เต็มรัก)

“...ตอนใกล้ ๆ คลอด นอนคิดทุกคืนเลยว่าลูกเรานี้จะครบ 32 รีเปล่า หนูเล่นยาไงคะ ตอนนั้รักลูกมากขึ้น เพราะรู้แล้วว่าความเป็นแม่มันเหนื่อยแค่ไหน ที่แม่เลี้ยงเรามา...” (คิดดี)

ตอนที่ 2 การวิเคราะห์ความต้องการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวและความต้องการการศึกษาของแม่คนเดียวเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว

2.1 การวิเคราะห์ความต้องการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียว

การศึกษาข้อมูลพื้นฐานกรณีศึกษา 14 ราย ทำให้ทราบภูมิหลังครอบครัว ที่มาของการเป็นครอบครัวแม่คนเดียว ตลอดจนสภาพการณ์ที่ต้องเผชิญเมื่อเป็นครอบครัวแม่คนเดียว การเผชิญความเปลี่ยนแปลงของครอบครัว ทำให้ครอบครัวต้องปรับสภาพเพื่อรักษาสมดุลของครอบครัวไว้ ทั้งนี้การจัดการสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ดีเพียงใดขึ้นกับความเข้มแข็งของครอบครัว หากครอบครัวใดสามารถก้าวผ่านวิกฤตปัญหาต่าง ๆ ไปได้ด้วยความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกก็นับได้ว่ามีคุณลักษณะของครอบครัวเข้มแข็ง แต่หากครอบครัวใดเมื่อเผชิญสถานการณ์ปัญหาแล้วไม่สามารถก้าวผ่านไปได้ก็อาจเป็นการสะท้อนถึงความอ่อนแอของครอบครัวได้ในมิติหนึ่ง อย่างไรก็ตามก็ตีผู้รู้และนักวิชาการได้กล่าวถึงคุณลักษณะที่สำคัญของความเข้มแข็งของครอบครัวไว้หลายประการ เช่น งานวิจัยของ John Defrain ที่ศึกษาวิจัยกลุ่มประชากรครอบครัวทั่วไปและครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว พบว่าคุณลักษณะครอบครัวที่เข้มแข็ง คือ 1) ความรักและเอาใจใส่กันและกัน 2) การสื่อสารเชิงบวก 3) จิตวิญญาณที่เป็นสุข 4) พันธะสัญญาเพื่อครอบครัว 5)

การใช้เวลาร่วมกัน และ 6) ความสามารถในการจัดการความเครียดและวิกฤตต่าง ๆ เป็นต้น สำหรับประเทศไทย โดยสำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ประกอบด้วย 5 ด้าน 7 มาตรฐาน กล่าวคือ 1) สัมพันธภาพ 2) การพึ่งตนเอง (เศรษฐกิจ สุขภาพ และข้อมูลข่าวสารและโอกาสในการเรียนรู้และพัฒนา) 3) ทุนทางสังคม 4) การปรับตัวได้ในภาวะยากลำบาก และ 5) การหลีกเลี่ยงภาวะเสี่ยงจากชุดมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็งดังกล่าว ซึ่งเป็นงานวิจัยที่ดำเนินการในประเทศไทย ผู้วิจัยจึงใช้มาตรฐานดังกล่าวมาเป็นแนวทางในการศึกษาลักษณะความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียวครั้งนี้

การวิจัยครั้งนี้เก็บรวบรวมข้อมูลจากแม่คนเดียว และผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น ครูฝึกอาชีพ นักจิตวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ และเจ้าหน้าที่บ้านพัก เป็นต้น และนำข้อมูลที่ได้จากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน ตลอดจนการเก็บข้อมูลต่างวันเวลา สถานที่ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ได้รับการตรวจสอบก่อนการนำเสนอข้อมูล เมื่อผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้ในลักษณะความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียวจากกรณีศึกษา 14 รายมาพิจารณาร่วมกับชุดมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็ง ซึ่งมี 5 ด้าน 7 มาตรฐาน ได้ข้อมูลดังแสดงในตารางที่ 4.3

ตารางที่ 4.3 ลักษณะความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียว

มาตรฐานครอบครัว กรณีศึกษา เข้มแข็ง นาม(สมมติ)	สัมพันธภาพ	การพึ่งตนเอง			ทุนทางสังคม	การปรับตัวได้	การหลีกเลี่ยง ภาวะเสี่ยง	อื่น ๆ
		เศรษฐกิจ	สุขภาพ	ข้อมูล&ความรู้				
1. ผักบุ้ง	✓	-	-	✓	✓	-	-	1. การเข้าใจความเป็น "แม่" - อดทน รับผิดชอบ - เข้มแข็ง - เปลี่ยนแปลงตัวเองเป็นที่พึ่ง ของลูก 2. <u>ความสามารถในการจัดการ</u> <u>เวลา</u> การดูแลลูก/ภารกิจส่วนตัวใน ชีวิตประจำวัน 3. <u>การมีหลักเป้าหมายในการ</u> <u>สอนลูก</u> เช่น การใช้เหตุผล การสอน ให้สามารถเอาตัวรอดได้ใน สังคม เป็นต้น
2. คีตตี้	✓	-	-	✓	✓	-	*-	
3. น้ำฝน	✓	-	-	✓	✓	-	*-	
4. แนนนี่	✓	-	-	✓	✓	-	-	
5. ดาว	✓	-	-	✓	✓	-	-	
6. โฟโต้	✓	-	-	✓	✓	-	-	
7. ถั่วเหลือง	✓	-	-	✓	✓	-	-	
8. ขนมห้าง	✓	-	-	✓	✓	-	-	
9. ต้นหมาก	✓	-	-	✓	✓	✓	-	
10. เต็มรัก	✓	-	-	✓	✓	✓	-	
11. ไม้หวาย	✓	-	-	-	✓	-	*-	
12. น้ำส้ม	✓	-	-	-	✓	-	-	
13. ทริปเปิ้ล	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	
14. เกียร์	✓	-	-	✓	✓	✓	-	

*หมายเหตุ : สภาพความเสี่ยงต่อปัญหาที่มีหลากหลายปัญหาที่ยังไม่ได้รับการแก้ไขจัดการ

จากตารางที่ 4.3 แสดงลักษณะความเข้มแข็งของครอบครัว โดยใช้ชุดมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็ง ซึ่งมี 5 ด้าน 7 มาตรฐาน มาเป็นแนวทางในการพิจารณาความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียว จะเห็นได้ว่า กรณีศึกษาทั้ง 14 ราย ต่างก็มีความเข้มแข็งของครอบครัวอย่างน้อย 2 ด้าน คือ สัมพันธภาพและทุนทางสังคมด้านสัมพันธภาพจะเห็นได้ว่ากรณีศึกษาทั้ง 14 ราย อาจไม่ได้คิดถึงเลี้ยงดูลูกในตอนแรก แต่เมื่อคลอลูกได้เห็นหน้าและดูแลให้นมเป็นการเชื่อมโยงส่งผ่านความรัก ความผูกพันระหว่างแม่ลูก เช่น

“...พอมิแล้ว รู้สึกสงสาร รักมากคะ อยู่กับลูก...เขาเป็นคนขี้มกแง นอนอยู่ก็ขี้ม กูดูแลตลอด...” (โฟโต้)

“...กลับไปอยู่บ้าน มันรู้สึกคิดถึง มีความผูกพัน...มากินนมเรา ให้เรากอดให้เราอุ่น...” (ผกนึ่ง)

“...คนที่มิลูก ความคิดอะไรหลาย ๆ อย่าง มันจะเปลี่ยนจากหน้ามือเป็นหลังมือ ความรู้สึกที่มีต่อแม่จะเปลี่ยน ไม่เคยคิดว่าชีวิตหนึ่งจะรักคน ๆ หนึ่ง ได้ขนาดนี้...” (ต้นหมาก)

ทุนทางสังคมในสังคมไทยนั้น จะเห็นได้ว่าบริบทของเครือญาติ พ่อแม่ และการให้ความช่วยเหลือจากเพื่อน เจ้าหน้าที่ของหน่วยงาน/องค์กรต่าง ๆ ที่ดูแลให้ความช่วยเหลือเสมือนเป็นญาติพี่น้อง ให้การปรึกษาหารือ คำแนะนำและกำลังใจได้เป็นอย่างดี

“...เรายังมีพ่อแม่ที่ยังอยู่กับเรา แม้ว่าเขาจะช่วยอะไรไม่ได้ ก็เป็นกำลังใจให้กับเรา ตรงนี้จะช่วยเราได้...ดาวอยู่กับลูก ดาวมีความสุขกับเขาและพ่อแม่ที่เขา ไม่ทิ้งเรา...” (ดาว)

“...คำพูด น้ำเสียง คนที่ไม่รู้จักกันมาก่อน ไม่อยากเชื่อเลยว่าดีต่อกันได้ขนาดนี้ ชาวซึ้งมาก ๆ ...เขาให้คำปรึกษาเราแบบ...ขอให้เราเอาปัญหาของเราจริง ๆ มันเหมือนกับว่า มันมองเห็นอนาคต เห็นแสงสว่าง...” (ต้นหมาก)

“...เป็นเหมือนแม่คนหนึ่ง ถึงจะค่าว่าแต่เขาก็เหมือนกับกำลังใจ ความรัก เขาให้เราได้ดีตลอด...เขารักทุกคนในบ้าน ถ้าเรารอดตรงนี่คือเก่ง...เราทำทันทุกอย่าง ซักผ้า กินข้าว ตรงเวลา เอาลูกทันเวลา เขาก็ให้เราก้าวออกไปโดยที่เขาไม่ห่วงเรา...” (เด็มรัก)

การเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ความรู้และโอกาสในการพัฒนา เป็นอีกคุณลักษณะหนึ่งของความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียว เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาส่วนใหญ่พักอาศัยอยู่ในบ้านพักชั่วคราว ดังนั้นจึงมีกิจกรรมการเรียนรู้และพัฒนาครอบครัว บางคนอาจไม่ได้พักอยู่บ้านพักชั่วคราว แต่เข้าถึงกิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ เช่น ค่าฯ ครอบครัว ข้อมูลข่าวสารการพัฒนาครอบครัวจากหน่วยงาน/องค์กรด้านการพัฒนาครอบครัว เป็นต้น การหาความรู้จากแหล่ง

ต่าง ๆ เช่น บุคคล (เพื่อน ผู้พักร่วมในบ้านพักชั่วคราว/เจ้าหน้าที่บ้านพัก นักจิตวิทยา ฯลฯ) สื่อ อินเทอร์เน็ต สื่อสิ่งพิมพ์ และหน่วยงาน/องค์กรในชุมชน (วัด : ฝึกอาชีพ) เป็นต้น

“...เกี่ยวกับการดูแลลูก เขาค่ายๆ ว่าต้องดูแลลูกอย่างไร แล้วก็เกี่ยวกับ ครอบครัวเค้าก็จะให้ญาติๆ เราไปด้วย...จะสื่อสารแบบให้ครอบครัวรักกัน...เปิดใจให้กัน...” (น้ำฝน)

“...แรกๆ ก็ หนูก็เลี้ยงลูกให้พี่ๆ เขาบ้าง อาบน้ำ...หนูก็จำมาจากพี่เขา แล้วหนูก็มาทำ ก็ โอ.เค. ...” (ชนมปิง)

“...เนื้อหาสาระเกี่ยวกับ ถ้าเป็นวัยรุ่นก็เกี่ยวกับความรุนแรง...เกี่ยวกับถ้า มีลูกจะต้องทำอะไร คือเราจะวางแผนกับลูกอย่างไร...” (กิตติ์)

“...เขามีเอกสารส่งมาให้ที่บ้าน จุลสารบ้าง โปสเตอร์ มาดูว่ามีอะไรที่ โทน...” (ทริปเปิ้ล)

แม่คนเดียวในกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา แม้ว่าจะมีความหลากหลายของระดับการศึกษา แต่พบว่าระดับการศึกษากับการเข้าถึงแหล่งข้อมูลความรู้ไม่ได้เป็นความสัมพันธ์กันในทางตรง การเป็นคนที่มีความตั้งใจเรียนรู้ เพื่อนำสิ่งนั้นมาใช้ก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้เข้าถึงแหล่งความรู้ เช่น การเรียนฝึกอาชีพในชุมชน เป็นต้น มากกว่านั้นในกรณีของแม่คนเดียวที่มีปัญหาหลายด้านที่ยังไม่ได้รับการคลี่คลาย ทำให้โอกาสในการเรียนรู้พัฒนาตนเองและรู้เป็นไปได้น้อยกว่ากรณีที่มีการปรับตัวและดำเนินชีวิตเป็นครอบครัวแม่คนเดียวที่มีปัญหาไม่มากนัก ครอบครัวแม่คนเดียวกลุ่มที่อาจขาดคุณลักษณะของการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร การเรียนรู้และพัฒนา คือ กลุ่มที่ต้องพึ่งตนเองขาดการช่วยเหลือจากเครือข่าย และบริการสวัสดิการบ้านพักชั่วคราว ที่เข้าพักขาดการให้บริการในเชิงการพัฒนา การเรียนรู้เพื่อเพิ่มศักยภาพของครอบครัวแม่คนเดียว กรณีดังกล่าวได้แก่ น้ำส้มและไม้หวาย

คุณลักษณะความเข้มแข็งของครอบครัวที่ต้องการการเสริมสร้างให้เกิดความเข้มแข็งในกลุ่มตัวอย่างครอบครัวแม่คนเดียว คือ การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากกรณีศึกษาทั้งหมด 14 ราย มีนักเรียน 4 ราย จึงยังมีได้ประกอบอาชีพ แม่คนเดียวจำนวน 6 ราย ว่างงาน และจำนวน 3 ราย ประกอบอาชีพรับจ้างอิสระ เป็นงานบริการที่ไม่ต้องอาศัยความรู้ ทักษะทางวิชาชีพเฉพาะทาง เช่น แม่บ้าน รับจ้างเลี้ยงเด็ก และการขายของที่บ้าน เป็นต้น จะเห็นได้ว่าเป็นงานที่ได้รับค่าจ้างน้อย ขาดสวัสดิการและความมั่นคง ลักษณะดังกล่าวทำให้ครอบครัวแม่คนเดียวมักประสบปัญหาด้านเศรษฐกิจ แม้แต่กรณีของแม่คนเดียวที่ผ่านประสบการณ์การเป็นครอบครัวแม่คนเดียวมาหลายปี และเป็นเพียงรายเดียวที่มีรายได้ประจำ มีสวัสดิการจากหน่วยงานรองรับ แต่ด้วยภาระการรับผิดชอบเลี้ยงดูลูก ๆ ถึง 3 คน ทำให้ทริปเปิ้ลต้องพยายามประคับประคองรายรับ-รายจ่ายของครอบครัว และการได้รับความช่วยเหลือทางการเงินจากเครือข่ายทั้งฝ่ายสามี (ที่แยกทางกัน) และครอบครัวพ่อ-แม่ของทริปเปิ้ล ก็ทำให้ครอบครัวแม่คนเดียวรายนี้สามารถอยู่รอดและเป็น

ครอบครัวรายเดียวในกรณีศึกษาทั้งหมดที่ได้รับความช่วยเหลือจากอดีตสามี นอกจากนี้แม่คนเดียว บางรายก็มีการฟ้องร้องดำเนินคดีกับฝ่ายชายที่เป็นพ่อของลูก เช่น ขนบปิ้ง เป็นต้น ครอบครัวแม่คนเดียวหลายรายยังมีภาระหนี้สินที่ติดตัว เช่น แนนนี่ คิตตี้ น้ำส้ม ไม้หวายและน้ำฝน เป็นต้น

“... วันนั้นทะเลาะกับแม่เสร็จ หนูขึ้นไปหาลูก แล้วลูกหนอร้อง หนูโมโห ก็คือ หนูตีมัน ทั้ง ๆ ที่หนูไม่เคยตีนะ หนูตอนนั้น คิดอะไรไม่ออก คือ หนูหยิบน้ำยาล้างห้องนำมาแล้วหนูก็กินเข้าไป...”(คิตตี้)

“.. เล่าก็ถามว่าขาดเหลืออะไร ถ้ามีปัญหาโทรปรึกษาเค้าได้ .. ก็หนูไม่ค่อยกล้าโทรเท่าไร หนูไม่ค่อยพูด.. ถ้าถามหนู หนูก็พูด..”(น้ำฝน)

ครอบครัวแม่คนเดียวโดยส่วนใหญ่ก่อนข้างจะขาดคุณลักษณะการหลีกเลี่ยงภาวะเสี่ยง การปรับตัวได้ในภาวะยากลำบาก และการพึ่งตนเองด้านสุขภาพก็มีอยู่น้อย สภาพความซ้ำซ้อนของปัญหาต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดภาวะเสี่ยง เช่น กรณีของคิตตี้ น้ำฝน และไม้หวาย อาจเป็นด้วยหลายเหตุผลร่วมกัน เช่น ปัญหาหนี้สิน ความเครียดเวลามีปัญหาไม่ปรึกษาผู้อื่น ต้องการความรักความเข้าใจการปรับตัวเข้ากับผู้อื่นยาก และวุฒิการศึกษาน้อย เป็นต้น

นอกจากคุณลักษณะความเข้มแข็งของครอบครัวตามมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็งโดยสำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ที่ผู้วิจัยใช้เป็นแนวทางในการพิจารณาสภาพความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียวในกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา ข้อมูลที่พบในครอบครัวแม่คนเดียวที่เป็นกลุ่มตัวอย่างของการวิจัยนี้ พบว่ามีประเด็นที่น่าสนใจ คือ การเข้าใจ “ความเป็นแม่” ที่ต้องอดทน รับผิดชอบ เข้มแข็ง และเปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อให้สามารถเป็นที่พึ่งของลูกได้ กับความสามารถในการจัดการเวลา ระหว่างภารกิจส่วนตัวและการดูแลลูก ๆ อย่างเหมาะสม

1) การเข้าใจ “ความเป็นแม่” ที่ต้องอดทน รับผิดชอบ เข้มแข็ง และเปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อให้สามารถเป็นที่พึ่งของลูกได้ เช่น

“เราต้องอดทน ต้องคิดถึงลูก...ต้องคิดถึงเขาให้ดีที่สุด เราต้องคิดถึงเขาก่อน ว่าต้องให้สิ่งที่ดีกับเขา...ต้องพยายามทำทุกวิถีทางที่จะให้เขามีชีวิตรอดต่อไป...มันเป็นพลัง ช่วยได้...” (ทริปเปิ้ล)

“...หนูไม่เคยทิ้งลูกไปไหน... อย่างเพื่อนชวนออกไปข้างนอก หนูก็ไม่ไป หนูถือว่าหนูมีลูกแล้วต้องมีความรับผิดชอบต่อ...”(น้ำฝน)

“... ต่อไปรู้ว่า มันอาจจะลำบากกว่านี้ แต่ว่าลูกเราอย่างไร คนเป็นพ่อไม่สนใจ คนเป็นแม่จะทิ้งเขาอีกหรือ คิดอย่างนี้...”(ดาว)

“...ลูกนอนไม่เป็นเวลา เรายังไม่ได้นอน ทำให้ผู้ที่เป็นแม่ต้องอดทน คำพูดต่าง ๆ นานาที่มากกระทบ เรายังต้องผ่านไปให้ได้...”(ถั่วเหลือง)

2) ความสามารถในการจัดการเวลา ระหว่างภารกิจส่วนตัวและการดูแลลูก ๆ อย่างเหมาะสม

เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างครอบครัวแม่คนเดียวของการวิจัยครั้งนี้ ส่วนใหญ่เป็นแม่ที่ลูกอยู่ในวัยทารก ต้องการการดูแลใกล้ชิด และแม้ว่าลูกจะอยู่ในวัยอื่น ๆ ก็ต้องการการดูแลในอีกแบบหนึ่งตามช่วงวัยพัฒนาการของเด็ก ดังนั้นสิ่งหนึ่งที่สำคัญของการเป็นแม่คนเดียว คือ ความสามารถในการจัดการเวลาในชีวิตประจำวันให้เหมาะสมระหว่างเวลางานกับการดูแลลูก กรณีดังกล่าว พบว่าครอบครัวแม่คนเดียวในรายที่มีแนวโน้มความเข้มแข็งของครอบครัวในหลายคุณลักษณะจะสามารถจัดการเรื่องเวลาดังกล่าวได้ดี เช่น

“.. ก็ลูกนี่คะ คือ ทำให้เราไม่คิดมาก ถ้าไปกันหมดก็ไม่มีใคร ชีวิตเราจะว่างมากเลย.. ตอนที่ลูกอยู่ต้องทำโน่น ทำนี่ตลอดเวลา พอไม่มีใครให้ดู บางทีมีครั้งหนึ่งไปอยู่บ้านย่ากันหมด.. คือ มันว่างมาก .. ทำไม่ลูกเลย เพราะปกติเช้า ๆ ไปโรงเรียน 3 คน ส่งเองหมด”(ทริปเปิ้ล)

“...เขาช่วยทั้งเรื่องส่วนตัว ชีวิตเราและเขาก็สอนว่า ก้าวออกไปต้องเป็นคนแบบนี้ ๆ ต้องไว ไม่ใช่เรามาบังคับลูก เราต้องทำงาน.. ถ้าหนูไม่มีลูก ป่านี้อคงไปไหนต่อไหน ไม่มีตั้งค์เก็บ ไม่คิดถึงพ่อแม่ อยู่ไปเรื่อย ๆ ..”(เต็มรัก)

จะเห็นได้ว่า การเข้าใจ “ความเป็นแม่” ที่ต้อง อดทน รับผิดชอบ เข้มแข็งและเปลี่ยนแปลงตนเองเพื่อให้เป็นที่พึ่งของลูกได้ และความสามารถจัดการเวลาเพื่อการรับบทบาทเป็นทั้งพ่อและแม่ เป็นด้วยความรักที่เป็นจริงที่แม่คนเดียวมีต่อลูก ซึ่งการรับบทบาทเป็นทั้งพ่อและแม่ของแม่คนเดียว เป็นสิ่งสำคัญดังที่ผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวแม่คนเดียวกล่าวไว้เช่นกัน

“การรับบทบาทตัวเอง ตอนนี้ตัวเองขยับขึ้นมาเป็นแม่เป็นพ่อคนแล้ว ทักษะ การสื่อสาร ความผูกพันทางอารมณ์ การควบคุมพฤติกรรม อันนี้เป็นหมวดใหญ่ของการเลี้ยงลูก..”(นักสังคมสงเคราะห์ 3)

เมื่อพิจารณาคูณลักษณะที่สำคัญของครอบครัวแม่คนเดียวที่มีแนวโน้มเข้มแข็งจึงอาจกล่าวได้ว่า นอกจากคุณลักษณะความเข้มแข็งของครอบครัวที่เป็นชุดมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็ง 5 ด้าน 7 มาตรฐานแล้ว สิ่งที่จะต้องเสริมเข้าไปคือ “การรับบทบาทเป็นทั้งพ่อและแม่” ของแม่คนเดียว ซึ่งเป็นทั้งเรื่องของความเข้าใจ ตระหนักให้ความสำคัญและความสามารถ เช่น การจัดการเวลา ระหว่างงานเพื่อหารายได้ให้กับครอบครัวและการใช้เวลาในการดูแลลูก ทักษะการสื่อสาร เป็นต้น นอกจากนี้ในกรณีศึกษา 14 ราย เมื่อนำมาวิเคราะห์คุณลักษณะความเข้มแข็งของครอบครัว(ดูตาราง 4.3 ประกอบ) มาพิจารณาร่วมกับข้อมูลพื้นฐานของครอบครัวแม่คนเดียว(ตารางที่ 4.1) และลักษณะความสัมพันธ์หญิง-ชาย และการเป็นครอบครัวแม่คนเดียว(ตาราง 4.2) จะพบว่า ภูมิปัญญา อายุ และ

ระดับการศึกษาไม่ได้มีผลโดยตรงต่อลักษณะความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียว สิ่งที่น่าสนใจคือ ที่มาของการเป็นครอบครัวแม่คนเดียว ลักษณะความสัมพันธ์และการได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวเดิม(รุ่นพ่อ-แม่) และเครือญาติ รวมถึงสถานภาพสมรสของพ่อแม่กลับมีความสัมพันธ์กับความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียว

สำหรับสิ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อลักษณะความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียว นั้น ผู้วิจัยพบว่ามี 3 ประเด็น คือ 1) ที่มาของการเป็นครอบครัวแม่คนเดียว 2) ลักษณะความสัมพันธ์และการได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวเดิม(รุ่นพ่อ-แม่) และเครือญาติ และ 3) สถานภาพสมรสของพ่อแม่

1) ที่มาของการเป็นครอบครัวแม่คนเดียว

ครอบครัวแม่คนเดียวกรณีศึกษา 14 ราย หากจัดจำแนกจากลักษณะความสัมพันธ์ของหญิง-ชาย และการเป็นครอบครัวแม่คนเดียว(ตาราง 4.2) อาจสรุปความแตกต่างดังตาราง 4.4

ตาราง 4.4 ที่มาของการเข้าสู่การเป็นครอบครัวแม่คนเดียว

กรณีศึกษา นาม (สมมติ)	ลักษณะความสัมพันธ์ ของหญิง - ชาย	สามี - ภรรยา	แฟน		อื่น ๆ
			พักอยู่ด้วยกัน	ไม่ได้พักด้วยกัน	
1. ผักบุ้ง					✓
2. คิตตี้			✓		
3. น้ำฝน				✓	
4. แนนนี่		✓			
5. ดาว		✓			
6. โฟโต้				✓	
7. ถั่วเหลือง			✓		
8. ขนมห้าง				✓	
9. ดันหมาก			✓		
10. เดิมรัก			✓		
11. ไม้หวาย				✓	
12. น้ำส้ม					✓
13. ทริปเปิ้ล		✓			
14. เกียร์			✓		

จากตาราง 4.4 จะเห็นได้ว่าลักษณะการคบหาความสัมพันธ์ของฝ่ายชายและหญิงที่เป็นแม่คนเดียว มี 3 ลักษณะ คือ 1. สามี - ภรรยา 2. แฟน 3. อื่น ๆ เมื่อนำมาพิจารณาร่วมกับตาราง 4.3 ที่แสดงลักษณะความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียว จะเห็นว่าในกลุ่มที่ค่อนข้างมีปัญหา ความเปราะบางของชีวิตครอบครัวในกรณีของ ผักบุ้ง คิตตี้ ไม้หวาย น้ำฝนและน้ำส้ม ที่มาของการเป็นครอบครัวแม่คนเดียว คือ กรณีอื่น ๆ (ข่มขืน, วางยา) และการคบหาเป็นแฟน ส่วนกลุ่มที่มีความสัมพันธ์เป็นสามี - ภรรยา คือ แนนนี่ ดาว และทริปเปิ้ล นั้น แนวโน้มความเข้มแข็งของครอบครัวดีกว่าในกลุ่มแรกที่ค่อนข้างมีปัญหา และการคัดแยกระหว่างกลุ่มสามี - ภรรยาและแฟนกัน คือระบบทุนของครอบครัวเดิมรุ่นพ่อ - แม่ และเครือข่ายที่ความสัมพันธ์และให้การช่วยเหลือครอบครัวแม่คนเดียว

2) ลักษณะความสัมพันธ์และการได้รับความช่วยเหลือจากพ่อแม่ และเครือญาติ

กรณีตัวอย่างในกลุ่มสามี - ภรรยา ความแตกต่างระหว่างแนนนี่ ดาว กับทริปเปิ้ล คือ ทริปเปิ้ลนั้นได้รับการช่วยเหลือเกื้อกูลจากเครือญาติทั้ง 2 ฝ่ายของลูก แม้ว่าจะแยกทางกับสามีแล้ว แต่แนนนี่และดาวนั้น มีความสัมพันธ์กับครอบครัวด้านที่อยู่ที่พัก แต่ความจำเป็นด้านเศรษฐกิจต่าง

นั้นไม่สามารถช่วยเหลือกันและกันได้ หรือในกลุ่มที่เป็นแฟนกัน การพักอยู่กับแฟนระหว่างคิดดีกับเกียร์ ก็มีความแตกต่างกัน ในกรณีของเกียร์นั้น พ่อและแม่ยอมให้แฟนของเกียร์มาพักค้างที่พัก แต่ในกรณีของคิดดีการพักค้างกับแฟนนั้นเนื่องจากคิดดีหนีออกจากบ้าน

3) สถานภาพการสมรสรุ่นพ่อ - แม่

เมื่อพิจารณาครอบครัวแม่คนเดียวในกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาจะเห็นได้ว่า ภูมิหลังครอบครัวรุ่นพ่อ - แม่ จำนวนมากกว่าครึ่งหนึ่งของกลุ่มตัวอย่างมาจากครอบครัวแตกแยก ซึ่งจากสถานภาพดังกล่าวมีผลต่อลูกซึ่งเป็นแม่คนเดียวในกรณีศึกษา ในกลุ่มที่มีแนวโน้มความเข้มแข็งของครอบครัวตามคุณลักษณะครอบครัวเข้มแข็งหลายประการ แม่คนเดียวกรณีทริปเปิ้ล เกียร์ ดันหมาก และเติมรักนั้นจะเห็นได้ว่าครอบครัวพ่อ - แม่อยู่ด้วยกันจนในปัจจุบันทุกราย ยกเว้นเติมรัก แต่เติมรักก็มีปู่ - ย่า ซึ่งตนเองเรียกว่า พ่อแม่ ในขณะที่กลุ่มที่มีปัญหาค่อนข้างมาก กรณีของฝักนึ่ง คิดดี น้ำฝน ไม้หวาย และน้ำส้มนั้นจะเห็นว่ามาจากครอบครัวที่แตกแยก การเปลี่ยนผู้เลี้ยงดูเติบโตมาอยู่กับแม่ ตา ยาย น้ำ พ่อ ฯลฯ ขาดความมั่นคงในการเติบโตเจริญวัยของเด็กคนหนึ่ง ซึ่งรากฐานความสัมพันธ์ความรักที่มั่นคงในความเป็นครอบครัวย่อมได้รับผลกระทบตามมา

จากที่กล่าวมาทั้งหมดในประเด็นการวิเคราะห์ความต้องการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียว ซึ่งมีแนวทางชุดมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็ง 5 ด้าน 7 มาตรฐาน โดยสำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ผู้วิจัยพบว่า ครอบครัวแม่คนเดียวจากกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาที่มีแนวโน้มเข้มแข็ง จำเป็นต้องมีอีก 1 คุณลักษณะคือ ความสามารถในการจัดการรับบทบาทควบคุมของการเป็นพ่อและแม่ ซึ่งกลุ่มตัวอย่างของการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เมื่อนำชุดมาตรฐานความเข้มแข็งของครอบครัวมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์พบว่าอาจจัดจำแนกครอบครัวแม่คนเดียวเป็น 3 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 ครอบครัวแม่คนเดียวที่มีปัญหาหลากหลาย ได้แก่ ฝักนึ่ง คิดดี น้ำฝน ไม้หวาย และน้ำส้ม

กลุ่มที่ 2 ครอบครัวแม่คนเดียวที่มีบทความลักษณะของความเข้มแข็งของครอบครัว ได้แก่ แนนนี่ ดาว ถั่วเหลือง และขนมปัง

กลุ่มที่ 3 ครอบครัวแม่คนเดียวที่มีแนวโน้มเข้มแข็ง ได้แก่ ทริปเปิ้ล เกียร์ ดันหมากและเติมรัก

ข้อสังเกตประการหนึ่งคือ ในกลุ่มครอบครัวแม่คนเดียวที่มีแนวโน้มเข้มแข็งจะมีการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารความรู้ และโอกาสในการพัฒนาค่อนข้างเด่นชัด หรือบางกรณีแม้ว่าจะมีวุฒิการศึกษาระดับประถมศึกษา แต่เมื่อเผชิญกับการเป็นครอบครัวแม่คนเดียวในช่วงวัยรุ่นและเข้าถึง

บริการบ้านพักชั่วคราวที่มีกิจกรรมการเรียนรู้ที่เสริมสร้างศักยภาพการพึ่งตนเอง การฝึกการบริหารจัดการเวลาการดูแลลูก การฝึกระเบียบวินัยและการให้ความรักและความเข้าใจ ก็ก่อให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้มาก อย่างเช่นกรณีของเดมิรัก

2.2 การวิเคราะห์ความต้องการการศึกษาของแม่คนเดียวเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว

การเป็นครอบครัวแม่คนเดียวนี้มีสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่ต้องเผชิญแตกต่างกันไปในแต่ละครอบครัว ได้แก่ การรับบทบาทแม่ (มือใหม่) และพ่อในคนเดียวกัน ปัญหาสุขภาพ อารมณ์และความเครียด ความยากลำบากด้านเศรษฐกิจ การปรับตัวและแสวงหาความช่วยเหลือทั้งจากเครือญาติ พ่อ-แม่ และบริการบ้านพักชั่วคราวและสวัสดิการสังคม ประสบการณ์การเรียนรู้จากการเผชิญสถานการณ์ดังกล่าวและชีวิตคู่ครอบครัวในอนาคต ซึ่งการเผชิญสถานการณ์ชีวิตดังกล่าวหากผู้ที่เป็นแม่คนเดียวมีความรู้ ทักษะและความสามารถในการจัดการและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ครอบครัวก็จะดำเนินไปตามปกติ แต่หากขาดซึ่งความรู้ ทักษะและความสามารถต่าง ๆ ก็อาจทำให้การเป็นครอบครัวแม่คนเดียวต้องเผชิญกับวิกฤตปัญหาและความยากลำบากด้านต่าง ๆ ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลจากแม่คนเดียวในกรณีศึกษา 14 ราย จากนั้นจึงจัดกลุ่มสนทนาแม่คนเดียว และกลุ่มสนทนาผู้ปฏิบัติงานและนักวิชาชีพในสาขาต่าง ๆ และผู้เชี่ยวชาญเพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบกันในการวิเคราะห์ความต้องการการศึกษาของแม่คนเดียว เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว ดังนั้นข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ความต้องการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวที่เป็นส่วนสำคัญในการบ่งบอกจุดที่ต้องเสริมและจุดที่ต้องสร้างเพื่อพัฒนาความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียว

การศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียว จากข้อมูลที่ได้อาจจำแนกเป็น 2 ส่วน คือ ด้านเนื้อหาสาระความรู้ และด้านวิธีการในการจัดการเรียนรู้

2.2.1 เนื้อหาสาระความรู้เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียว

การศึกษาสำหรับแม่คนเดียวเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว เมื่อนำประเด็นการศึกษาในส่วนของเนื้อหาสาระความรู้ เทคนิคและทักษะ จากแม่คนเดียวที่เป็นกรณีศึกษา และผู้ปฏิบัติงาน/นักวิชาชีพต่าง ๆ และผู้เชี่ยวชาญ พบประเด็นความรู้ที่แม่คนเดียวควรมี ได้แก่

- 1) การรับบทบาทควบคู่ (การเป็นพ่อ – แม่) ของแม่คนเดียว
- 2) จิตวิทยาและความรัก (อารมณ์จิตใจ) : การเป็นแม่คนเดียวกรณีวัยรุ่น
- 3) การวางแผนการดำเนินชีวิตในแบบครอบครัวแม่คนเดียว
- 4) การประกอบอาชีพและเศรษฐกิจของครอบครัว
- 5) การเข้าถึงทรัพยากรและบริการต่าง ๆ ในสังคม

1) การรับบทบาทควง (การเป็นพ่อ – แม่) ของแม่คนเดียว

การรับบทบาทควง (การเป็นพ่อ – แม่) ของแม่คนเดียว จะเห็นได้ว่ามีประเด็นที่เป็นทั้งในส่วนของเนื้อหาสาระ ทักษะและเทคนิคต่าง ๆ ที่แม่คนเดียวจำเป็นต้องรู้ เช่น การบริหารจัดการเวลาให้กับภารกิจการทำมาหาเลี้ยงชีพกับการดูแลลูก โดยเฉพาะในกรณีที่มีลูกเล็กที่ต้องการการดูแลใกล้ชิด หรือกรณีของการดูแลลูกของครอบครัวแม่คนเดียวซึ่งมีลูกต่างประเทศ กรณีลูกชาย เรื่องการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติของสรีระ และความเป็นต้นแบบทางเพศ และเพศศึกษาที่แม่ควรรู้และเพื่อให้การแนะนำหรือการดูแลอย่างเข้าใจและสามารถที่จะแสวงหาทรัพยากรตัวช่วยอื่น ๆ ที่อาจเป็นเครือข่าย คนใกล้ชิด โดยในส่วนของความเป็นแม่ที่ไม่มีพ่ออยู่ด้วยนั้น ประเด็นข้อคำถามของเด็ก ลูก ๆ อาจมีเป็นปกติ เช่น พ่อไปไหน เป็นต้น ผู้ที่เป็นแม่อาจต้องมีการเตรียมหรือตั้งรับกับคำถามที่หลากหลายของลูก หรือบางครั้งคำถามต่าง ๆ ที่คนแวดล้อมคนในชุมชนจะถามตนเองในฐานะที่มีลูกแต่สามีไม่ได้ช่วย การตอบอย่างไรให้เด็กเกิดการเรียนรู้ที่เหมาะสมและเป็นธรรมชาติ ตลอดจนการไม่ใช้อารมณ์ความรู้สึกที่มีต่อพ่อของเด็ก มาระบายอารมณ์ลงที่ลูก สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนต้องการชุดกระบวนการการเรียนรู้และจัดการอย่างมีศิลปะและท่วงท่าที่อ่อนโยนและใส่ใจในความรู้สึกของเด็กผู้ที่เป็นลูกในครอบครัวแม่คนเดียว การจัดการตอบคำถามหรือวางตัวของครอบครัวอย่างไรในการอยู่ในชุมชนที่ทัศนคติเป็นไปในทางลบต่อวัยรุ่นที่มีลูก และสามีละทิ้งหรือแยกทางไป ทำให้ต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูลูกเพียงลำพัง ครอบครัวแม่คนเดียวในกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาก็จะมีกรณีที่ปกปิดหรือให้ลูกเรียกตนเองว่าพี่ หรือการที่ชาวบ้านถาม นินทา แม่คนเดียวควรทำอย่างไร โดยเฉพาะการให้เด็กเรียกพี่โดยแท้ที่จริง คือ แม่ การสลับบทบาทของสถานภาพความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวเพื่อสร้างการยอมรับของสังคม เช่น

“...ปกติทุกวันนี้ ลูกก็เรียกหนูว่าพี่ เรียกพ่อกับแม่หนูว่าพ่อกับแม่ แต่ว่าถามลูกว่า แม่คนไหน ก็คือ หนู เด็กจะรู้ว่าคือหนู ชีมาที่หนู” (เกียร์)

2) จิตวิทยาและความรัก (อารมณ์จิตใจ) : การเป็นแม่คนเดียวกรณีวัยรุ่น

การที่เป็นแม่วัยรุ่น ทำให้การทำบทบาทการเป็นทั้งพ่อและแม่ในเวลาเดียวกันนั้นเป็นภาระรับผิดชอบที่อาจหนักเกินกำลังสำหรับการเป็นแม่วัยรุ่น ดังนั้น สภาพอารมณ์จิตใจที่อาจมีความสับสนกับสิ่งที่เกิดขึ้น การปรับเปลี่ยนบทบาทกะทันหันและความเป็นวัยรุ่นทำให้เกิดความเครียดและหลาย ๆ คนใช้คำว่า “ความอดทน” กับความเป็นแม่ที่ตนเองกำลังทำบทบาทอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งทำให้ต้องรับผิดชอบดูแล

“ลูกนอนไม่เป็นเวลา เราก็ดูไม่ได้นอน ทำให้ผู้ที่เป็นแม่ต้องอดทน...ถ้าพูดต่าง ๆ นานาที่มาระทบ เราก็ดูต้องผ่านไปให้ได้...” (ถั่วเหลือง)

“...แต่ก่อนเป็นคนแบบ...ชอบทำร้ายตนเอง...คิดว่าเราทำไปทำไม เรามีลูกแล้ว เราต้องทนนะ...” (โพโต้)

การเป็นแม่คนเดียวที่ดูแลลูก หลาย ๆ รายมีการใช้ความรุนแรง เนื่องจากอารมณ์ความเป็นวัยรุ่น ที่ไม่สามารถจัดการอารมณ์ตนเองได้ ลูกจึงเป็นที่ระบายอารมณ์ได้ในบางกรณี ครอบครัวแม่คนเดียวจึงต้องการการใส่ใจในเรื่องของอารมณ์ความรู้สึกด้านจิตใจค่อนข้างมาก โดยเฉพาะกรณีที่พื้นฐานทางบ้านหรือครอบครัวเดิม (พ่อ – แม่) ที่ขาดรักและขาดความอบอุ่น อาจเป็นสาเหตุหนึ่งของการเข้าสู่การตั้งครกที่ไม่พึงประสงค์ และการเป็นมารดานอกสมรสของแม่คนเดียวที่ยังเป็นวัยรุ่นเหล่านี้ เช่น การหนีออกจากบ้านเพราะพ่อแม่ทะเลาะกัน การไม่มีพ่อที่ทำให้รู้สึกขาดความรัก ความอบอุ่น และความรู้สึกไม่ได้รับความรัก ความอบอุ่นจากครอบครัว เป็นต้น สิ่งเหล่านี้มีผลต่อการเห็นคุณค่าของตนเอง และการเติมเต็มความรักในความเป็นจริง ซึ่งมีผลต่อสภาพความเข้มแข็งของครอบครัว

“...หนูจะกลัวพ่อมาก ๆ ไม่ว่าจะอะไรนิดหน่อยก็จะกลัว คิดเองเออเองว่า พ่อจะตีฉันนะ...แม่ก็ไม่ค่อยให้ความอบอุ่น ไม่ค่อยได้กอดเขา กอดก็โดนด่า...” (น้ำส้ม)

“...ความรัก ของครอบครัวมีปัญหา หาพ่อแม่ไม่ค่อยได้ พอมมีผู้ชายมานิด ๆ หน่อย ๆ ก็จะไปเข้าหา เราก็ต้องสอนเด็กเรื่องนี้ว่า ต้องกอดลูกให้เป็นประจำ เหมือนกับว่า เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตเรา...” (นักจิตวิทยา)

“เด็กค่อนข้างจะมีปัญหา อีกอย่างคือ เด็กเลี้ยงเด็กคะ ก็อาจจะมีปัญหา มากกว่าผู้ที่มีวัยพร้อมแล้วเลี้ยงลูกนะคะ...คิดไปแบบเด็ก ๆ ก็อาจมีผลกระทบได้...เท่าที่เคยพบ คือ เด็กเครียดเป็นภาวะหลังคลอด แล้วคือลูกร้องไม่หยุด แม่ไม่รู้จะทำอย่างไร แม่อาบน้ำก็จับลูกกดลงน้ำ เอาหัวกดลงน้ำ (นักสังคมสงเคราะห์)

“เขาเป็นเหมือนแม่คนหนึ่ง ที่ช่วยหนูทุกอย่าง ความรู้สึกอบอุ่นเหมือนแม่ที่แต่ก่อนตามกินข้าวหรือยัง...” (เดมรัก)

3) การวางแผนการดำเนินชีวิตในแบบครอบครัวแม่คนเดียว

ครอบครัวแม่คนเดียว นับเป็นครอบครัวรูปแบบที่มีโครงสร้างบกพร่อง ส่งผลต่อการทำหน้าที่โดยผู้เป็นแม่ต้องเป็นทั้งพ่อและแม่ของลูก การเป็นผู้ดูแลลูกในขณะเดียวกันก็ต้องเป็นผู้มีหน้าที่หารายได้มาจุนเจือครอบครัวในเวลาเดียวกัน การเผชิญกับสภาวะการดังกล่าว ประกอบกับการเข้าสู่การเป็นครอบครัวแม่คนเดียว โดยที่ไม่คาดคิดหรือต้องผิดหวังกับการที่ไม่มีคู่อยู่ด้วย ในบางกรณีนั้นแม้จะแยกทางกัน โดยที่ผู้ชายไม่รับผิดชอบ แต่ผู้ที่เป็นแม่คนเดียววัยรุ่นก็ไม่ได้มี

ความรู้สึกโกรธเกลียด แต่ยังคงให้ความรักเป็นแฟนกันอยู่ บางรายก็ยังคงคิดว่าฝ่ายชายจะกลับมาดูแลรับผิดชอบตนเองและลูก บางรายก็คบหาคุยกับแฟนใหม่อยู่ ดังนั้นทักษะการเตรียมชีวิตคู่ จึงเป็นความรู้ที่จำเป็นสำหรับครอบครัวแม่คนเดียวกรณีวัยรุ่น

“...พุดยังงี้ก็ไม่อยากสนใจ พุดยังงี้ก็ช่างแม่ แต่สำหรับหนูกับแฟนก็ยังรักกัน เพราะเราไม่ได้ทะเลาะ ไม่ได้มีอะไรกัน...” (โพโต้)

“หนูอยากลองไปอยู่ก่อน อยากดูพ่อแม่เขา ครอบครัวเขา แต่ก็ดีทุกคน แล้วก็เลิกกัน...เขาเด็กกว่าหนู 5 ปี...เขาเจอคนใหม่ หนูก็ปล่อย จะไปก็ไป ไม่ได้ว่าอะไร...” (เกียร์)

นอกจากการอาจจะมีชีวิตคู่ครัวใหม่แล้ว การดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่คนเดียวอาจต้องมีการจัดการในส่วนอื่น เช่น การเตรียมเรื่องอาชีพ/การเงิน คนดูแลเลี้ยงดูขณะที่ตนเองไปทำงาน ค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่อยู่อาศัย การเรียนต่อ การงาน เป็นต้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จำเป็นที่ครอบครัวแม่คนเดียวต้องมีการศึกษาเรียนรู้ทราบถึงแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เช่น การศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ สถานบริการสวัสดิการต่าง ๆ กฎหมายและสิทธิประโยชน์ที่เกี่ยวข้อง การเข้าถึงแหล่ง/พื้นที่การเรียนรู้ในชุมชน เพื่อนหรือชมรมต่าง ๆ ที่อาจพัฒนาทักษะต่าง ๆ เป็นต้น ที่สำคัญผู้ที่เป็แม่คนเดียวจำเป็นต้องทราบถึงข้อจำกัดของตนเอง เช่น สุขภาพ การทำงาน เป็นต้น เพื่อให้สามารถดูแลตนเองให้อยู่ในภาวะปกติไม่เจ็บป่วยรุนแรงเป็นอันตรายไปในฐานะที่เป็นที่พึ่งพิงของลูก

4) การประกอบอาชีพและเศรษฐกิจของครอบครัว

ความจำเป็นเรื่องของอาชีพและรายได้ของครอบครัวแม่คนเดียวในกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา มีความต้องการพัฒนาค่อนข้างมาก เนื่องจากส่วนใหญ่เกือบทั้งหมดจะอยู่ในระดับชนชั้นกลางถึงล่างฐานะเศรษฐกิจของครอบครัวไม่ดีนัก หลายรายยังมีภาระหนี้สิน และไม่มีที่อยู่เป็นของตนเองที่แน่นอน และสืบเนื่องจากการมีระดับการศึกษาในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา หรือบางรายไม่มีวุฒิการศึกษาแม้แต่ประถมศึกษา โดยส่วนมากระดับการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างจะอยู่ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น รองลงมาเป็นประถมศึกษาปีที่ตอนปลาย ส่งผลต่อการประกอบอาชีพที่ทำให้ค่าตอบแทนไม่แน่นอน รายได้น้อยไม่มั่นคง และขาดสวัสดิการรองรับ อาจมีบางรายที่เป็นกรณียกเว้น ลักษณะการศึกษาเพื่ออาชีพที่เสริมรายได้มากขึ้น โดยการเพิ่มวุฒิการศึกษา และการพัฒนาอาชีพที่ทำอยู่ให้มีความเชี่ยวชาญหรือเพิ่มทักษะมากขึ้น นั้นหมายถึงความก้าวหน้าที่สามารถสร้างรายได้ที่เพิ่มขึ้นตามมา

“...คือ ยังงี้ก็ต้องเรียน เพราะว่าวุฒิ ม.3 ทำอะไรไม่ได้มาก” (ขนมปัง)

“การงานเดี๋ยวนี้นั้นต้องใช้วุฒิการศึกษา เขาดูกันที่วุฒิ...ถ้าไม่มีวุฒิ เงินเดือน

ก็น้อย เพราะช่วงนี้หนูต้องคำนึงถึงเงินเดือนแล้ว เพราะอะไร ๆ ก็แพง ลูกก็ต้องโตขึ้น ค่าใช้จ่ายเยอะ...” (เกียรติ)

“อยากเรียนเกี่ยวกับปฐมวัย...เราต้องพัฒนาเรื่อย ๆ หาวิธีใหม่ ๆ มาสอน (อาชีพ พี่เลี้ยงเด็ก : ผู้วิจัย) หาของใหม่ ๆ มาให้เค้าเล่นให้เค้าลอง...” (แนนนี่)

5) การเข้าถึงทรัพยากรและบริการต่าง ๆ ในสังคม

การเผชิญสถานการณ์ปัญหาของครอบครัวแม่คนเดียว บางครั้งครอบครัวอาจจัดการได้เอง หรือการขอความช่วยเหลือจากครอบครัว เครือญาติและบริการสวัสดิการสังคม ซึ่งก็จะเชื่อมโยงไปสู่การได้เข้าถึงกิจกรรมการเรียนรู้ลักษณะต่าง ๆ เช่น การฝึกอาชีพ การเลี้ยงดูลูก การเยียวยาจิตใจ และผ่อนคลายความเครียด กลุ่มเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ เป็นต้น ครอบครัวแม่คนเดียวในกลุ่มที่มีแนวโน้มความเข้มแข็งของครอบครัวหลายคนคุณลักษณะนับได้ว่าเป็นกลุ่มที่สามารถเข้าถึงแหล่งทรัพยากรทางสังคมได้ค่อนข้างชัดเจน การที่แม่คนเดียวมีวิธีการเปิดรับข้อมูลข่าวสาร และใช้ประโยชน์จากสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนหรือสังคมจะเป็นอีกส่วนหนึ่งที่สำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียว เช่น

“...รู้สึกว่าคุณชายกับลูกสาวจะเอามาจากโรงเรียน(ใบสมัครสมาชิกชมรมครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว : ผู้วิจัย) ถามแม่จะสมัครสมาชิกไหม ก็เลยอะ ตึก ตึก ไป สมัครไปก็ไม่เสียอะไร ก็เลยสมัครไป”(ทริปเปิ้ล)

“... ทักษะการจัดการปัญหาของตัวเอง .... อีกอันหนึ่งที่สำคัญต้องเพิ่มคือ ทักษะการจัดการ การขอความช่วยเหลือ เป็นสิ่งที่ต้องให้เขา...”(พนักงานเจ้าหน้าที่คุ้มครองเด็ก)

“...กลุ่มครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ต้องรู้จักเพื่อนฝูง รู้จักการที่จะใช้ชุมชน ชมรม แลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน...รู้จักสังคมในการที่จะหยิบยื่นขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานองค์กรต่าง ๆ ...”(ผู้เชี่ยวชาญ C)

“...หนูรักอาชีพค้าขาย อยากเปิดร้านเป็นของตัวเอง อะไรก็ได้...ช่วงว่างจะไปเรียนทำขนมที่.... เค้าเปิดให้เรียนฟรี”(เกียรติ)

2.2 วิธีการจัดการเรียนรู้สำหรับครอบครัวแม่คนเดียว

1) วิธีการจัดการเรียนรู้

1) วิธีการจัดการเรียนรู้

วิธีการจัดการเรียนการสอนเป็นลักษณะ โปรแกรมเฉพาะ หรือจัดการเรียนการสอนลักษณะ กิจกรรมที่ไม่เป็นวิชาการมาก เป็นลักษณะรายบุคคล กลุ่ม และการเปิดพื้นที่การเรียนรู้ร่วมกันใน กลุ่มที่หลากหลายของครอบครัวแม่คนเดียว

- การจัดการเรียนรู้เป็นรายบุคคล

เช่น การให้คำปรึกษา การมีสื่อเพื่อการเรียนรู้ด้วยตนเอง การเยี่ยมบ้านของนักวิชาชีพ ต่าง ๆ นำความรู้ไปให้ถึงบ้าน เป็นต้น

- การจัดการเรียนรู้เป็นกลุ่ม

กลุ่มในที่นี้มีทั้งกลุ่มแลกเปลี่ยนประสบการณ์ชีวิต กลุ่มฝึกพัฒนางานอาชีพ กลุ่มฟังการ บรรยายความรู้ต่าง ๆ จากวิทยากร การเรียน กศน. ฯลฯ การจัดในลักษณะกลุ่มจะเป็นวิธีการเรียนรู้ ที่ทำให้เกิดความเป็นเพื่อนและความรู้สึกแบ่งปันในทุกข์สุข ตลอดจนการเยียวยาสภาพจิตใจของ ผู้เรียน เมื่อตระหนักถึงสภาพที่เผชิญของตนเอง ปัญหาต่าง ๆ ไม่ได้เกิดกับตนคนเดียว การมีเพื่อน ร่วมรับรู้และแบ่งปันจะทำให้ไม่รู้สึกละโดดเดี่ยว

“...การแบ่งปันประสบการณ์ชีวิต...เราเคยเจอปัญหาอุปสรรคใหม่ ผ่านตรง นั้นมาได้อย่างไร และให้กำลังใจน้อง ๆ ให้เขาเข้มแข็ง...(เจ้าหน้าที่บ้านพัก ชั่วคราว)

“...ปกติเราก็จะมีการจัดกลุ่มอยู่แล้ว แต่ก็คือไม่มีนักวิชาการอะไรมา ก็จะเป็นนักนันทนาการ (ต่อมาเรียกเป็นตำแหน่งนักจิตวิทยา : ผู้วิจัย) พุดอยู่แล้ว ...” (นักสังคมสงเคราะห์)

- การจัดเป็นพื้นที่การเรียนรู้ (สร้างพัฒนาเครือข่าย)

กรณีพื้นที่การเรียนรู้ จัดเป็นกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นเพื่อเปิดพื้นที่ทางสังคมสำหรับการเรียนรู้ ซึ่งอาจจัดเป็นพื้นที่เปิดในสังคม หรือพื้นที่การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติ ณ ช่วงเวลาของ การพักอยู่บ้านพักชั่วคราว เรียนรู้ในการใช้ชีวิตการเป็นครอบครัวแม่คนเดียวแบบจำลองส่วนหนึ่ง ของสถานการณ์ที่อาจต้องเผชิญเมื่อออกจากบ้านพักฯ แล้ว

“เครือข่ายครอบครัว เป็นพื้นที่การเรียนรู้สำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เรามี กลุ่มให้เขามาเรียนรู้ ที่สำคัญคือ เรามีเครือข่ายคนทำงานเรื่องครอบครัว เลี้ยงเดี่ยวกับเรา...การขยายเครือข่ายไปในพื้นที่ชนบทในเมือง” (ผู้ประสาน งานโครงการครอบครัวในสถานะยากลำบาก)

“...อารมณ์ร้อน การที่ไม่ฟังใคร คือ ที่ไม่ชอบทำอะไรที่เราไม่ถนัด ก็คือ กลับมาทำได้...พอเริ่มทำแล้ว เราทำได้ กับการที่ว่าหนูไม่เคยทำอะไรสำเร็จ

เลขในชีวิต กลับกลายเป็นว่า เออ นี่คือ ชั้นหนึ่งที่เราทำสำเร็จ เราก็ภูมิใจ”
(กิตติ)

กรณีการจำลองชีวิตการเป็นครอบครัวแม่คนเดียวขณะที่อยู่บ้านพักชั่วคราว เป็นการสร้างฐานความประพฤติ สิ่งจำเป็นในการนำไปใช้ประโยชน์เมื่อครอบครัวแม่คนเดียวออกจากบ้านพักฯ ไปแล้ว ซึ่งบ้านพักชั่วคราวแต่ละแห่งจะมีเกณฑ์ กติกา การใช้ชีวิตกิจกรรม และผู้ดูแลที่อาจมีความเฉพาะขององค์กร/หน่วยงาน ดังนั้น การเป็นพื้นที่การเรียนรู้ของบ้านพักฯ แต่ละแห่งจึงแตกต่างกัน บางแห่งอาจมีข้อจำกัดบางประการ เช่น

“การสัมผัสว่า “แม่เลี้ยงเดี่ยว” จริง ๆ เมื่ออยู่นอกบ้าน (บ้านพักฯ : ผู้วิจัย) ปัญหาเรื่องค่าใช้จ่ายเศรษฐกิจ...กรุงเทพฯ ค่าเลี้ยงดูเด็กจะแพงมาก”
(เจ้าหน้าที่บ้านพักฯ)

“...เพราะว่าเราให้มากเกินไปรีเปลาไม่ทราบ คือ ให้จนเค้าไม่สามารถที่จะดูแลตัวเองได้...เงินเป็นปัจจัยหลัก ถ้ามีเงินสามารถทำได้ทุกอย่าง เด็กจะคิดแบบนั้น” (นักสังคมสงเคราะห์ 1)

“ช่วงว่างงานเยอะมาก ๆ เราก็ไม่ได้ทำ จะเป็นการรออาจารย์ที่...มาทำให้... ถ้ามีคนข้างนอกที่มีประสบการณ์ตรงนี้มาทำให้โดยตรงจะดีมากเลย...เพราะบางทีตัวเองคือ ไม่ได้มีความรู้ตรงนี้มา...” (นักสังคมสงเคราะห์ 2)

2) เทคนิควิธีการที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอน

การจัดการเรียนรู้อาจใช้วิธีการที่หลากหลายการผสมทำควบคู่กัน ไปทั้งรายเดี่ยวและรายกลุ่ม และการพาออกนอกสถานที่ไปทัศนศึกษาตามแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ตัวอย่างเทคนิควิธีการที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอน เช่น การทำกลุ่มเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสาธิตตัวอย่าง การยกตัวอย่างเหตุการณ์จำลองและให้คิดวิเคราะห์ การบรรยาย การให้ฝึกปฏิบัติ (งานฝีมือต่าง ๆ, กิจกรรมประจำวัน) เป็นต้น

“บรรยายและพูดให้ฟัง ถ้าเป็นกลุ่มจะแบ่งเป็นกลุ่มเล็ก ๆ 3 หรือ 5 คน ถ้ามีเหตุการณ์อย่างนี้จะแก้ปัญหาอย่างไร ถ้าเป็นตัวเราจะใช้วิธีการอย่างไร และมีการเล่นเกมส์เพื่อให้สังเกตมากขึ้นว่าเราเป็นคนอย่างไร รู้จักตัวเอง รู้จักเพื่อน...บางเรื่องต้องสะท้อนให้เค้าได้คิดบ้าง ใช้สมองบ้าง...ตัดข่าวหนังสือพิมพ์...เห็นข่าวอย่างนี้เรารู้สึกอย่างไร ก็ต้องเตรียมทุกอย่างต้องคิด...” (นักจิตวิทยา)

“นมัสการช่วงเช้า...มีเพลงชีวิตสอนให้น้อง ๆ ได้ร้อง...เกี่ยวข้องกับปัญหาที่พบมา...เป็นเพลงชีวิตที่เขาร้องแล้วทำให้เขาสบายใจ ทำให้รู้สึกชีวิตมีค่า

...ช่วงเย็นเจ้าหน้าที่จะมาแบ่งปันประสบการณ์ชีวิต...มีอะไรเล่าให้เราฟัง”
(เจ้าหน้าที่บ้านพักชั่วคราว)

กรณีตัวอย่างเทคนิค วิธีการที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอนจะเห็นได้ว่าการปรับประยุกต์ดึงดูดให้ผู้เรียนรู้สึกสนุกหรือไม่คร่ำเคร่งกับตัวตำราวิชาการที่เนื้อหาสาระที่ครบถ้วน แต่เป็นการดึงมาใช้ในแต่ละจุดตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการของกิจกรรมการเรียนรู้ ซึ่งผู้สอนต้องมีเทคนิค หลักจิตวิทยาและที่สำคัญคือ ความรักและใส่ใจ

จากที่กล่าวมาในด้านเนื้อหาสาระ วิธีการและเทคนิคในการจัดการเรียนรู้สำหรับแม่คนเดียวเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว ซึ่งต้องอาศัยผู้สอนที่มีประสบการณ์ ความรู้ เทคนิคและทักษะ รวมถึงทัศนคติเชิงบวกกับกลุ่มครอบครัวแม่คนเดียวกรณีวัยรุ่น การสร้างความเข้าใจกับคนในสังคมไทยจึงอาจต้องอาศัยชุดความรู้สำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวแม่คนเดียว เพราะจากข้อมูลของผู้ปฏิบัติงาน/นักวิชาชีพต่าง ๆ พบว่าทัศนคติที่ทั้งเชิงบวกและลบ การขาดการให้ความสำคัญในการพัฒนาการเรียนรู้กับกลุ่มครอบครัวแม่คนเดียว พื้นที่ทางสังคมที่ปิดรับจนครอบครัวบางรายในกรณีศึกษาต้องปิดบังสังคมโดยให้ลูกเรียกตนเองผู้เป็นแม่ว่าพี่ และเรียกตากับยายว่า พ่อกับแม่ การเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียวขอบข่ายของการศึกษาจึงต้องเชื่อม ไปสู่ผู้คนที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะผู้ที่ใกล้ชิดกับครอบครัวแม่คนเดียวไม่น้อยกว่าการมุ่งตรงไปที่การจัดการศึกษาให้กับแม่คนเดียวเพื่อเสริมสร้างพัฒนาความเข้มแข็งของตนเองเท่านั้น

ตอนที่ 3 แนวทางการส่งเสริมการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียว

3.1 แนวนโยบาย กลไกการดำเนินงานของภาคส่วนต่าง ๆ

การส่งเสริมการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียวกรณีวัยรุ่นนั้น จะเห็นได้ว่าในภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคม เช่น หน่วยงาน/องค์กรด้านการศึกษา หน่วยงาน/องค์กรด้านสาธารณสุข หน่วยงาน/องค์กรด้านสวัสดิการสังคม หน่วยงาน/องค์กรทางนิติบัญญัติ ชุมชนและครอบครัว เครือญาติ เป็นต้น การส่งเสริมการศึกษาอาจเป็นในรูปแบบของการจัดการเรียนการสอน การจัดพื้นที่แหล่งเรียนรู้และการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกแก่ครอบครัวแม่คนเดียวให้สามารถเข้าถึงการศึกษาเพื่อพัฒนาตนเองของผู้เป็นแม่คนเดียวและครอบครัว ภายใต้ระบบสังคมไทยในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงและปรับเปลี่ยนหลายส่วนที่เอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วมของสังคม มีการปรับพัฒนาเชิงนโยบาย และการดำเนินการเพื่อมุ่งสู่จุดหมายเดียวกัน ด้านกฎหมาย พรบ. ที่เกี่ยวข้องกับมิติการศึกษาและการเรียนรู้พัฒนาความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียว จากข้อมูลที่พบในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ นโยบาย ต่าง ๆ มีแนวโน้มเอื้อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดี และเปิดโอกาสการเข้าถึงการศึกษาเรียนรู้สำหรับครอบครัวแม่คนเดียวมากกว่าในอดีต รวมถึงการ

ดำเนินการขยายพื้นที่การให้บริการหรือขยายพื้นที่การเรียนรู้สำหรับครอบครัวแม่คนเดียว อย่างไรก็ตาม ก็ดีในส่วนของกลไกการดำเนินการและข้อจำกัดของการทำงานภายใต้หน่วยงาน/องค์กร ก็มีหลายส่วนที่เปิดโอกาสในการพัฒนาต่อไป การนำเสนอข้อมูลในช่วงนี้จะเป็น 2 ส่วน คือ แนวโน้มเชิงบวกและโอกาสในการพัฒนานโยบาย กลไกและการดำเนินงานของภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคม กับทัศนคติและค่านิยมของสังคม กับการเสริมสร้างการเรียนรู้และพัฒนาความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียว

3.1.1 แนวโน้มเชิงบวกและโอกาสในการพัฒนานโยบาย กลไกและการดำเนินงานของภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคม

1) แนวโน้มเชิงบวกส่วนของนโยบาย กลไกและการดำเนินงาน

นโยบายทางด้านการศึกษาที่เปิดโอกาสให้มีการเรียนรู้ที่หลากหลายและเข้าถึงได้อย่างถ้วนทั่ว เปิดโอกาสให้คนทุก ๆ กลุ่มในสังคมสามารถที่จะเรียนรู้ได้ทุกที่ทุกเวลา ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรียนรู้สำหรับครอบครัวแม่คนเดียวเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว มีนโยบายกฎหมาย พรบ. ที่เพิ่งเกิดขึ้น เช่น พรบ. การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ปี 2551 เป็นต้น และที่มีแนวโน้มกำลังจะเกิดขึ้นใหม่ ตลอดจนนโยบายที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวแม่คนเดียวที่มีอยู่ ได้มีการนำมาใช้ให้เกิดประสิทธิผลมากขึ้นตามลำดับ เช่น พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 เป็นต้น

“...พรบ. เพิ่งมาปีนี้ปีเดียว ปลายปี’ 51 จะเข้า’52 แล้ว ในนโยบายของ กศน. ก็พูดถึงการศึกษาของครอบครัว เริ่มมีบรรจุในนโยบายว่าให้จัดการศึกษาครอบครัวด้วย คือ family education...มีกิจกรรมโครงการ...ค่ายครอบครัววิทยาศาสตร์...ศูนย์ฝึกอาชีพตามชายแดน พัฒนาอาชีพการพัฒนา คือ ครอบครัว พ่อ แม่ ลูกช่วยกันทำ เรียนรู้ร่วมกัน...” (ผู้เชี่ยวชาญ B)

“...ท่านรัฐมนตรี...ประกาศเลยว่าที่ผ่านมาระบบการศึกษาในและนอกระบบไปได้แล้ว แต่สิ่งที่ทิ้งไปคือ การศึกษาตลอดชีวิต เพราะฉะนั้นกระทรวงฯ (กระทรวงศึกษาธิการ : ผู้วิจัย) จะผลักดันให้เต็มทีเลยจากนี้ไป” (ผู้เชี่ยวชาญ A)

“...กลุ่มเด็กที่เกิดจากพ่อแม่วัยรุ่น กฎหมายคุ้มครองเด็ก เด็กกลุ่มนี้คือ เด็กที่เพิ่งได้รับการสงเคราะห์...มาตรา 32 เด็กที่พ่อแม่ไม่สามารถอุปการะเลี้ยงดูได้ เช่น พ่อแม่วัยรุ่น...” (พนักงานเจ้าหน้าที่คุ้มครองเด็ก)

การขับเคลื่อนด้านนโยบายต่าง ๆ ซึ่งนำสู่การดำเนินการเป็นกิจกรรม โครงการและการปฏิบัติงานในระดับต่าง ๆ เป็นการทำงานกับครอบครัว ซึ่งส่วนหนึ่งก็คือ ครอบครัวแม่คนเดียว

กรณีวัยรุ่น แม้จะมีได้มีการระบุเป็นกลุ่มเป้าหมายที่แยกเฉพาะออกมา แต่การมีพื้นที่ที่รองรับและเพิ่มการเรียนรู้ไปยังจังหวัดอื่น ๆ ของกลุ่ม ชมรมโครงการพัฒนาครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวก็เป็นโอกาสการเรียนรู้ที่ดี รวมถึงการขยายจำนวนบ้านพักชั่วคราวของภาครัฐบาลให้มีในหลาย ๆ จังหวัดทั่วประเทศก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่เป็นแหล่งทรัพยากร สำหรับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว หากมีบุคลากรและความพร้อมในการจัดพัฒนาเป็นอีกหนึ่งแหล่งของการเรียนรู้

“...ตอนนี้เราเปิดบ้านพักเด็กเพิ่มขึ้นมาก กำลังขยายให้ครบ 73 จังหวัด ซึ่งมันก็เหลืออีกไม่กี่บ้าน ประมาณ 20 กว่าบ้านได้มั้งคะ...” (นักสังคมสงเคราะห์ 2)

“มีห้องเรียนพ่อแม่เป็นหลัก แล้วก็จะมีกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์...แล้วก็มีค่ายครอบครัว อันนี้จากกรุงเทพมหานคร...เราก็มีจังหวัดอื่น ๆ ที่ขอสนับสนุนเข้ามา...” (ผู้ประสานงาน โครงการครอบครัวในสภาวะยากลำบาก)

2) โอกาสในการพัฒนานโยบาย กลไกและการดำเนินงานของภาคส่วนต่าง ๆ ของ

สังคม

การดำเนินการตามนโยบายต่าง ๆ จำเป็นต้องมีระบบการบริหารจัดการ และกลไกทั้งในส่วนของบุคลากร ทรัพยากร และความพร้อมของชุมชน หน่วยงาน/องค์กรที่เป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (stakeholder) การดำเนินการเพื่อส่งเสริมการศึกษาสำหรับครอบครัวแม่คนเดียวเพื่อพัฒนาความเข้มแข็งของครอบครัว มีส่วนที่สามารถพัฒนาต่อหรือยังติดด้วยเงื่อนไข ข้อจำกัดบางประการทำให้การดำเนินการต่าง ๆ ยังพบข้ออันเป็นอุปสรรค เช่น การทำงานเชิงเดี่ยวแทนการทำงานเชิงระบบที่เชื่อมต่อกันของหน่วยงาน/องค์กร บุคลากรที่มีทัศนคติเชิงบวกและให้ความสำคัญกับประเด็นครอบครัวชีวิตที่บูรณาการกับวิชาการได้ ศักยภาพและความสามารถในการบรรลุจุดมุ่งหมายของหน่วยงาน เจ้าหน้าที่ในองค์กร/หน่วยงาน ตลอดจนงบประมาณค่าใช้จ่ายต่าง ๆ เป็นต้น

- ระบบโครงสร้างการดำเนินการ

“...ที่ผ่านมามันเป็นเรื่องการให้ในรายเดี่ยว แต่มันในเชิงระบบไม่ได้ว่า ถ้าเกิดพ่อแม่เหล่านี้ไม่ได้เข้าสู่กระบวนการช่วยเหลือของหน่วยงาน เขาจะไปขอที่ไหนได้บ้าง...เชิงโครงสร้าง กฎหมาย นโยบายไม่มีอะไรเป็นข้อจำกัด...แต่จุดอ่อน คือ เราไม่ได้ใช้โครงสร้าง นโยบายนี่อย่างเป็นทางการเป็นจริงเป็นจัง และมีความเป็นมืออาชีพ เวลาเราตีความกลไกต่าง ๆ เราตีความให้มันใช้ไม่ได้...มันไม่ได้ไปแก้ที่กฎหมาย แต่ต้องแก้ที่ตัวคนบังคับใช้กฎหมาย...” (พนักงานเจ้าหน้าที่คุ้มครองเด็ก)

“...เขาทำเชิงโครงสร้าง มันแตะไม่ถึงแก่นแท้ แบบฝึกหัดชีวิตแบบนี้ก็ไม่เกิด...ศูนย์สามวัย ทำให้เวิร์คไม่ใช่แค่โครงสร้าง มารวมกันแล้วแยกย้ายจับกันไปไม่ใช่ แบบเกิดความรัก ความผูกพัน สัมพันธภาพทดแทนครอบครัวขึ้นมาจริง...(ชื่อองค์กร/หน่วยงานภาครัฐ) มีปัญหา คือคนเขาน้อยในขณะที่เขารับผิดชอบงานอยู่มาก หลากหลาย...ก็เลยคนเข็นเทรค (concentrate) งานไม่ได้...” (ผู้เชี่ยวชาญ C)

“...เดิม กระทรวงมหาดไทยเป็นคนดูแลครอบครัว เมื่อ พ.ม. (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์) มาเติมเต็มเก็บตกในส่วนที่กระทรวงอื่นขาด ดังนั้น พ.ม. น่าจะตีความว่าจะทำอะไรบ้าง..” (ผู้เชี่ยวชาญ A)

“...พอผู้บริหารเปลี่ยน นโยบายเราก็เปลี่ยน...ผู้บริหารคนใหม่เขาไม่เล่นเรื่องนี้ ทั้งที่เราขอทุนได้มาแล้ว (โครงการ Parenting : ผู้วิจัย)...ให้เราออกจากกิจกรรมของฝ่ายไปเสีย...” (นักวิชาการศึกษา)

- บุคลากร เจ้าหน้าที่และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

“...เราจะไปเริ่มทำแบบนี้ เอ มันใช้ภารกิจของเราี่เปล่า มันใช้ priority สำคัญของเราี่เปล่า...เมื่อจะทำโครงการขึ้นมา มันไม่ง่าย เป็นปริมาณน้อย และเราไม่มีหน้าที่โดยตรงกับภาระการดูแลแม่คนเดียว เรามองไปปัจเจกมากกว่าเรื่องการศึกษา แต่จริง ๆ ก็น่าสนใจ...” (ผู้เชี่ยวชาญ B)

“...ผมคิดว่าต้องให้ความสำคัญนะ บางเรื่องเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม เช่น พ่อแม่ขึ้นลูกคนเดียวก็มีความสำคัญ เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมไม่เหมือนรถชน ชนกันทุกวันเป็นปกติ อย่างครอบครัวลักษณะนี้ (ครอบครัวแม่คนเดียว : ผู้วิจัย) ถึงแม้ว่ามันจะเหมือนมีน้อย แต่เป็นกรณีที่ไม่ควรเกิด...ปกติมีแบบเดียว คือ เสียชีวิต จึงทำให้เหลือคนเดียว” (ผู้เชี่ยวชาญ A)

“...โรงเรียนหรือกระทรวงอะไรก็จะต้องอบรมครูด้วยคะ เพราะบางครั้งครูเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้เด็กไม่อยากเรียน ครูไม่สามารถปิดความลับเค้าได้ ...ครูโพทนาไปหมด เด็กก็อาย...บางครั้งตอกย้ำด้วย เธอไปท้องกับใครมาทำไมเธอท้อง...” (นักสังคมสงเคราะห์ 1)

“เราเจอในทางปฏิบัติ คือ เด็กจะโดนการละเมิดจากระบบการศึกษา ... มัน เป็นความยากลำบากของเด็กในสายสามัญ ...สิ่งที่เราเจอบ่อย ๆ คือ มุมทัศนคติของผู้บริหารจะแบ่งออกเป็น 2 ค่าย คือเห็นออกเห็นใจอยากช่วย

และอีกค่ายไม่เห็นใจอยากให้เด็กออกจากโรงเรียนไปเลย...” (นักสังคมสงเคราะห์ 3)

“...บางที่ตั้งโปรแกรมไว้ว่า วันนี้จะสอนศิลปะ ทำดอกไม้ประดิษฐ์ ทำอาหาร บางทีก็ไม่ได้ตามนั้น...เพราะงานมันค่อนข้างเยอะ แต่จริง ๆ แล้วถ้ามีคนข้างนอกที่มีประสบการณ์ตรงนี้มาทำให้โดยตรงจะดีมากเลยคะ ...เพราะบางที่ด้วยตัวเอง คือ ไม่ได้มีความรู้ตรงนี้ (นักสังคมสงเคราะห์ วิชาชีพ : ผู้วิจัย) มาเท่าไร...” (นักสังคมสงเคราะห์ 2)

บุคลากร เจ้าหน้าที่และผู้ที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวแม่คนเดียว ในมิติของผู้ปฏิบัติงาน นักการศึกษา ผู้เชี่ยวชาญ และวิชาชีพต่าง ๆ จะเห็นได้ว่ามีความหลากหลายของความคิด ทักษะที่ส่งผลต่อการให้ความสำคัญในการดำเนินกิจกรรมโครงการต่าง ๆ ตามมา การสะท้อนในความต้องการกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องของนักวิชาชีพกับระบบโรงเรียน ครูซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมใกล้ชิดเด็ก หรือผู้ที่เป็นแม่คนเดียววัยรุ่น นอกจากนี้ในส่วนของผู้ปฏิบัติงานบางรายก็ต้องการผู้เชี่ยวชาญ ผู้รู้เฉพาะทางเข้ามาช่วยในการทำงานที่ต้องการความชำนาญ เชี่ยวชาญเฉพาะทาง สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นโอกาสในการพัฒนาบุคลากร เจ้าหน้าที่ ผู้ปฏิบัติงานและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่อไป

- งบประมาณและการบริหารจัดการ

“...ปัจจุบันบ้านพักฯ (หน่วยงานเอกชน) ได้เงินจากกระทรวงพัฒนาฯ แค่ 30% ซึ่งมันน้อยมาก ส่วนใหญ่เราจะได้จากเงินบริจาค แล้วก็ World Childhood (ทุนสนับสนุนช่วยเหลือจากต่างประเทศ : ผู้วิจัย) ทั้งนี้เป็น NGO องค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งเลี้ยงตัวเอง” (นักสังคมสงเคราะห์ 1)

“...เงินจากพี่น้องต่างประเทศที่เกษียณอายุ ทำงานฝีมือจำหน่าย เขามีสวัสดิการรองรับอยู่แล้ว ก็เหลือมาบริจาคให้ที่บ้านพักชั่วคราว (เอกชน)..” (เจ้าหน้าที่บ้านพัก ๑)

“...แหล่งทุน ถ้าเมื่อใดที่ (ชื่อหน่วยงานองค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่ง) เกิดหมดเงิน เงินกองทุนคุ้มครองเด็กสามารถใช้ตรงนี้ แต่ปัญหาคือ เจ้าหน้าที่กองทุนตีความเรื่องการใช้เงินผิดเจตนารมณ์กฎหมาย ทำให้ทรัพยากรที่ควรใช้มันมีข้อจำกัดมากมาย...” (พนักงานเจ้าหน้าที่คุ้มครองเด็ก)

3.1.2 ทัศนคติและค่านิยมของสังคม กับการเสริมสร้างการเรียนรู้และพัฒนาความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียว

“...ผู้ปกครองพามาอยู่ที่นี้เพราะเอาลูกกลับบ้านไม่ได้ เพราะว่าคนนิทานินทาตอนที่ท้องมันนาน แต่ถ้าคลอดแล้ว บอกว่าเป็นลูกเป็นหลาน มันยังพอกล่อมแกล้มไปได้...” (นักจิตวิทยา)

“...อย่างที่พ่อบอกว่า ไหนว่าออกมาแล้วจะตั้งใจเรียนไง หนูจะทำให้เค้าเห็นให้ได้ ต้องใส่ชุดนักศึกษาให้เขาเห็น...” (น้ำส้ม)

“...ไม่ได้อยู่ด้วยกัน อันนั้นใส่ถุงยาง คบแล้วก็เลิกกัน คือ มันมีเมียอยู่แล้ว แต่ว่าหนูไปนอนบ้านเขาทุกวัน พ่อแม่เขารู้...เขาก็มาหาหนูตลอด...คือไม่ได้อยู่ด้วยกันแต่นอนด้วยกันทุกวัน”...พอแฟนเขากลับมา (แฟนอยู่คนละจังหวัด : ผู้วิจัย) ก็เลิกกัน...” (เดมรัก)

“...แต่เราไม่ชอบอย่าง คือ ทางบ้านรู้ว่าลูกเขาเป็นอย่างไร ทำอะไรเวลาเราไม่อยู่ เขาก็อาจจะพามาอีกคน...คือเค้ารู้ แต่ว่าเขาไม่บอก ไม่อะไรกับเราเลย...จนมาวันหนึ่ง...คือรู้มานานแล้ว แต่ว่ารู้จริง ๆ คือ เห็นตัวเป็น ๆ เห็นชัด ๆ แน่ ๆ คือต้องรู้เอง...” (ทริปเปิ้ล)

“...โรงเรียนไม่มีทางห rokok...มันไม่ใช่โรงเรียนการศึกษาพิเศษ มันยังเป็นตราบป ที่จะเปิดเผยว่า เด็กคนนี้มีลูก ยิ่งเป็นการตอกย้ำ...เค้าทำมีทั้งแง่บวก แง่ลบ เด็กบางคนคงต้องการปกปิด แล้วเด็กก็อาจย้ายไปเรียนที่ใหม่...” (ผู้เชี่ยวชาญ B)

ทัศนคติของคนในสังคมที่มีต่อการเป็นครอบครัวแม่คนเดียว โดยเฉพาะแม่ที่เป็นวัยรุ่นเป็นสิ่งที่ยังคงต้องปกปิด และรับรู้เฉพาะคนวงในหรือคนใกล้ชิด แม่คนเดียวบางรายให้ลูกเรียกว่า “พี่” หลายรายที่เรียนหนังสืออยู่อาจต้องมีแม่เลี้ยงแม่แทนตนเอง การเป็นครอบครัวแม่คนเดียวในกรณีของวัยรุ่นส่วนใหญ่จะมาจากการละทิ้ง แยกทาง ซึ่งคำนิยมการอยู่และมีเพศสัมพันธ์โดยขาดกรอบประเพณีการตั้งมั่นในการที่จะอยู่ร่วมกัน พันธะสัญญาต่าง ๆ ที่เป็นจุดเริ่มต้นของการใช้ชีวิต คู่ก่อร่างสร้างครอบครัวเป็นภาพที่ขาดหายไป บางรายนั้นมีการเพศสัมพันธ์กับผู้ชายที่มีภรรยาแล้วหรือครอบครัวฝ่ายชายไม่ได้มีส่วนควบคุมดูแลกรณีที่ลูกชายมีภรรยาหลายคนในเวลาเดียวกันแล้วไม่สามารถทำบทบาทหน้าที่ของความเป็นพ่อเป็นสามีที่ดูแลรับผิดชอบครอบครัวได้ ข้อมูลที่พบจากงานวิจัยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา คือ แม่วัยรุ่นที่ต้องการการศึกษาต่อสิ่งสำคัญเป้าหมายคือ สัญลักษณ์ เช่น ชุดนักศึกษา วุฒิบัตร เป็นต้น แทนการจะเข้าสู่ตำแหน่งงาน/อาชีพที่สร้างรายได้ให้มากขึ้นในอนาคต

3.2 การส่งเสริมการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียว

การวิเคราะห์ความต้องการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียวและความต้องการการศึกษาของแม่คนเดียวในตอนที 2 ซึ่งผู้วิจัยจัดจำแนกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่มีปัญหาหลากหลาย กลุ่มที่มีคุณลักษณะความเข้มแข็งของครอบครัวบางประการ และกลุ่มที่มีแนวโน้มค่อนข้างจะเข้มแข็งกว่ากลุ่มอื่น ๆ การพบคุณลักษณะที่ครอบครัวแม่คนเดียวต้องมีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว คือ การรับบทบาทเป็นทั้งพ่อและแม่ ได้อย่างเหมาะสมและเป็นปกติของชีวิต นอกจากนี้ความเข้มแข็งของครอบครัวแม่เดียวยังเกี่ยวเนื่องกับที่มาของการเป็นครอบครัวแม่คนเดียว ลักษณะความสัมพันธ์กับครอบครัวเดิมและการได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัว เครือญาติและ/หรือสวัสดิการสังคมต่าง ๆ ตลอดจนสถานภาพการใช้ชีวิตของครอบครัวเดิม(รุ่นพ่อ-แม่) ซึ่งจากข้อมูลของกลุ่มตัวอย่างทั้งแม่คนเดียว และผู้ที่เกี่ยวข้องมีประเด็นที่น่าสนใจในการส่งเสริมการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียว ดังนี้

3.2.1 การจัดการเรียนรู้สำหรับแม่คนเดียวเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว

3.2.2 การมีส่วนร่วมเรียนรู้พัฒนาของภาคส่วนต่าง ๆ ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียว

3.2.1 การจัดการเรียนรู้สำหรับแม่คนเดียวเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว

การจัดการเรียนรู้สำหรับแม่คนเดียวเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว เริ่มจากการสร้างสัมพันธภาพเพื่อสร้างความไว้วางใจและเปิดใจในการเรียนรู้ระหว่างผู้เรียนและผู้สอน การเรียนรู้อาจจัดได้ในหลายลักษณะ เช่น รายบุคคล กลุ่ม และการจัดพื้นที่การเรียนรู้ในสังคม ซึ่งเทคนิควิธีการต่าง ๆ ที่นำมาใช้ควรมีความหลากหลายและน่าสนใจเหมาะสมกับวัยรุ่น เนื้อหาสาระที่สำคัญใน 5 เรื่อง คือ การรับบทบาทเป็นทั้งพ่อและแม่ที่เหมาะสม จิตวิทยาและความรัก การวางแผนครอบครัวแบบครอบครัวแม่คนเดียว การงานอาชีพและเศรษฐกิจครอบครัว และการเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ ของสังคม

3.2.2 การมีส่วนร่วมเรียนรู้พัฒนาของภาคส่วนต่าง ๆ ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียว

การมีส่วนร่วมเรียนรู้พัฒนาของภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียว อาจในฐานะผู้จัดหรือผู้มีส่วนสนับสนุนด้านต่าง ๆ การเปิดโอกาสเพื่อให้ครอบครัวแม่คนเดียวได้เข้าถึงการศึกษาที่จำเป็นเพื่อใช้ในการพัฒนาตนเองและครอบครัวต่อไป ชุมชน และหน่วยงาน/องค์กรต่าง ๆ สามารถร่วมกันจัดได้ในการศึกษาในส่วนที่ตนเองมีความถนัดตามสายงาน วิชาชีพ ภารกิจขององค์กร ตลอดจนความคุ้นเคยและสัมพันธภาพของคนในชุมชนกันเอง

“...น่าจะเรียกได้ว่าเออะนะ (หน่วยงาน/องค์กรที่มีบทบาทรับผิดชอบ
 ดำเนินการ : ผู้วิจัย) ถ้าหลัก ๆ ก็กระทรวง พม. (กระทรวงการพัฒนาสังคม
 และความมั่นคงของมนุษย์ : ผู้วิจัย) กระทรวงมหาดไทย กระทรวง
 ศึกษาธิการ สาธารณสุขบ้าง อื่น ๆ อาจจะมีอีกนิดหนึ่ง คือกระทรวงแรงงาน
 เกี่ยวกับการหางาน...อาชีพ..” (ผู้เชี่ยวชาญ C)

“...หลักสูตรสำหรับครอบครัวทำได้ในหลายมิตินะ มิติที่ส่งผ่านไปยัง
 ครอบครัวโดยหน่วยงานด้านอนามัย เช่น กระทรวงสาธารณสุข หรือมิติ
 ครอบครัวที่ส่งผ่านไปโดย กระทรวงพัฒนาฯ... ถ้าใช้มิติของ
 กระทรวงศึกษาธิการส่งผ่านไปสู่ครอบครัวโดยระบบการศึกษาออก
 โรงเรียนเพราะต่อไปยังการศึกษาตามอรรถาศัยได้” (ผู้เชี่ยวชาญ A)

“...มันมีบริบทปัญหาเออะเอะที่จะตามมา มันต้องมีระบบสังคมชุมชนหรือ
 เปล่า ที่เข้ามาเต็มเต็มตรงนี้หรือการเข้าตรงจะไปที่ระบบครอบครัว...นี่
 แผลที่ต่างประเทศเค้าถึงมีกัน family education การศึกษาสำหรับ
 ครอบครัว โดยชุมชนจัด...” (ผู้เชี่ยวชาญ B)

การจัดการเรียนการสอนสำหรับครอบครัวแม่คนเดียวเพื่อพัฒนาความเข้มแข็งของ
 ครอบครัว เป็นมิติหนึ่งของการส่งเสริมการศึกษา และอีกมิติหนึ่งที่ขาดไม่ได้คือ การให้ผู้เรียนมี
 ความพร้อมที่จะเรียนเป็นการสนับสนุนทางสังคม ซึ่งระดับของการช่วยเหลือเกื้อกูลทางสังคมอาจ
 แตกต่างกันไปในแต่ละครอบครัว ครอบครัวแม่คนเดียวซึ่งขาดญาติมิตร อาจต้องได้รับการเกื้อกูล
 ช่วยเหลือจากชุมชน หน่วยงาน/องค์กรการสวัสดิการเพิ่มมากกว่าครอบครัวแม่คนเดียวที่มีเครือ
 ญาติ เพื่อน และคนรู้จักคอยให้การดูแลและเกื้อกูล

“....เคยมี case ลักษณะแบบนี้โทรมา คือ อยู่ไม่เป็นที่เป็นทาง ไปเข้าบ้าน
 อยู่ ย้ายออกมาเพราะไม่มีค่าเช่า มาพักอยู่บ้านพักชั่วคราว (ภาครัฐ)...อันอื่น
 เราทำเป็นกลุ่ม เป็นพื้นที่เรียนรู้ เราทำได้...แต่กลุ่มนี้จำเป็นต้องลงทำเป็น
 ราย case เพราะว่าปัจจัยที่เขายังไม่ได้เลย...แล้วอย่าไปหวังว่าเขาจะต้องเลี้ยง
 ลูกให้ดี...พอไปอีกที เค้าก็ย้ายไปแล้ว..” (ผู้ประสานงานโครงการครอบครัว
 ในสภาวะยากลำบาก)

ข้อค้นพบส่วนหนึ่งของงานวิจัยชิ้นนี้ พบว่า แหล่งสนับสนุนทางสังคมทั้งที่เป็นการ
 สะท้อนจากผู้เป็นแม่คนเดียว ซึ่งเป็นบุคคลนัยสำคัญ (key persons) ของครอบครัวแม่คนเดียว และ
 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอื่นๆ ระบุตรงกันว่า “ครอบครัวเดิม (พ่อ - แม่) และเครือญาติ นับเป็นแหล่ง
 สนับสนุนทางสังคม เป็นต้นทุนทางสังคมสำหรับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว

รวมถึงการส่งเสริมการเรียนรู้ไปร่วมกัน และหากครอบครัวรุ่นพ่อ – แม่ ไม่สามารถให้การช่วยเหลือเกื้อกูลก็เป็นบทบาทหน้าที่ของภาคสังคม องค์กร/หน่วยงานและชุมชน ที่จะเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญหนึ่งแก่ครอบครัวแม่คนเดียว เพื่อพัฒนาความเข้มแข็งของครอบครัวต่อไป

“...โดยหลักแล้วโรงเรียนใหม่ (กรณีเด็กนักเรียนที่เป็นแม่วัยรุ่น : ผู้วิจัย) จะต้องมีการบวนการจัดการดูแลเด็กเหล่านี้...ให้การดูแลเป็นพิเศษ...ปัญหาอยู่ที่การปรับตัวกับครอบครัวมากกว่า เวลามาโรงเรียนเหมือนเรามาทำงาน เมื่อเขากลับไปอยู่ในครอบครัวที่ดี คุณตาคุณยายดูแลก็ไม่มีปัญหาแต่ถ้าเขายากจน เขาไม่มีใครดูแล ไปอยู่กับญาติ ญาติอาจจะไม่ชอบหน้าก็ยิ่งไปกันใหญ่...” (ผู้เชี่ยวชาญ A)

“...ปัญหามันก็จะจะไม่เกิดขึ้นตรงจุดนี้ ถ้าพ่อแม่หรือคนในครอบครัวเข้าใจ...ปัญหามันแก้ได้ แต่เราไม่ควรจะผลักเค้าออกจากครอบครัว ถ้าครอบครัวช่วยกันให้กำลังใจและก็ให้อภัย ให้โอกาสมันก็จะเกิดเป็นครอบครัวที่เข้มแข็งได้” (นักสังคมสงเคราะห์ 2)

“...สมมติว่า ต่อให้เป็นแม่วัยรุ่น แต่ถ้าได้รับแรงสนับสนุนจากครอบครัวขยายที่ดี เช่น มีที่ป่าน้ำอาในบ้าน มีคุณปู่คุณยาย ซึ่งเต็มไปด้วยความรัก เต็มไปด้วยสัมพันธภาพที่ดี และมีความพร้อมที่จะช่วยดูแลหลานไปด้วย ดีไม่ดีคนนี้อาจจะเลี้ยงลูกได้ดีกว่าคนซึ่งมีวุฒิภาวะดีกว่าด้วยซ้ำไป แต่ไม่มีแรงจูงใจ...” (ผู้เชี่ยวชาญ C)

จะเห็นได้ว่าบริบททางสังคม ชุมชน ที่มีทรัพยากรต่าง ๆ ที่เปรียบเหมือนข่ายใยของการจะนำไปใช้ประโยชน์ในยามที่ครอบครัวอาจเผชิญกับปัญหาที่ครอบครัวจำเป็นต้องอาศัยทรัพยากรภายนอกครอบครัวในการแก้ไขจัดการสถานการณ์ดังกล่าว หากในชุมชนมีนักวิชาชีพหรือผู้ปฏิบัติงานที่มีความรู้ความสามารถและทัศนคติที่เป็นกลางก็ย่อมเป็นประโยชน์ต่อครอบครัวแม่คนเดียว การพัฒนาการเรียนรู้ให้กับครอบครัวเดิม(รุ่นพ่อ-แม่)และเครือญาติก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่จะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว บุคคลดังกล่าวจึงอาจต้องพัฒนาการเรียนรู้ ประเด็นที่สะท้อนถึงความจำเป็นและความสำคัญในการพัฒนานักวิชาชีพที่ทำงานเกี่ยวข้องกับครอบครัวแม่คนเดียว เช่น

“...หนูพยายามคุย (เรื่องลูกไม่สบาย : ผู้วิจัย) แต่หมอไม่ค่อยบอกรายละเอียด...ถามเขามาก เขาจะโวยวาย คุเรา หนูกลัว เคยถามพยาบาลที่นั่นคุณมาก ก็เลยไม่ถาม” (เด็มรัก)

“...อาจจะได้ข้อมูลจากเราเต็มที่ แต่การเอาไปใช้จริง มันจะยากกว่าการ
 ได้รับความรู้อย่างเดียว...บางครั้งเค้ามาเข้ากิจกรรม เค้าไม่ได้ตั้งใจจะมาเอา
 ความรู้ เค้าตั้งใจจะมาอาชนม...เราจะมีขนมให้...ทั้ง ๆ ที่บางคนไม่รู้เรื่อง
 อะไร เค้าก็ยังเลี้ยงลูกได้ แต่ว่าเด็กที่นี้อาจจะเป็นเพราะว่าเราให้มากเกินไป
 รีเปล่าก็ไม่ทราบนะคะ คือให้จนเค้าไม่สามารถที่จะดูแลตัวเองได้” (นัก
 สังคมสงเคราะห์ 1)

“...การสร้างสัมพันธภาพ...สามารถทำได้ เขาจะเปิดรับความยากของการจัด
 ชุดความรู้ตรงนี้ คือ ความยากของการที่ผู้ที่จะไปให้ความรู้ ต้องมีกลวิธีใน
 การสร้างไว้วางใจกับเขาให้ได้...” (พนักงานเจ้าหน้าที่คุ้มครองเด็ก)

การเสนอแนวทางการส่งเสริมการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คน
 เดียวของการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอองค์ประกอบที่สำคัญ ซึ่งแบ่งตามคุณลักษณะของ
 ผู้เรียน คือ ผู้ที่เป็นแม่คนเดียวภายใต้บริบทสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่บางรายอาจได้รับการช่วยเหลือ
 จากเครือข่าย พ่อ – แม่ หรือหน่วยงาน/องค์กรทางสวัสดิการสังคม ในขณะที่บางรายอาจได้รับการ
 การปฏิเสธจากครอบครัวเดิมรุ่นพ่อ – แม่ และไม่พร้อมในการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมในบ้านพัก
 ชั่วคราว จึงแยกตัวออกมาอยู่เอง ซึ่งสภาพปัญหาและแนวโน้มความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คน
 เดียวนับเป็นส่วนประกอบหนึ่งในการจัดลำดับความสำคัญของสาระเนื้อหาความรู้ 5 ประการที่
 ผู้วิจัยได้นำเสนอ เช่น กลุ่มที่มีปัญหาซ้ำซ้อนและขาดความรักความอบอุ่น ประเด็นเรื่องจิตวิทยา
 และความรักก็อาจต้องเริ่มก่อนนำสู่ประเด็นอื่น เช่น การวางแผนครอบครัวในแบบครอบครัวแม่คน
 เดียว การทำบทบาทควบคู่เป็นทั้งพ่อ – แม่ อาชีพและเศรษฐกิจครอบครัว และการเข้าถึงข้อมูล
 ข่าวสาร เป็นต้น แต่ในกลุ่มที่มีแนวโน้มความเข้มแข็งของครอบครัว และเป็นกลุ่มที่มีอายุในวัย
 ทำงานคือ 20 ปีขึ้นไป พักอาศัยกับครอบครัวเดิมรุ่นพ่อ – แม่ สาระประเด็นเนื้อหาแรกที่สำคัญอาจ
 เป็นเรื่องอาชีพและเศรษฐกิจครอบครัวจากนั้นจึงตามมาด้วยส่วนที่เหลือ อย่างไรก็ตามในการวิจัยครั้ง
 นี้ ผู้วิจัยขอเสนอแนวทางซึ่งได้กล่าวถึงแนวนโยบาย และกลไกการดำเนินงานของภาคส่วนต่าง ๆ
 ในตอนที่ 3 ข้อ 3.1 และการส่งเสริมการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว ซึ่งเป็น
 หัวข้อ 3.2 อันเกี่ยวข้องกับตรงกับการจัดการศึกษาสำหรับครอบครัวแม่คนเดียว โดยเฉพาะผู้เรียน
 ที่เป็นแม่คนเดียว และระบบสนับสนุนหรือปัจจัยเสริมทางสังคม ที่สำคัญคือครอบครัวเดิมรุ่นพ่อ –
 แม่และเครือข่าย เนื่องจากผู้เรียนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างการวิจัยครั้งนี้มีอายุไม่เกิน 25 ปี ณ ขณะที่
 เป็นแม่คนเดียวหลาย ๆ รายยังเป็นเด็กนักเรียนที่อยู่ในความดูแลของพ่อแม่ ดังนั้น การนำเสนอ
 แนวทางของการวิจัยครั้งนี้ จึงอาจต้องการการพัฒนาไปสู่การทดลองโปรแกรมการศึกษาใน
 ลักษณะต่าง ๆ ต่อไป ซึ่งขอเสนอแนวทางการส่งเสริมการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของ
 ครอบครัวแม่คนเดียว ดังภาพ 4.1

แผนภาพ 4.1 การส่งเสริมการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียว

